

EnergieTransitie
Radarweg 60
1043 NT Amsterdam

TNO-rapport

www.tno.nl

TNO 2022 P10653

T +31 88 866 50 10

**Naar een inclusieve energietransitie.
Limburgse energiearmoede in kaart**

Datum	7 april 2022
Auteur(s)	Koen Straver Xander van Tilburg Caroline van Ooij Arianne van der Wal Ruben Peuchen
Aantal pagina's	87 (incl. bijlagen)
Aantal bijlagen	8

Voorwoord

Wij willen de volgende geïnterviewde stakeholders hartelijk danken voor het delen van hun tijd, kennis en inzichten:

- Gemeenten: Venlo, Sittard-Geleen, Heerlen, Maastricht, regio Parkstad en Roermond
- Kennisinstellingen: Maastricht Sustainability Institute en Hogeschool Zuyd (Opleiding Built Environment)
- RES regio's: RESCOOP en RES Midden/Noord Limburg
- Woningcorporaties: Servatius Wonen & Vastgoed, C8.

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaande toestemming van TNO.

Indien dit rapport in opdracht werd uitgebracht, wordt voor de rechten en verplichtingen van opdrachtgever en opdrachtnemer verwezen naar de Algemene Voorwaarden voor opdrachten aan TNO, dan wel de betreffende terzake tussen de partijen gesloten overeenkomst.

Het ter inzage geven van het TNO-rapport aan direct belanghebbenden is toegestaan.

© 2022 TNO

Samenvatting

In een eerlijke energietransitie kan iedereen meedoen

Net als de rest van Nederland staat Limburg met de energietransitie aan het begin van een grote verandering. Een van de grote uitdagingen hierbij is het realiseren van een inclusieve en rechtvaardige energietransitie; een transitie waarin iedereen mee kan doen. Ruim een half miljoen huishoudens in ons land leeft in energiearmoede: ze hebben hoge energiekosten, wonen meestal in een huis dat niet goed is geïsoleerd, en hebben een laag inkomen. Door stijgende gasprijzen is deze groep in het afgelopen jaar hoogstwaarschijnlijk groter geworden. Zij lopen hierdoor het risico niet mee te kunnen doen in de transitie en daardoor zelfs kwetsbaarder te worden voor schulden of gezondheidsproblematiek.

Waarom een energiearmoede aanpak in Limburg?

De gevolgen van energiearmoede blijven niet beperkt tot een laag wooncomfort. Onderzoek laat zien dat huishoudens in energiearmoede vaker kampen met lichamelijke en geestelijke gezondheidsklachten dan huishoudens die niet met energiearmoede worden geconfronteerd. Het belang van een rechtvaardige energietransitie en de uitfasering van energiearmoede wordt breed onderkend in Limburg, en is door stijgende gasprijzen urgenter dan ooit.

Dit rapport biedt een verkenning van mogelijkheden voor de Provincie Limburg om energiearmoede actief aan te pakken. Daartoe geeft dit rapport antwoord op de volgende vragen:

1. *Wat is de huidige situatie met betrekking tot energiearmoede in Limburg?*
De omvang van energiearmoede in Limburg is in kaart gebracht met behulp van CBS-microdata.
2. *Welk beleid en/of welke instrumenten worden op dit moment ingezet om energiearmoede aan te pakken?* Voor verschillende bestuursniveaus (nationaal, provinciaal, gemeentelijk) is op een rijtje gezet welk beleid ondersteuning biedt aan energiearmoede huishoudens.
3. *Aan welke knoppen kan de Provincie Limburg draaien? En wie bedient deze knoppen?* Mede op basis van interviews met verschillende Limburgse partijen (gemeenten, kennisinstituten, woningcorporaties, en energiecoöperaties) is een overzicht gemaakt dat inspiratie kan bieden voor vervolgstappen om energiearmoede in Limburg tegen te gaan.

Energiearmoede cijfers in Limburg

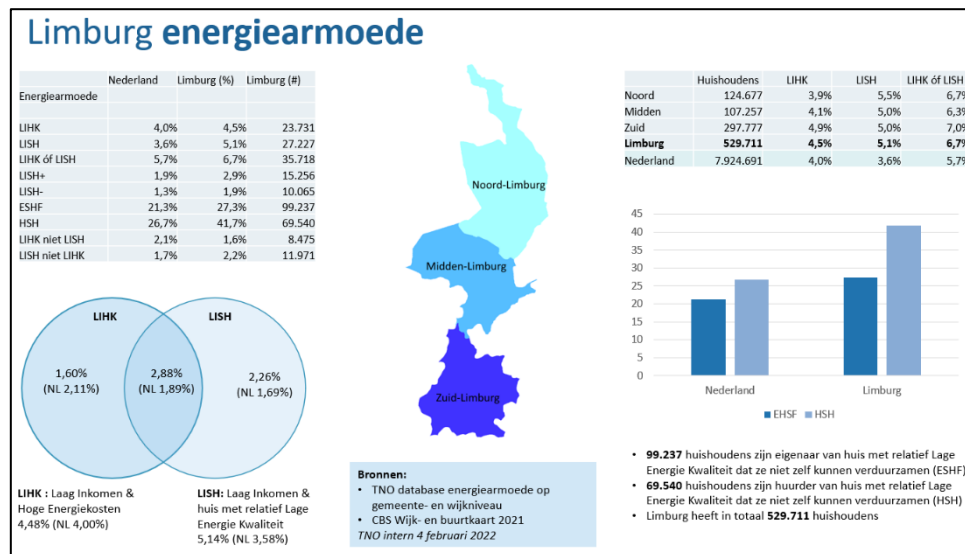
Met behulp van CBS-microdata is energiearmoede in Limburg op gemeente- en wijkniveau in kaart gebracht, waarbij rekening is gehouden met:

- 1) De betaalbaarheid van energie;
- 2) De energetische kwaliteit van het huis;
- 3) De keuze en mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie.

Kijkend naar de cijfers (zie Figuur S.1 hieronder) zien we dat in Limburg veel huishoudens problemen van energiearmoede ervaren, significant meer dan het Nederlands gemiddelde. Naar schatting zijn er 35.718 Limburgse huishoudens (6,7% van het totaal) die problemen hebben met betaalbaarheid van energie en/of in een slechte kwaliteit woning wonen. Deze cijfers zijn gebaseerd op de meest

recente data uit 2019, maar het is aannemelijk dat door prijsstijgingen en aflopende contracten de huidige omvang van het probleem groter is.

Op regio- en wijkniveau zien we wel wat verschillen. Energiearmoede komt wat vaker voor in Zuid-Limburg (7.0% van alle huishoudens) dan in Midden- en Noord-Limburg (respectievelijk 6.3% en 6.7%). De variatie tussen wijken is vrij groot, en het aantal huishoudens met een laag inkomen en een energetisch slecht huis kan in sommige gevallen oplopen tot wel 18% van de hele wijk, zoals in Brukske (Venlo) en Molenberg (Heerlen).

Figuur S.1: Overzicht energiearmoede in Limburg

Als we kijken naar deelnamekansen voor woningeigenaren aan de energietransitie, zien we dat meer dan 40% van woningeigenaren in Heerlen, Kerkrade, Brunssum, en Landgraaf (allen in Zuid-Limburg) een energetisch slecht huis bezitten en onvoldoende eigen vermogen hebben om te verduurzamen. Voor hen is deelname aan de energietransitie daarom eigenlijk niet mogelijk. Deelnamekansen aan de transitie voor huurders geeft een vergelijkbaar beeld: In Noord-Limburg bijvoorbeeld leeft meer dan 50% van de huurders in Bergen, Gennep, Peel en Maas en Beesel in een energetisch slecht huis en kan niet zelf besluiten tot verduurzaming van de woning, omdat zij afhankelijk zijn van de verhuurder. De situatie in Midden- en Zuid-Limburg is iets beter, maar ook daar ligt het percentage nog altijd ver boven het gemiddelde van Nederland. Bij acht wijken in Limburg ligt het percentage huurders dat in een energetisch slecht huis leeft en niet zelf kan besluiten tot verduurzaming van de woning zelfs boven de 80%.

Uit de cijfers blijkt verder dat appartementen een betere energetische waarde hebben dan de overige woningen, dat energiearmoede veel voorkomt onder gepensioneerde inwoners, en dat kinderen die in energiearmoede leven voornamelijk te vinden zijn in de huishoudens die een energetisch slechte woning bezitten en geen middelen hebben om dit te verhelpen.

Al met al is er in de hele Provincie Limburg veel werk te doen op het gebied van energiearmoede.

Interviewbevindingen en aanbevelingen

Uit de interviews met direct betrokkenen komt een viertal thema's naar voren met aanbevelingen die samen een goed beeld geven van zorgen en oplossingsrichtingen rondom het beter aanpakken van energiearmoede in Limburg. Het zijn 'de knoppen waar aan gedraaid kunnen worden'. De thema's zijn 'Handelingsperspectief en betrokkenheid', 'De rol van de provincie', 'Kennis en Data' en 'Resource pooling en samen leren'.

Deze aanbevelingen vormen mogelijke contouren van een meerjarig programma, waarbij onderscheid gemaakt kan worden tussen korte en lange termijn en tussen concrete en strategische acties. Met de huidige, historisch hoge, gasprijzen is de urgentie van het werken aan een inclusieve energietransitie eens te meer zichtbaar geworden. De provincie kan met de aanbevelingen van dit rapport en de positieve energie bij Limburgse betrokkenen een krachtige start maken aan deze zeer grote en sociale maatschappelijke opgave.

H4: Wat blijkt uit de interviews?	H5: Wat zijn de aanbevelingen?
Handelingsperspectief en betrokkenheid - Burgers zijn welwillend maar weten niet waar ze moeten beginnen - Inclusiviteit is belangrijk, maar generieke regelingen zijn niet altijd passend - Het bereiken van de juiste huishoudens is niet altijd makkelijk - De wens bestaat om participatie te verbeteren: meebeslissen over de wijk - Klimaat- en duurzaamheidsbeleid in perspectief	Handelingsperspectief en betrokkenheid - Richt een servicepunt en alles-in-één loketten in - Verken de mogelijkheid van burgerfora - Stimuleer en ondersteun participatief actieonderzoek - Zet gedrag centraal in verduurzamingsaanpakken
Rol van de provincie - Samenwerking graag, maar schoenmaker blijf bij je leest - Coördinatie - Strategievorming - Kennis, capaciteit en communicatie	Rol van de provincie - Vorm een provinciaal coördinatie-kernteam - Roep een strategische Commissie Energiearmoede in het leven
Kennis en data - Ondersteuning bij het identificeren van de juiste groepen bewoners - Beter inzicht in gedrag kan helpen om passender aanpakken te formuleren - Er zit veel kennis en ervaring bij woningcorporaties - Energiearmoede komt (nog) niet sterk naar voren in de twee Regionale Energie Strategieën (RES)	Kennis en data - Zet een raamwerk voor beleidsmonitoring op - Richt een data- en kennisknooppunt in
Resource pooling en samen leren - Schaarste en drukte - Er lijken wel mogelijkheden voor resource pooling - Veel saamhorigheid en wens tot verdere samenwerking - Iedereen is zoekende en leren kan ook goed samen	Resource pooling en samen leren - Neem het initiatief tot delen van mensen en middelen - Zet in op actief samen leren, bijvoorbeeld door leerkringen

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
1 Inleiding	7
1.1 Werken aan een inclusieve energietransitie	7
1.2 Onderzoeksvragen	9
1.3 Methode	10
2 Energiearmoede in cijfers	12
2.1 Hoe wordt energiearmoede gemeten?	12
2.2 Energiearmoede in Limburg	13
2.3 Factoren waarmee energiearmoede samenhangt	19
2.4 Conclusies over energiearmoede in cijfers	26
3 Resultaten uit interviews	28
3.1 Handelingsperspectief en betrokkenheid	28
3.2 Rol van de provincie	31
3.3 Kennis en data	33
3.4 Resource pooling en samen leren	35
4 Conclusies en aanbevelingen	38
4.1 Conclusies: Hoe te komen van tochtstrip naar systemische verandering?	38
4.2 Aanbevelingen	39
4.3 Welke rollen kunnen gemeenten, woningcorporaties, de RES'en en het Rijk spelen?	46
Bijlage(n)	
A Huidig beleid en voorbeelden	
B Uitleg energiearmoede indicatoren	
C Ranking van Limburgse gemeenten	
D Europees beleid en fondsen	
E Nationaal beleid gerelateerd aan energiearmoede	
F Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede	
G Voorbeelden van gemeentelijke aanpakken	
H Limburgse plannen rondom energiearmoede	

1 Inleiding

1.1 Werken aan een inclusieve energietransitie

In een inclusieve energietransitie kan iedereen meedoen

Net als de rest van Nederland is Limburg bezig met een grote verandering: de energietransitie. Eén van de uitdagingen van de energietransitie is het realiseren van een inclusieve transitie. Dat betekent dat iedereen mee moet kunnen doen met de energietransitie. Aandacht voor energiearmoede is daarbij essentieel en zeer actueel. Gezien de oorlog in Oekraïne en de (mede daardoor) historische hoog stijgende gasprijzen wordt het aantal huishoudens dat onvoldoende toegang heeft tot energievoorzieningen in huis niet alleen groter, ook het huidige aantal energiearme huishoudens raakt steeds dieper in de problemen.

Cijfers van 2019 laten zien dat er in Nederland 550.000 huishoudens in energiearmoede leven¹. Met de stijgende gasprijzen kunnen die aantallen naar schatting oplopen tot zo'n 800.000-880.000 huishoudens in de komende twee jaar, wat neerkomt op 10-11% van alle Nederlandse huishoudens. De huidige problemen worden echter nog nijpender aangezien kwetsbare huishoudens relatief vaak een flexibel contract hebben, en dus relatief snel geconfronteerd worden met hoge prijzen in vergelijking met de gemiddelde Nederlander. Het CBS heeft onlangs berekend dat een gemiddeld huishouden, dat per 1 januari 2022 het energiecontract heeft vernieuwd, ongeveer 85% meer betaalt voor energie. Dat betekent dat energiearme huishoudens, die dit jaar hun contract hebben vernieuwd, gemiddeld 24%-35% van hun inkomen aan energie kwijt zijn tegenover zo'n 9% van de gemiddelde Nederlander.

Box 1: Wat is energiearmoede?

Een huishouden leeft in energiearmoede wanneer het **onvoldoende toegang** heeft tot **energievoorzieningen** in huis. Dit kan te maken hebben met de **betalbaarheid** van de energierekening; sommige mensen hebben niet voldoende geld om hun huis te verwarmen of eten op te warmen.

Daarnaast heeft energiearmoede ook te maken met de **energetische kwaliteit** van een woning en de **mogelijkheid om mee te doen** met de energietransitie. Huizen met een laag energielabel zijn vaak slecht geïsoleerd, wat leidt tot een **ongezond binnenklimaat** met schimmel, vocht en tocht. Daarnaast zijn sommige huishoudens voor het verduurzamen van hun huis afhankelijk van hun **verhuurder of woningcorporatie**, of beschikken ze over onvoldoende financiële middelen om **duurzame investeringen** te maken.

¹ Straver et al. (2020). *Energiearmoede en de energietransitie*. Zie <https://www.tno.nl/nl/over-tno/nieuws/2020/11/energiearmoede-en-de-energietransitie/>

Het helpen en ontlasten van energiearmoede huishoudens, het verduurzamen van de gebouwde omgeving en het realiseren van de energietransitie komt met deze ontwikkelingen nog hoger op de maatschappelijke agenda te staan. Daarbij staan het Rijk, de provincies en de gemeenten gezamenlijk voor aan de lat. Sterker nog, de combinatie en urgentie van deze opgaven maakt het alleen maar belangrijker samen te werken, regie te voeren en slim te investeren. Het Rijk kan bijvoorbeeld met structurele monitoring van energiearmoede en gericht beleid rondom woningverduurzaming en betaalbaarheid voor deze groep een belangrijke rol spelen.

Het risico dat de energietransitie leidt tot een toename van energiearmoede wordt onderstreept in het *white paper* 'Energiearmoede en de energietransitie'². Als een deel van de huishoudens achterop raakt in de energietransitie kan het maatschappelijk draagvlak voor de energietransitie worden ondermijnd. Daarom is het belangrijk goed zicht te krijgen op de omvang en aard van energiearmoede, dit geeft namelijk handelingsperspectief om energiearmoede te verminderen. Naast het bevorderen van draagvlak voor de energietransitie leidt vermindering van energiearmoede tot een scala aan sociaaleconomische voordelen én een versnelling van de energietransitie.

Energiearmoede is meer dan een slecht energielabel

De gevolgen van energiearmoede blijven niet beperkt tot het wooncomfort van huishoudens. Huishoudens die leven in energiearmoede kampen vaker met lichamelijke en geestelijke gezondheidsklachten dan niet-energiearmoede huishoudens³. Ook kinderen die leven in energiearmoede (door slecht geïsoleerde of slecht geventileerde woningen) hebben vaker last van gezondheidsklachten zoals astma⁴. Er is een groep energiearmoede huishoudens die bewust de keuze maakt om zo min mogelijk energie te gebruiken. Dit zorgt er echter voor dat ze bijvoorbeeld hun eten niet opwarmen, geen mensen thuis uitnodigen of veel in bed liggen om op te warmen.

Deze bevindingen onderstrepen het belang van een gedegen energiearmoede aanpak. Het is hierbij belangrijk om te noemen dat een energiearmoede aanpak niet precies hetzelfde is als een algemene armoede aanpak. Problemen van algemene armoede en energiearmoede zijn sterk met elkaar verweven, maar zijn niet hetzelfde. Onderzoek laat zien dat een deel van de huishoudens die in financiële moeilijkheden komt door de hoge energiekosten, in principe niet onder de algemene armoedegrens leeft⁵. Het omgekeerde komt ook voor: er zijn huishoudens met een laag inkomen die relatief weinig aan energie uitgeven en geen betalingsproblemen kennen⁶. Bovendien vereist energiearmoede een andere

² Straver et al. (2020). Energiearmoede en de energietransitie. Zie <https://www.tno.nl/nl/over-tno/nieuws/2020/11/energiearmoede-en-de-energietransitie/>

³ Balfour, R., & Allen, J. (2014). Local action on health inequalities: Fuel poverty and cold home-related health problems. Jessel, S., Sawyer, S., & Hernández, D., (2019). Energy, poverty, and health in climate change: A comprehensive review of an emerging literature. *Frontiers in Public Health*, 7, 357.

⁴ Heffner, G. & Campbell, N. (2011). *Evaluating the co-benefits of low-income energy-efficiency programmes*. International Energy Agency (IEA).

⁵ Bouzarovski, S. & Tirado Herrero, S. (2017). The energy divide: integrating energy transitions, regional inequalities and poverty trends in the European Union. *Eur. Urban Reg. Stud.* 24, 69-86.

⁶ Middelkoop, M., Van Polen, S., Holtkamp, R. & Bonnerman, F. (2018). Meten met twee maten. Een studie naar de betaalbaarheid van de energierekening van huishoudens. PBL.

aanpak dan algemene armoede. Zo kunnen huishoudens in algemene armoede het best worden ondersteund door bijvoorbeeld gericht inkomensbeleid. Energiearmoede huishoudens hebben meer baat bij een woningrenovatie, installatie van energiebesparende maatregelen en/of energie bespaaradvies (afhankelijk van de aard van de energiearmoede).

Een energiearmoede aanpak in Limburg

Dat een inclusieve energietransitie belangrijk is, en dat energiearmoede vermindert dient te worden, heeft een hogere urgentie in Limburg wegens de relatief veel lage energielabel-woningen. Het is echter, zoals reeds beschreven, onmogelijk voor de provincie om deze grote en complexe opgave alleen op te lossen. Het is dan ook de intentie om samen met Het Rijk en de gemeenten tot een lange termijn aanpak te komen. De provincie kan daarbij een belangrijke rol vervullen bij het tegengaan van energiearmoede. Zo kan de provincie bijvoorbeeld een rol spelen in het coördineren en versterken van de huidige gemeentelijke aanpakken rondom kleine en grote energiebesparende maatregelen (deze zijn beschikbaar gemaakt door SPUK-gelden van het ministerie van Binnenlandse Zaken. Momenteel werken Limburgse gemeenten niet altijd samen bij dergelijke plannen, waardoor kleine gemeenten niet kunnen profiteren of leren van grotere gemeenten. Ook in het bedenken van midden- en lange termijn oplossingen voor een inclusieve energietransitie kan de provincie een trekkersrol vervullen. Kortom, samenwerken, regie voeren en slim investeren zijn een leidraad voor de provincie.

De erkenning van de urgentie van de problematiek en de uitdagingen krijgt al vorm in Limburg. Om energiearmoede te verminderen en een inclusieve energietransitie in Limburg te realiseren zijn er in de Limburgse Provinciale Energie Strategie (PES) verschillende beleidsdoelstellingen opgenomen in actielijn 4: *“Een energietransitie die sociaal en eerlijk is door participatie en lokaal profijt”*. Een van de beleidsdoelstellingen is dat de provincie onderzoek uitbesteedt om energiearmoede in de provincie aan te pakken, om vervolgens een Provinciale aanpak met betrokken partijen op te stellen voor de lange termijn.

De Provincie Limburg heeft TNO gevraagd om hier onderzoek naar te doen en handelingsperspectief te bieden.

1.2 Onderzoeksvragen

Om inzicht te krijgen in wat de provincie kan doen om energiearmoede te verminderen bevat dit rapport een verkenning van de mogelijkheden voor een Provinciale energiearmoede aanpak. Daartoe geeft dit rapport antwoord op de volgende vragen:

1 Wat is de huidige situatie met betrekking tot energiearmoede in Limburg?

Dat wil zeggen: wat is de omvang van energiearmoede in Limburg in getallen en in welke regio's, gemeenten of wijken is energiearmoede geconcentreerd? Deze cijfers zijn waarschijnlijk al wel bij gemeenten bekend, maar voor het totaalplaatje worden deze cijfers in dit verslag genoemd. Ook wordt gekeken naar in welk type woningen (bijv., huur of eigendom) en in welke doelgroep (o.a. gezinssamenstelling, inkomen) energiearmoede het meeste voorkomt.

- 2 **Welk beleid en/of welke instrumenten worden op dit moment ingezet om energiearmoede problematiek aan te pakken?** Waaruit bestaat het bestaande beleid, welke instrumenten worden ingezet en op welk niveau wordt dit beleid gerealiseerd (provinciaal, nationaal, lokaal)?
- 3 **Aan welke knoppen kan de Provincie Limburg nog gaan draaien? En wie bedient deze knoppen?** Wat zijn mogelijke stappen om energiearmoede in Limburg te verminderen en woningen met een slecht energielabel uit te faseren?

1.3 Methode

1.3.1 Interviews

Deelnemers

In totaal zijn er tien interviews gehouden, verdeeld over 35 geïnterviewden. Vijf interviews zijn gehouden met Limburgse gemeenten; Venlo, Sittard-Geleen, Heerlen, Maastricht, regio Parkstad en Roermond. Twee met woningcorporaties; Servatius Wonen & Vastgoed en de C8 (de acht grootste woningcorporaties van Limburg). Eén per RES-regio; RESCOOP en RES Midden/Noord Limburg. En één met afgevaardigden van twee verschillende kennisinstellingen; Maastricht Sustainability Institute en de opleiding Built Environment van de Hogeschool Zuyd.

Bij de selectie van gemeenten is rekening gehouden met het percentage energiearmoede binnen de gemeente. Gemeenten waar hoge percentages energiearmoede voorkomen zijn als eerste benaderd. Daarnaast zijn, om een globaal beeld te krijgen van de Provincie Limburg, gemeenten uit verschillende Limburgse regio's benaderd. Voor de selectie van de overige geïnterviewden is gebruik gemaakt van het netwerk van de provincie.

Procedure

Deelnemers werden via de mail benaderd en zijn na instemming online, via Microsoft Teams, geïnterviewd. Alle interviews zijn gehouden in januari en februari 2022. Bij elk interview waren steeds twee TNO onderzoekers aanwezig. Interviews duurden ongeveer één uur.

Inhoud

De interviews waren semigestructureerd en vooraf opgestelde vragen gingen over:

- (Geplande) interventies en activiteiten om energiearmoede tegen te gaan;
- Het effect dat deze interventies en/of activiteiten moeten sorteren;
- De bij de interventies en/of activiteiten betrokken organisaties;
- Lange termijn ambities op het gebied van energiearmoede;
- Behoeften op het gebied van kennis, onderzoek en samenwerking met andere gemeenten, de provincie en het Rijk.

Tijdens het interview werd (afhankelijk van de antwoorden) doorgevraagd, om een gedetailleerd beeld te krijgen van wat geïnterviewden doen om energiearmoede tegen te gaan en waar nog behoeften liggen in de aanpak van energiearmoede.

1.3.2 Desk research huidige beleid

Om het huidige beleid op het gebied van energiearmoede in kaart te brengen is een online desk research uitgevoerd. Op websites van de Europese Unie, Nederlandse

provincies en gemeenten is gezocht naar informatie. Onder meer de volgende zoektermen zijn gebruikt: 'energiearmoede' en 'energiearmoede aanpak'. Daarnaast is er kennis verkregen vanuit de samenwerking tussen TNO en een aantal provincies (zoals Zuid-Holland) en de MRA regio (Metropool Regio Amsterdam).

1.3.3 *Energiearmoede cijfers*

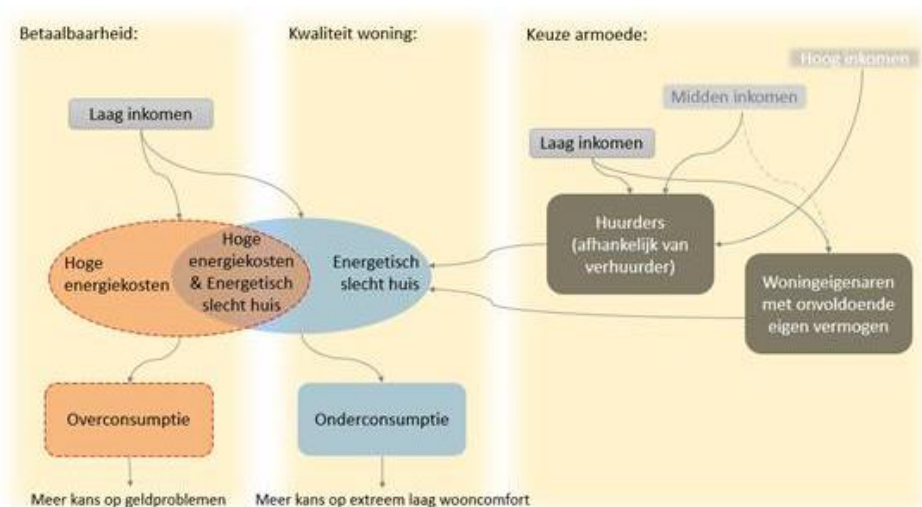
Om in kaart te brengen hoeveel huishoudens in Limburg in energiearmoede leven, is gebruik gemaakt van CBS microdata. Deze data zijn gekoppeld aan de zes indicatoren om energiearmoede te meten (zie Hoofdstuk 2 voor een overzicht). Alle beschrijvende statistieken zijn uitgevoerd in het computerprogramma SPSS.

2 Energiearmoede in cijfers

2.1 Hoe wordt energiearmoede gemeten?

Voor het in kaart brengen van de energiearmoede in de Provincie Limburg maken wij onderscheid tussen drie dimensies van het energiearmoede probleem. Daarmee wordt recht gedaan aan het multidimensionale karakter van energiearmoede, namelijk:

- 1) de betaalbaarheid van energie;
- 2) de energetische kwaliteit van het huis;
- 3) de keuze en mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie.

Deze drie dimensies zijn onderverdeeld in zes energiearmoede indicatoren en worden in Tabel 1 en in Bijlage B toegelicht. De indicatoren zijn gekoppeld aan de meest recente CBS microdata (2019) en vervolgens is het programma SPSS gebruikt om inzicht te krijgen in energiearmoedecijfers in Limburg.

Tabel 1 Dimensies van energiearmoede met de bijbehorende indicatoren en hun definities.

Indicator		Definities ⁷	
Dimensie: De betaalbaarheid van energie			
1. LIHK: Laag Inkomen & Hoge Energiekosten	Laag inkomen:	Huishoudens met een besteedbaar (netto) inkomen lager dan 130% van het wettelijk sociaal minimum en een financieel vermogen dat bij de laagste 10% van Nederland hoort.	
	Hoge energiekosten:	Huishoudens die meer energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de hoogste 50% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).	

⁷ De onderbouwing van de definities in dit overzicht zijn terug te vinden in het [TNO rapport De Feiten over Energiearmoede](#) (2021).

Indicator Definities ⁷		
Dimensie: De energetische kwaliteit van het huis		
2. LISH: Laag Inkomen & Energetisch Slecht Huis	Energetisch Slecht Huis:	Indirecte berekening die overeenkomt met huizen met een energielabel D of lager plus de helft van de huizen met een energielabel C ⁸ .
2a. LISH-: Laag Inkomen & Energetisch Slecht Huis & Onderconsumptie	Onderconsumptie:	De energiekosten van het huishouden horen bij de Huishoudens die veel minder energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de laagste 25% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).
2b. LISH+: Laag Inkomen & Energetisch Slecht Huis & Overconsumptie	Overconsumptie:	Huishoudens die veel meer energie consumeren dan anderen in een vergelijkbaar huis. Hierbij is gekeken naar de energiekosten die horen bij de laagste 75% in de betreffende woningklasse (klasse gebaseerd op type woning, oppervlakte woning en bouwjaar).
Dimensie: Mogelijkheid tot deelname aan de energietransitie		
3. ESFH + HSH: Energetisch slecht huis & niet kunnen verduurzamen	Woningeigenaren met Energetisch Slecht Huis & Onvoldoende Eigen Vermogen:	Eigenaren van woningen met een relatief lage energie kwaliteit & minder dan €40.000 eigen vermogen of een woningoverwaarde van minder dan €80.000.
3a. ESFH: Woningeigenaren & Energetisch Slecht Huis & Onvoldoende Eigen Vermogen	Huurders met een Energetisch Slecht Huis:	Huurders van woningen met een relatief lage energie kwaliteit. Het gaat hierbij niet alleen om mensen met een relatief laag inkomen; onder de huurders bevinden zich ook mensen met een midden- of hoog inkomen, die desondanks geen invloed hebben op de verduurzaming van hun woning.
3b. HSH: Huurder & Energetisch Slecht Huis		

2.2 Energiearmoede in Limburg

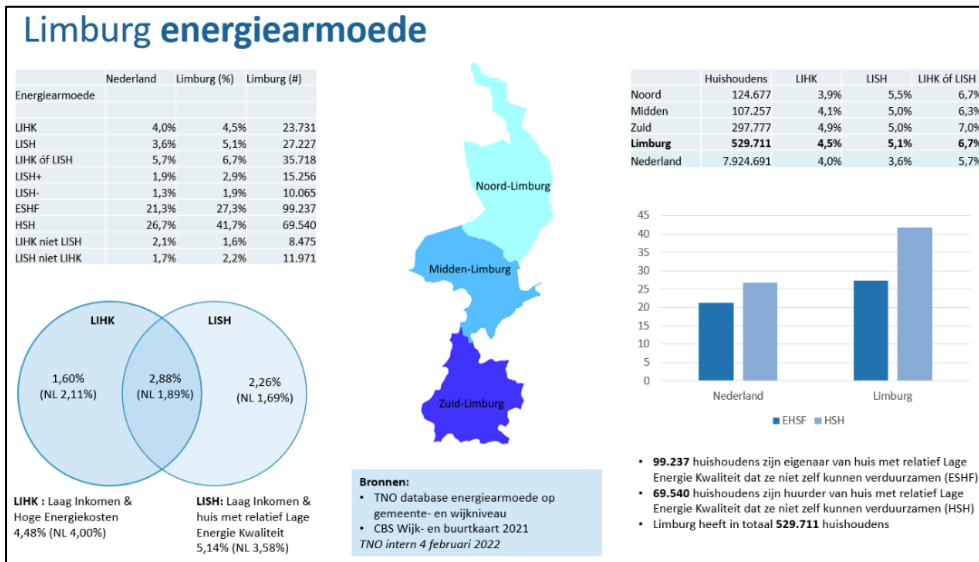
Deze paragraaf beschrijft de omvang van energiearmoede in Limburg per regio, gemeente en wijk. Deze cijfers zijn waarschijnlijk bij gemeenten bekend, maar voor het totaalplaatje worden deze cijfers in dit verslag genoemd. In Bijlage C zijn de grafieken te zien van de 15 gemeenten die de hoogste energiearmoede kennen per indicator.

Kijkend naar de gehele Provincie Limburg zien we dat alle zes energiearmoede indicatoren boven het gemiddelde van Nederland liggen (zie Figuur 1) en daarbij is gebleken dat deze ook statistisch gezien hoger liggen (alle p-waardes < .05) dan de

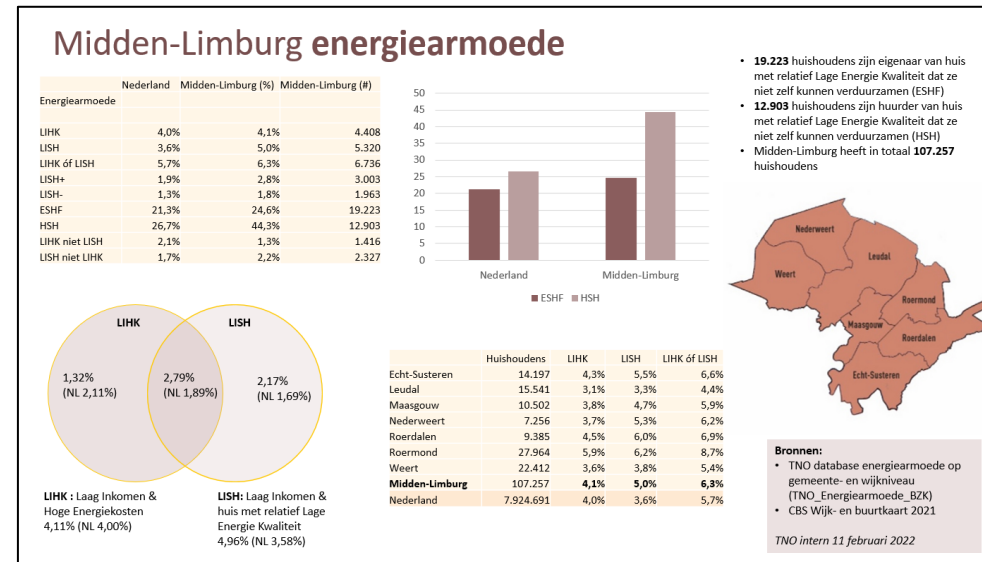
⁸ De energielabeldata zijn voor veel huizen nog niet goed genoeg om betrouwbare metingen te doen, daarom hebben we met het CBS een alternatieve berekening toegepast (zie [TNO rapport De Feiten over Energiearmoede](#), pagina 15).

rest van Nederland. Dit betekent dat er in Limburg meer huishoudens problemen hebben omtrent de betaalbaarheid van energie, de energetische kwaliteit van het huis en de keuze en mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie in vergelijking met de rest van Nederland. In 2019 zijn er 35.718 Limburgse huishoudens (6,7% van het totaal aantal huishoudens in Limburg) die problemen ondervinden met betrekking tot betaalbaarheid van energie en/of het wonen in een slecht energetisch huis (LIHK of LISH).

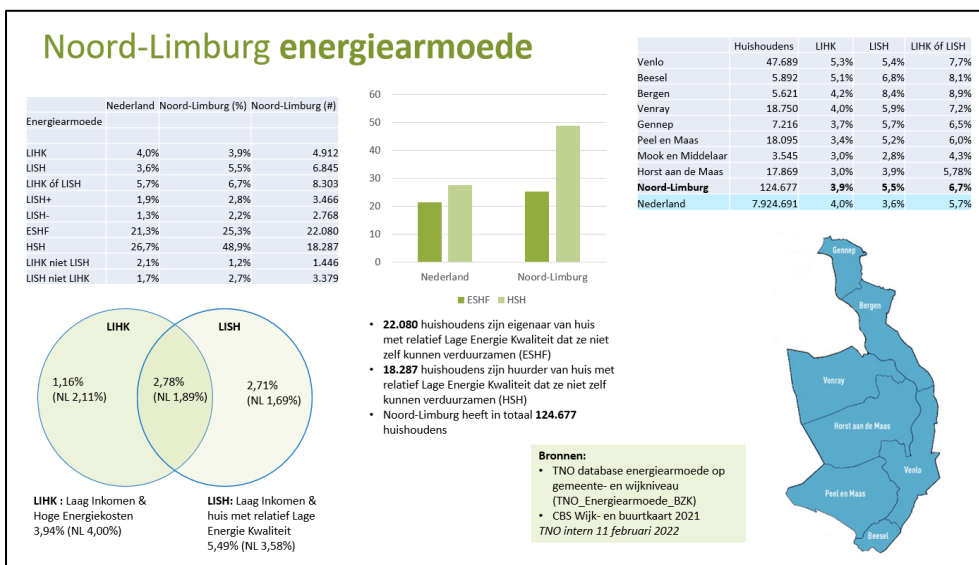
Anno 2022 met de alsmaar stijgende gasprijzen die al hebben plaatsgevonden en nog voorkomen zal dit aantal vrijwel zeker verder stijgen. Op dit moment wordt geschat dat op de korte termijn bijna 1 op de 10 huishoudens (750.000 huishoudens) in Nederland moeite zullen hebben met de betaling van hun energierekening. Dit zal voor Limburg dan nog hoger liggen.

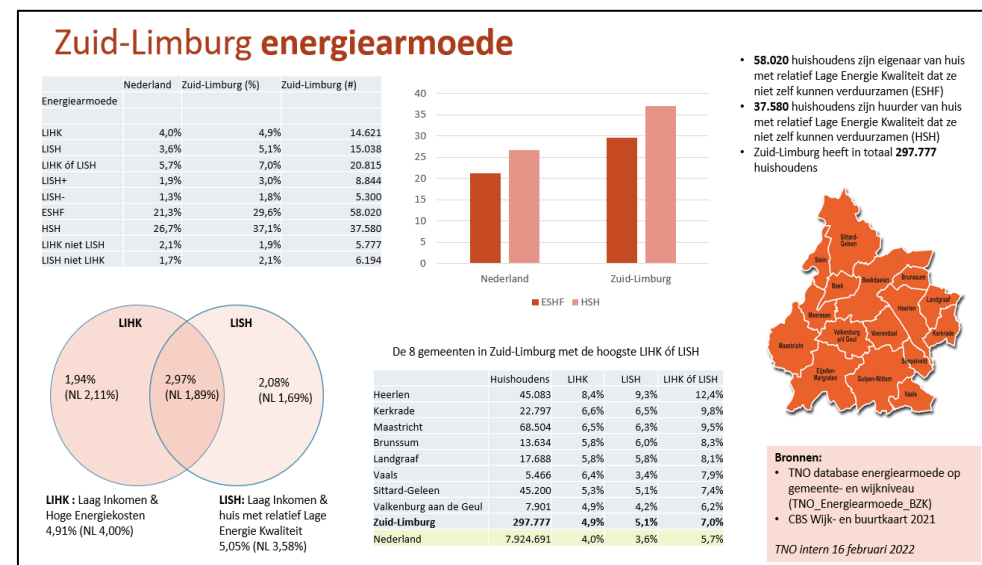
Figuur 1: Overzicht energiearmoede in Limburg.

Figuur 2: Overzicht energiearmoede in Midden-Limburg.

Figuur 3: Overzicht energiearmoede in Noord-Limburg.

Figuur 4: Overzicht energiearmoede in Zuid-Limburg.

In Tabel 2 zijn de gegevens uitgesplitst naar Noord-, Midden-, en Zuid-Limburg. De indicator 'Huurders van een energetisch slecht huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming' is als enige indicator van energiearmoede significant verschillend bevonden.

Tabel 2 Vergelijking energiearmoede (gemeten met 6 indicatoren) in Nederland en Noord-, Midden-, en Zuid-Limburg.

			Aantal huishoudens (% huishoudens)			
			Nederland	Midden-Limburg	Noord-Limburg	Zuid-Limburg
Betaalbaarheid						
1.	LIHK	Laag inkomen & hoge energiekosten	317.171 (4,00%)	4408 (4,11%)	4912 (3,94%)	14.621 (4,91%)
Huiskwaliteit						
2.	LISH	Laag inkomen & slecht huis	283.694 (3,58%)	5320 (4,96%)	6845 (5,49%)	15.038 (5,05%)
2-.	LISH-	Laag inkomen & slecht huis & onderconsumptie	102.207 (1,29%)	1963 (1,83%)	2768 (2,22%)	5300 (1,78%)
2+.	LISH+	Laag inkomen & slecht huis & overconsumptie	149.753 (1,89%)	3003 (2,80%)	3466 (2,78%)	8844 (2,97%)
Kunnen deelnemen aan de energietransitie						
3e.	ESHF	Eigenaren in slecht huis, niet zelf kunnen financieren	1.010.934 (21,26%)	19.223 (24,60%)	22.080 (25,30%)	58.020 (29,55%)
3h.	HSH	Huurders in slecht huis, niet zelf kunnen beslissen	846.394 (26,70%)	12.903 (44,32%)	18.287 (48,89%)	37.580 (37,05%)

Laag Inkomen en Hoge Energiekosten (LIHK)

In Zuid-Limburg heeft 4,9% van de huishoudens te maken met een relatief laag inkomen én relatief hoge energiekosten (LIHK). Dit is meer dan in Noord- en Midden-Limburg (respectievelijk 3,9% en 4,1%). Het Nederlands gemiddelde is 4,0%. In Zuid-Limburg hebben zeven van de acht gemeenten een energiearmoede percentage boven de vijf procent, namelijk: Heerlen (8,4%), Kerkrade (6,6%), Maastricht (6,5%), Vaals (6,4%), Landgraaf (5,8%), Brunssum (5,8%) en Sittard-Geleen (5,3%). In Noord- en Midden-Limburg zien we dit alleen in Roermond (5,9%), Venlo (5,3%) en Beesel (5,1%).

Op wijkniveau zijn de cijfers soms nog veel hoger. Om wijkgerichte aanpakken te voorzien van aanvullende informatie over energiearmoede is hier ook informatie over toegevoegd. Er is nog meer informatie te vinden op de TNO website⁹. In totaal zijn er 67 wijken waarbij het percentage huishoudens met een relatief laag inkomen

⁹ <https://energy.nl/publication/feiten-over-energiearmoede-in-nederland>

én relatief hoge energiekosten boven de 5% ligt en bij 10 wijken ligt dit boven de 10%. Zo zijn er in gemeente Heerlen maar liefst acht wijken waarvan dit cijfer zelfs boven de 10% ligt. En op wijkniveau zijn er in Noord- en midden-Limburg andere gemeenten dan Roermond, Venlo en Beesel waarbij het energiearmoede percentage boven de 5% komt, zoals bijvoorbeeld wijk Vredepeel in Venray (9,5%), wijk Tienray in Horst aan de Maas (7,0%) en wijk Roosteren in Echt-Susteren (6,9%).

Laag inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH)

In Noord-Limburg komt een laag inkomen en een energetisch slecht huis (LISH) iets vaker voor (5,5%: waarvan 77% corporatiewoning-huurders, 10% overige verhuurders en 13% woningeigenaren) dan in Midden-Limburg (4,1%: waarvan 70% corporatiewoning-huurders, 13% overige verhuurders en 17% woningeigenaren) en Zuid-Limburg (4,9%: 66% corporatiewoning-huurders, 17% overige verhuurders en 18% woningeigenaren). Voor alle drie delen van Limburg geldt dat dit boven het Nederlands gemiddelde ligt (3,6%). Voor zes van de acht gemeenten in Noord-Limburg (te weten Bergen, Beesel, Venray, Gennep, Peel en Maas en Venlo) ligt het percentage huishoudens met een laag inkomen en een energetisch slecht huis boven de 5%. Met name in de gemeente Bergen zijn er relatief veel huishoudens (8,9%) die door beperkt energie te consumeren een lage energierekening hebben (LISH-), hetgeen betekent dat zij waarschijnlijk een zeer laag wooncomfort ervaren.

Ook in Midden- en Zuid-Limburg ligt het percentage huishoudens dat een laag inkomen en een energetisch slecht huis (LISH) heeft bij meerdere gemeenten boven de 5%: Roermond (6,2%), Roerdalen (6,0%), Echt-Susteren (5,5%), Nederweert (5,3%), Heerlen (9,3%), Kerkrade (6,5%), Maastricht (6,3%), Brunssum (6,0%), Landgraaf (5,8%) en Sittard-Geleen (5,1%) hebben hier mee te maken.

Op wijkniveau zijn er in totaal 108 van de 243 wijken die Limburg telt (44,4%) waarbij het percentage huishoudens dat een laag inkomen en een energetisch slecht huis (LISH) heeft boven de 5% ligt en bij 16 wijken ligt dit boven de 10%. Bij Brukske (Venray) en Molenberg (Heerlen) heeft zelfs meer dan 18% van de huishoudens een laag inkomen en een energetisch slecht huis.

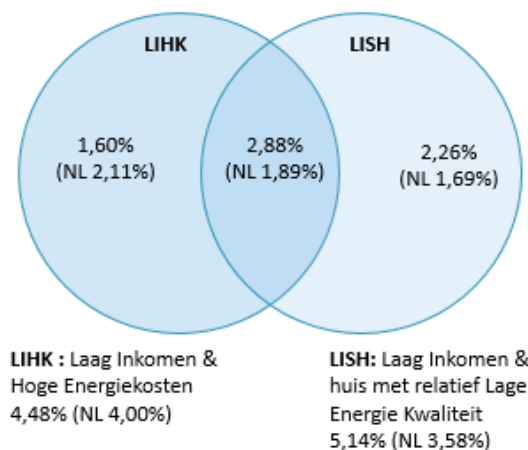
Laag inkomen en een energetisch slecht huis en overconsumptie (LISH+)

De percentages huishoudens met een laag inkomen en een energetisch slecht huis die overconsumeren liggen dicht bij elkaar: Midden-Limburg (2,8%), Noord-Limburg (2,8%) en Zuid-Limburg (3,0%). Alle delen van Limburg komt hiermee boven het Nederlands gemiddelde (1,9%). Alleen in gemeente Heerlen ligt het percentage hoger dan 5%.

Op wijkniveau zien we dat in 21 wijken het percentage boven de 5% ligt, waarvan 11 wijken in Heerlen liggen, maar dit geldt ook voor bijvoorbeeld Brukske in Venray (7,8%), Venlo-Oost-Zuid (7,1%) en Roermond-Zuid (6,0%). Alleen in Molenberg is het percentage hoger dan 10% (namelijk 10,3%).

Laag inkomen en een energetisch Slecht Huis en onderconsumptie (LISH-)

Wat betreft de percentages huishoudens met een laag inkomen en een energetisch slecht huis die onderconsumenten, zien we dat deze iets hoger liggen in Noord-Limburg (2,2%) dan Midden- en Zuid-Limburg (respectievelijk 1,8% en 1,8%). Alle delen van Limburg komen hiermee boven het Nederlands gemiddelde (1,3%). Op gemeenteniveau zien we dat de top drie gemeenten met de hoogste percentages energiearmoede (gemeten met deze indicator) als volgt zijn: Bergen (4,2%), Heerlen (3,3%) en Kerkrade (2,8%). Op wijkniveau zien we zes wijken waar de percentages boven de 5% liggen: Brukske (8,7%), Molenberg (7,5%), Vrieheide-De Stack (5,9%), Siebengewald (5,6%), Blerick-Zuid (5,6%) en Afferden (5,6%).

Figuur 5: Energiearmoede in Limburg – overlap tussen indicatoren

Energiearmoede-indicatoren zijn echter niet onafhankelijk en er kan een zekere overlap bestaan. Zo heeft niet iedereen met hoge energiekosten ook een huis met een relatief lage energiewaarde. Zoals in Figuur 5 te zien is heeft 2,88% van de huishoudens met een laag inkomen zowel hoge energiekosten als een huis met relatief lage energiekwaliteit, maar 1,60% van de huishoudens heeft wél hoge energiekosten, maar géén slecht huis.

Met andere woorden: bij ruim een derde van de huishoudens met hoge energiekosten hangt dit niet direct samen met de kwaliteit van hun huis. Zij kunnen mogelijk worden geholpen met een energiecoach en/of witgoedregeling.

Eigenaar van een energetisch Slecht Huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF)

In Zuid-Limburg heeft 29,6% van de woningeigenaren een energetisch slecht huis en onvoldoende eigen vermogen om deze te verduurzamen, waardoor deelname aan de energietransitie eigenlijk onmogelijk is. In Heerlen, Kerkrade, Brunssum en Landgraaf is dit zelfs meer dan 40%. Dit percentage ligt lager voor Noord- en Midden-Limburg (respectievelijk 25,3% en 24,6%), maar ook daar ligt het percentage nog altijd boven het Nederlands gemiddelde (21,3%).

Op wijkniveau zijn er 10 wijken waar meer dan 50% van de woningeigenaren in een energetisch slecht huis wonen en onvoldoende eigen vermogen hebben om deze te verduurzamen. Hiervan liggen er 6 in Heerlen, waaronder de wijken Vrieheide-De Stack en Rennemig-Beersdal, en betreft het verder de wijken Brunssum-Oost, Vossener (Venlo), Brukske (Venray) en Donderberg (Roermond).

Huurder van een energetisch Slecht Huis en dus niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH)

In Noord-Limburg leeft 48,9% van de huurders in een energetisch slecht huis en zij kunnen niet zelf besluiten tot verduurzaming van de woning, omdat ze afhankelijk zijn van de verhuurder. In Bergen, Gennep, Peel en Maas en Beesel is dit zelfs

meer dan 50%. Dit percentage ligt lager voor Midden- en Zuid-Limburg (respectievelijk 44,3% en 37,1%), maar ook daar ligt het percentage nog altijd boven het gemiddelde van Nederland (26,7%).

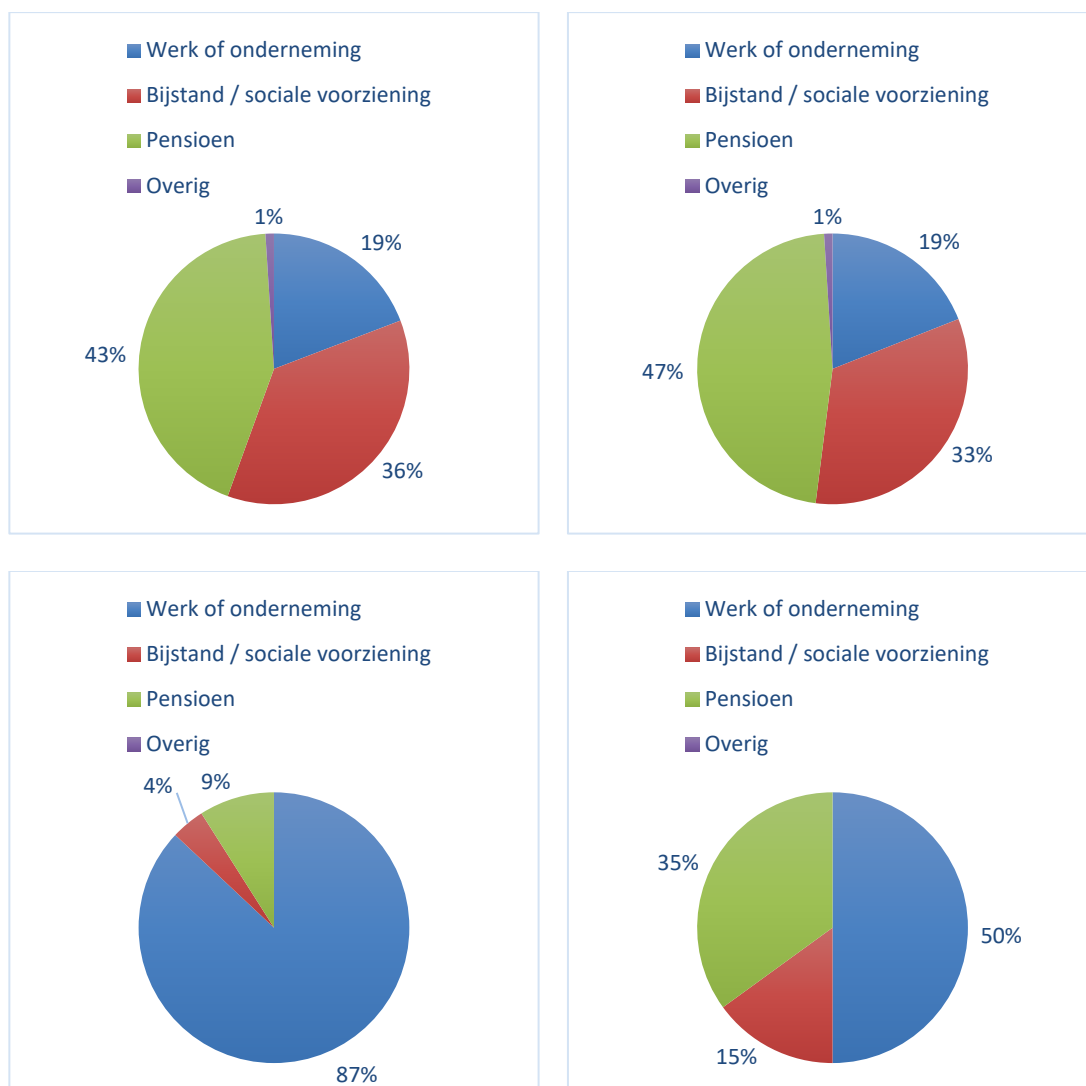
Op wijkniveau zijn er 20 wijken waar meer dan 75% van de huurders in een energetisch slecht huis leven en niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming van de woning. Hiervan liggen er 11 in Noord-Limburg, 7 in Midden-Limburg en 2 in Zuid-Limburg. In Noord-Limburg valt gemeente Bergen op met de wijken Siebengewald (84,2%), Wellerlooi (80,7%) en Afferden (79,8%). In Midden-Limburg valt gemeente Echt-Susteren op met de wijken Sint-Joost (91,5%), Heide (85,5%) en Sleik (79,2%).

2.3 Factoren waarmee energiearmoede samenhangt

Als we kijken naar factoren waarmee de energiearmoede in de gehele regio Zuid-Limburg samenhangt zien we de volgende patronen. Let op: voor de twee subgroepen binnen Laag Inkomen en energetisch Slecht Huis (onderconsumptie; LISH- en overconsumptie; LISH+) is deze microdata (nog) niet beschikbaar.

Inkomen

Bij zowel huishoudens met een Laag Inkomen en Hoge Energiekosten (LIHK) als huishoudens met een Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH), komt het inkomen voornamelijk uit pensioen of bijstand/sociale voorzieningen. Bij huurders van een energetisch slecht huis die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH) komt het inkomen voornamelijk uit werk/eigen onderneming of pensioen. Bij eigenaren van een energetisch slecht huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF) komt het inkomen hoofdzakelijk uit werk/eigen onderneming. Zie Figuur 6 voor een overzicht van de inkomensbronnen per energiearmoede-indicator en Tabel 3 voor een volledig overzicht.

Figuur 6: Verdeling van de inkomensbronnen voor de energiearmoede-indicatoren LIHK (linksboven), LISH (rechtsboven), ESHF (linksonder) en HSH (rechtsonder).

Tabel 3 Inkomenssituatie en energieverbruik van energiearme huishoudens

Inkomen								
		Werk of onderneming	Bijstand of overige sociale voorzieningen	Pensioen	Inkomen overig (werkloosheid of ziekte)	Gemiddeld jaarlijks inkomen**	Gemiddeld gasverbruik	Gemiddeld elektriciteitsverbruik
<i>Regio</i>	<i>Populatie</i>	%	%	%	%	<i>EUR</i>	<i>m³</i>	<i>kWh</i>
Nederland	Alle huishoudens van gemeenten in Nederland	60%	7%	31%	2%	51336	1321	2937
Limburg	Alle huishoudens van gemeenten in Limburg	55%	9%	35%	1%	47258	1436	3036
	LIHK; Laag inkomen & hoge energiekosten	19%	36%	43%	1%	20644	1602	3077
	LISH; Laag inkomen & slecht huis	19%	33%	47%	1%	20490	1356	2527
	LISH-; Laag inkomen & slecht huis & onderconsumptie*	--	--	--	--	--	--	--
	LISH+; Laag inkomen & slecht huis & overconsumptie*	--	--	--	--	--	--	--
	ESHF; Eigenaren in slecht huis, niet zelf kunnen financieren	87%	4%	9%	0%	53037	1576	3558
	HSH; Huurders in slecht huis, niet zelf kunnen beslissen	50%	15%	35%	0%	36098	1311	2573

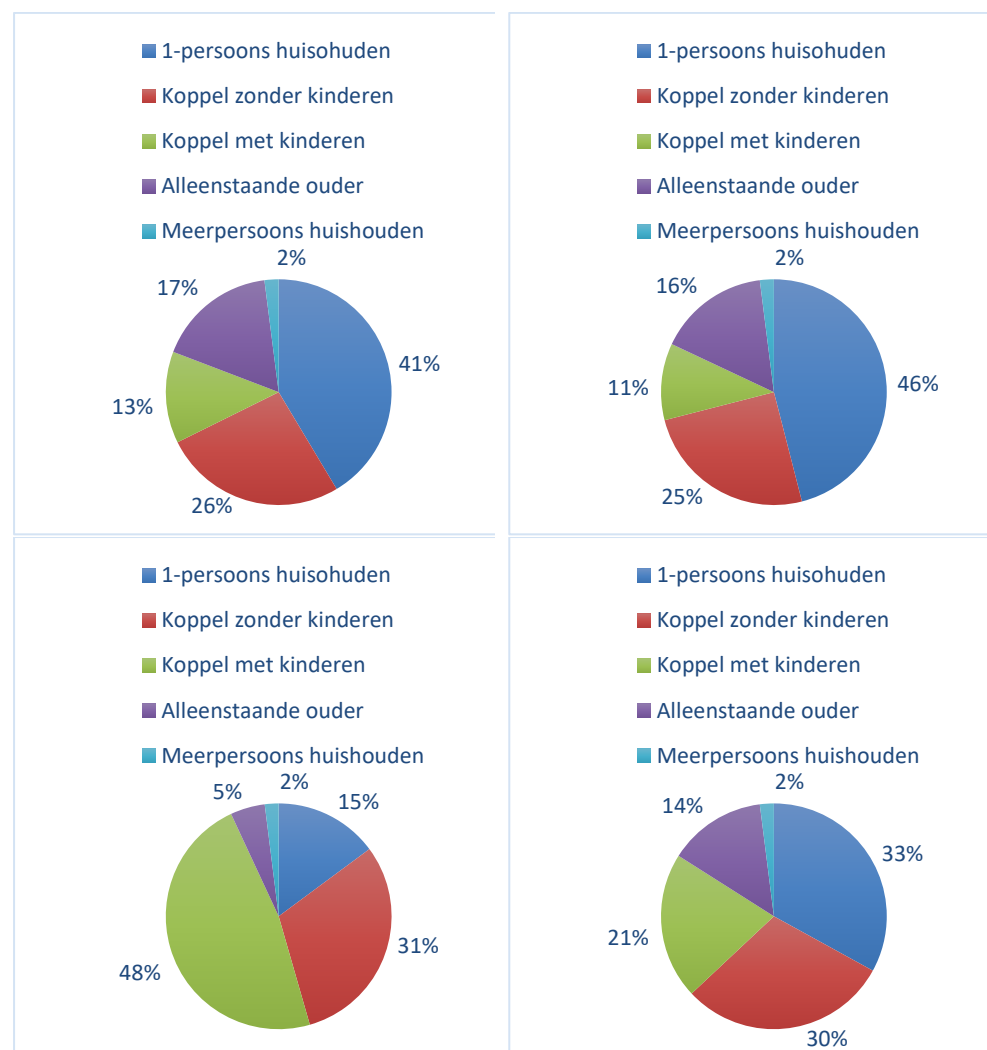
* Nog niet beschikbaar;

** Inclusief geschatte inkomsten uit financieel vermogen;

Noot: In Limburg hebben huishoudens significant minder inkomen uit werk of eigen onderneming en meer uit de bijstand, sociale voorzieningen en pensioen dan de rest van Nederland. Het jaarlijks inkomen ligt significant lager in Limburg dan in de rest van Nederland, terwijl het gas- en energieverbruik hoger ligt.

Type huishouden

Huishoudens met een Laag Inkomen en Hoge Energiekosten (LIHK) en huishoudens met een Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH) zijn voornamelijk 1-persoons huishoudens, terwijl eigenaren van een energetisch slecht huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF) voornamelijk koppels met of zonder kinderen zijn. Huurders van een energetisch slecht huis die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH) zijn voornamelijk kinderloze huishoudens (1-persoons of koppels). Zie Figuur 7 voor een overzicht van de huishoudsamenstelling per energiearmoede-indicator en Tabel 4 voor een volledig overzicht.

Figuur 7: Verdeling van huishoudsamenstelling voor de energiearmoede-indicatoren LIHK (linksboven), LISH (rechtsboven), ESHF (linksonder) en HSH (rechtsonder).

Tabel 4 Huishoudsamenstelling van energiearme huishoudens

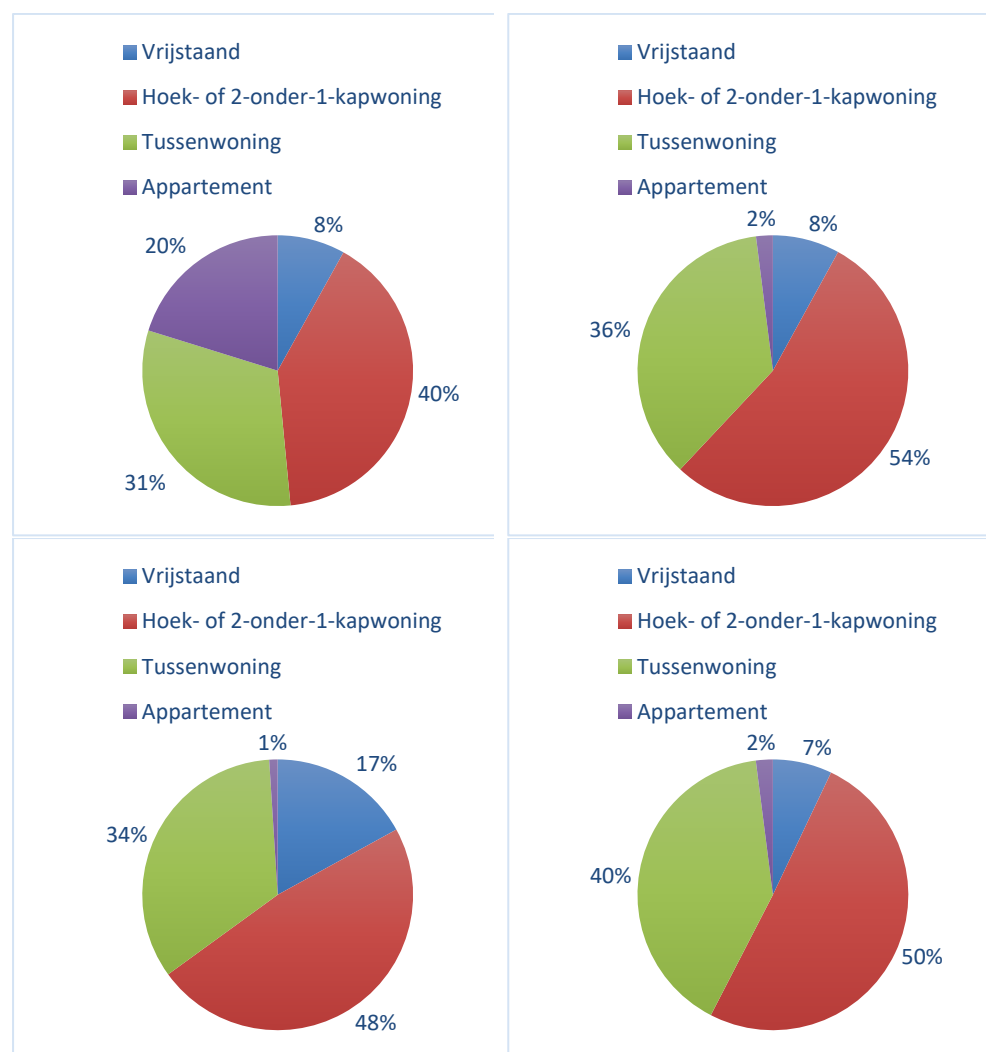
Samenstelling								Gemiddeld aantal personen per huishouden
		1-persoons huishouden	Koppel zonder kinderen	Koppel met kinderen	Alleen- staande ouder	Meer- persoons huishouden		
<i>Regio</i>	<i>Populatie</i>	%	%	%	%	%		#
Nederland	Alle huishoudens van gemeenten in Nederland	29%	34%	29%	6%	0%		2,3
Limburg	Alle huishoudens van gemeenten in Limburg	30%	36%	25%	6%	0%		2,2
	LIHK; Laag inkomen & hoge energiekosten	41%	26%	13%	17%	2%		2,0
	LISH; Laag inkomen & slecht huis	46%	25%	11%	16%	2%		1,9
	LISH-; Laag inkomen & slecht huis & onderconsumptie*	--	--	--	--	--		--
	LISH+; Laag inkomen & slecht huis & overconsumptie*	--	--	--	--	--		--
	ESHF; Eigenaren in slecht huis, niet zelf kunnen financieren	15%	31%	48%	5%	2%		2,7
	HSH; Huurders in slecht huis, niet zelf kunnen beslissen	33%	30%	21%	14%	2%		2,2

* Nog niet beschikbaar;

Noot: In Limburg zijn er significant meer stellen zonder kinderen en minder stellen met kinderen dan in de rest van Nederland. Ook ligt het aantal personen per huishouden significant lager dan in de rest van Nederland.

Type woning

Van de huishoudens met een Laag Inkomen en Hoge Energiekosten-huishoudens (LIHK), huishoudens met een Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH), en huurders van een energetisch slecht huis die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH) leeft zo'n 70% in een corporatiewoning. De meeste huishoudens die in energiearmoede leven in de Provincie Limburg hebben een hoekwoning, 2-onder-1-kap woning of tussenwoning (dit geldt voor alle indicatoren). Van de huishoudens met een Laag Inkomen en Hoge Energiekosten-huishoudens (LIHK) en eigenaren van een energetisch slecht huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF) woont daarnaast nog een op de vijf in, respectievelijk, een appartement en een vrijstaande woning. Zie Figuur 8 voor een overzicht van de type woning verdeling per energiearmoede-indicator en Tabel 5 voor een volledig overzicht.

Figuur 8: Verdeling van type woning voor de energiearmoede-indicatoren LIHK (linksboven), LISH (rechtsboven), ESHF (linksonder) en HSH (rechtsonder).

Tabel 5 Woningkenmerken van energiearme huishoudens

			Type woning				Soort eigendom woning		
			Vrijstaande woning	Hoek- of 2-onder-1-kapwoning	Tussenwoning	Appartement	Koopwoning	Corporatiewoning	Overige verhuur of onbekend
<i>Regio</i>	<i>Populatie</i>		%				%		
Nederland	Alle huishoudens van gemeenten in Nederland		19%	30%	32%	19%	68%	26%	6%
Limburg	Alle huishoudens van gemeenten in Limburg		20%	34%	28%	18%	69%	24%	7%
	LIHK; Laag inkomen & hoge energiekosten		8%	40%	31%	20%	16%	68%	16%
	LISH; Laag inkomen & slecht huis		8%	54%	36%	2%	16%	69%	14%
	LISH-; Laag inkomen & slecht huis & onderconsumptie*		--	--	--	--	--	--	--
	LISH+; Laag inkomen & slecht huis & overconsumptie*		--	--	--	--	--	--	--
	ESHF; Eigenaren in slecht huis, niet zelf kunnen financieren		17%	48%	34%	< 1%	100%	0%	0%
	HSH; Huurders in slecht huis, niet zelf kunnen beslissen		7%	50%	40%	2%	0%	74%	26%

* Nog niet beschikbaar;

Noot: Er zijn in Limburg significant meer hoek- of 2-onder-1-kapwoningen en minder tussenwoningen dan in de rest van Nederland.

2.4 Conclusies over energiearmoede in cijfers

Al met al is er veel werk te doen op het gebied van energiearmoede in de gehele Provincie Limburg, aangezien alle indicatoren van energiearmoede hoger liggen dan het Nederlands gemiddelde. De energiearmoede aspecten waarbij de meeste winst te behalen valt zijn echter verschillend per regio.

Als we kijken naar de **dimensie “betaalbaarheid van energie”** dan zien we in Zuid-Limburg een groter aantal huishoudens met een relatief laag inkomen én relatief hoge energiekosten (LIHK) dan in Noord- en Midden-Limburg. Aangezien het percentage woningeigenaren met onvoldoende eigen vermogen om te verduurzamen (ESHF) ook het hoogst is in Zuid-Limburg, speelt het lage inkomen waarschijnlijk een belangrijke rol in het energiearmoedeprobleem van deze regio. De resultaten van Zuid-Limburg suggereren dus dat er veel winst te behalen valt door de laaginkomen huishoudens financieel te ondersteunen, van gedegen en uitgebreid energieadvies en kleinere besparende maatregelen te voorzien en/of lokale werkgelegenheid te creëren waardoor zij meer inkomen genereren.

Als we kijken naar de **dimensie “huiskwaliteit”**, dan zien we in Noord-Limburg en Midden-Limburg een groter aantal huishoudens met een laag inkomen en een energetisch slecht huis (LISH) dan in Zuid-Limburg. Gemeente Bergen telt hierin het grootste aantal huishoudens die bewust minder energie consumeren (LISH-), hetgeen waarschijnlijk betekent dat zij een zeer laag wooncomfort ervaren. Verder zien we in Noord- en Midden-Limburg dat het aandeel energetisch slechte huizen onder huurders hoger ligt. De resultaten van Noord-Limburg en Midden-Limburg suggereren dus dat er veel winst te behalen valt door het verbeteren van de woning kwaliteit (bijv., door middel van isolatie).

Wat betreft de **dimensie “deelnemen aan de energietransitie”** zien we in Zuid-Limburg het hoogste percentage eigenaren in een slecht energetisch huis dat niet kan verduurzamen. Het percentage huurders in een slecht energetisch huis is het hoogst in Noord-Limburg. De gemeente Heerlen springt verder zeer in het oog, aangezien de energiearmoede problematiek daar het grootste is. Met uitzondering van ‘Huurders van een energetisch slecht huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming’ scoort deze gemeente hoog op alle indicatoren. Dit betekent dat de energiearmoede in Heerlen meer verband lijkt te houden met de lage inkomens en slechte energetische kwaliteit van de woning onder niet-huurders dan in de andere delen van Limburg. Daarnaast telt gemeente Heerlen het grootste aantal huishoudens dat energie overconsumeert. Dat kan enerzijds worden verklaard door de slechte woningkwaliteit (woningen met lage energielabels verbruiken immers meer energie) en anderzijds door onvoldoende kennis over energiezuinig gedrag.

Een ander opvallend aspect is de betere energetische waarde van appartementen. Verder laten de resultaten zien dat energiearmoede veel voorkomt onder gepensioneerde huishoudens. Kinderen die in energiearmoede leven zijn voornamelijk terug te vinden in de huishoudens bestaande uit eigenaren van een energetisch slecht huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF).

Gezien de hoge werkloosheid in de provincie en de behoefte aan het opknappen van de slechte huizenvoorraad, luidt het advies nog intensiever te kijken naar

kansen die de energietransitie biedt voor omscholing van werkzoekenden tot arbeiders in de duurzaamheidssector (bijv., isolatie aanbrenger, installateur van zonnepanelen) en het enthousiasmeren van jongeren voor het werken in de bouw of installatiebranche.

3 Resultaten uit interviews

In aanvulling op de kwantitatieve analyse van energiearmoede in de top 15 gemeenten in de Provincie Limburg heeft het TNO onderzoeksteam 10 interviewgesprekken gevoerd met vertegenwoordigers van gemeenten, woningcorporaties, lokale initiatieven, en kennisinstituten. De gesprekken gingen over hun ervaring met de aanpak van energiearmoede, bestaande en geplande projecten, ambities en (kennis)behoeften op midden en lange termijn, en de behoefte voor ondersteuning vanuit de Provincie Limburg en het Rijk.

In dit hoofdstuk bespreken we de bevindingen uit de interviewgesprekken en de suggesties die zijn gedaan, gestructureerd in vier thema's: handelingsperspectief en betrokkenheid, de mogelijk rol van de provincie, kennis- en databehoeften, en resource pooling en samen leren.

3.1 Handelingsperspectief en betrokkenheid

Burgers zijn welwillend maar weten niet waar ze moeten beginnen

De geïnterviewden gaven aan dat het overgrote deel van de mensen graag “het juiste wil doen” en hun steentje wil bijdragen aan de energietransitie, maar veel mensen weten niet waar of hoe ze moeten beginnen. Ook gaven zij aan dat het belangrijk is om het handelingsperspectief van bewoners te vergroten en verduidelijken, en de drempel tot energiebesparing en verduurzaming van woningen zo laag mogelijk te maken. Dit maakt het voor bewoners makkelijker om hun bijdrage te leveren. In een aantal interviews kwam naar voren dat duurzaamheid voor meerdere bewoners en beleidsmakers geen doel op zich is, maar er wordt wel breed onderkend dat klimaatverandering een probleem is en dat de energietransitie daarom onvermijdelijk is.

Inclusiviteit is belangrijk, maar generieke regelingen zijn niet altijd passend

Vooraf vanuit de gemeenten kwam de wens om een breed draagvlak voor de transitie te creëren en te behouden, en daarom eerlijkheid en inclusiviteit expliciet als uitgangspunt op te nemen. Het is weliswaar goed dat er speciale aandacht komt voor huishoudens in energiearmoede, maar daar mag het niet bij blijven. De middelen en subsidies moeten zo worden verdeeld over gemeenten en wijken dat ze verduurzaming makkelijker maken voor álle bewoners: sociale huurders, particuliere huurders, en woningeigenaren moeten allemaal de kans krijgen om mee te doen aan de energietransitie.

Brede toegang tot maatregelen die verduurzaming bevorderen betekent niet dat dat er één generieke regeling voor alle bewoners moet komen zonder maatwerk – dat blijkt namelijk in de praktijk niet altijd even effectief te zijn. De geïnterviewde gemeenten geven aan dat het huidige nationale beleid nog te weinig toegespitst is op specifieke doelgroepen, waardoor energiearmoede huishoudens het risico lopen buiten de boot te vallen. Ook zijn bestaande regelingen zijn niet altijd passend: Zo is de RRE-regeling voor huiseigenaren niet toegankelijk voor huurders (en toen dat uiteindelijk wel gebeurde was de pot leeg) en niet specifiek voor energiearmoede huishoudens, en zijn energiebespaarleningen geen oplossing voor mensen met schulden en laag inkomen, omdat deze mensen juist weg moeten blijven van

schulden en andere langlopende verplichtingen. De woonwijzerwinkel is er bijvoorbeeld niet voor huurders, die zich daarom buitengesloten voelen. Deze (veronderstelde) uitsluiting is problematisch volgens een van de geïnterviewden. Zij pleiten voor een generieke regeling die voor iedereen toegankelijk is, maar dan met de mogelijkheid tot maatwerk voor specifieke groepen, bijvoorbeeld door inkomensafhankelijke kortingen.

Daarnaast werd aangegeven dat de regelingen complex zijn en is zeker niet iedereen op de hoogte van steunmaatregelen die voor hen beschikbaar zijn – de groep bewoners met een intrinsieke motivatie tot verduurzaming en een goed beeld van de mogelijkheden is relatief klein.

Het bereiken van de juiste huishoudens is niet altijd makkelijk

Zowel gemeenten als woningcorporaties geven aan dat ze moeite hebben met het identificeren en bereiken van de huishoudens die ondersteuning het hardst nodig hebben. Het koppelen van huishouden specifieke gegevens (zoals sociaaleconomische situatie) met omgevingsfactoren (zoals woningkwaliteit) zou een beter beeld kunnen geven van waar problemen en kwetsbaarheden te verwachten zijn, maar mogelijkheden tot koppeling worden beperkt door regelgeving rondom de bescherming van privacy gegevens (i.e. algemene verordening gegevensbescherming). De gemeenten die samen de regio Parkstad vormen suggereren een combinatie van ‘domeinen energie en sociaal’ met individuele aanpak en wijkaanpak om kwetsbare huishoudens te identificeren (en bereiken):

- 1 **Direct:** minima en mensen met een bijstandsuitkering kunnen via de sociale dienst worden benaderd. Hogere energieprijzen kunnen zorgen voor extra kwetsbaarheid in deze groep.
- 2 **Indirect:** werkende armen worden niet als zodanig geregistreerd en die kun je daarom niet zomaar aanschrijven, maar sociale partners hebben wellicht zicht op deze groep (bijv., vroegsignalering betalingsachterstand).
- 3 **Wijkaanpak:** een eerste selectie op basis van de woningvoorraad en energielabels. Een rigide wijkaanpak kan wel leiden tot stigmatisering (van betrokken wijken) en uitsluiting (in niet-betrokken wijken).

Ook gaven de geïnterviewden aan dat door deze drie aanpakken te combineren recht wordt gedaan aan de observatie dat kwetsbaarheid komt door een combinatie van individuele en omgevingsfactoren: in sommige wijken wordt veel kwetsbaarheid verwacht, maar er is ook ruimte voor individuele huishoudens die in andere wijken wonen en gevoelig zijn voor prijsschommelingen. Het maakt bijvoorbeeld nogal wat uit of je een langjarig contract hebt voor 80 euro/maand, of dat je door ongunstige keuzes van 60 euro/maand ineens naar 140 euro/maand gaat.

Naast identificatie van de bewoners die hulp kunnen gebruiken is ook de wijze van benadering belangrijk. Bewoners hebben de sterkste binding met hun straat en wijk, daarna met hun gemeente, maar vrijwel niet met de provincie en ook niet met Den Haag. Voordat je kunt bepalen hoe een bewoner het best geholpen kan worden, moet je eerst ‘achter de voordeur’ komen en dat is vaak lastig. Hiervoor is samenwerking met uitvoerders en beleidsmakers van het sociaal domein cruciaal. *De wens bestaat om participatie te verbeteren: meebeslissen over de wijk*

In lijn met de huidige tijdgeest bestaat bij gemeenten de wens om bewoners beter te betrekken bij verduurzaming van het woningbestand en waar mogelijk mee te laten beslissen over energietransitie veranderingen in hun wijk. Dat valt in de praktijk niet altijd mee en het is een beetje een zoektocht naar de ideale balans: niet alle bewoners zitten er op te wachten om actief mee te doen of denken; er zijn veel onderwerpen en thema's die naast elkaar spelen; en hoewel vroegtijdig betrekken belangrijk is kunnen bewoners niet in elk stadium actief 'meedoen' of daadwerkelijk iets kiezen. Daar waar participatie rondom verduurzaming plaatsvindt bestaat het beeld dat energiearmoede huishoudens ondervertegenwoordigd zijn (en hoogopgeleide witte mannen oververtegenwoordigd).

Gemeenten hebben in het 'sociale domein' goede ervaringen met een wijkaanpak, waarbij iemand 'met een karretje met koffie' direct contact zoekt met wijkbewoners. Zo'n benadering geeft mensen vertrouwen en spoort ze aan tot meedoen en meedenken. Dit zou mogelijk ook kunnen werken voor het thema energietransitie, om op deze manier te achterhalen waar de behoeften liggen in de wijk en wat de bewoners zou kunnen motiveren mee te doen. Er zijn ook voorbeelden van gemeenten die buurt- of sportverenigingen als ingang gebruiken om tijdens voorlichtingsbijeenkomsten te vragen wat bewoners nodig hebben van de gemeente om te verduurzamen. Dit lijkt vooral goed te werken bij kleinschalige besparingsmogelijkheden, waar bewoners elkaar via het verenigingsleven weten te vinden en inspireren.

Woningcorporaties hechten ook aan een zo direct mogelijke betrokkenheid in de wijk en hebben bijvoorbeeld bewonerskrachten die fungeren als ogen en oren in de wijk. Deze buurtcoördinatoren (of vergelijkbare rollen onder een andere naam) zijn doorgaans vrijwilligers, waarbij de meest verantwoordelijke mensen bijvoorbeeld ook beheerstaken krijgen. Het initiatief komt voort uit de vraag naar betere participatie (en bezuiniging). Het is een vrij grote investering omdat de betrokken vrijwilligers moeten worden opgeleid en ook omdat er nog steeds wel toezicht nodig is – je kunt immers niet alles uitbesteden.

Klimaat- en duurzaamheidsbeleid in perspectief

Aandacht voor klimaatbeleid en de energietransitie is in de afgelopen jaren sterk toegenomen en verandert van een abstract verhaal voor de lange termijn dat vooral bedrijven aanging, naar concrete actieplannen waar haast bij geboden is, en die de burger direct aangaan. Nu zien veel bewoners 'de energietransitie als een vrachtwagen op zich af komen'. In enige mate geldt dit ook voor medewerkers van gemeenten en woningcorporaties, die het onderwerp moeten inpassen naast hun reguliere activiteiten.

In diverse interviews kwam naar voren dat energiearmoede een wat ongelukkige term is voor communicatie met inwoners, omdat het voor hen geen losstaand concept is. Door de manier waarop middelen en verantwoordelijkheden zijn georganiseerd bestaat het risico dat er te veel in 'potjes' en budgetten wordt gedacht, en niet in doelgroepen of manieren waarop meedoen makkelijker wordt gemaakt. Er is behoefte aan een simpele term die dicht bij de beleving staat van de inwoners, zoals 'welzijn' of 'meedoen' in plaats van 'verduurzaming'. Eigenlijk wil je de leefkwaliteit verbeteren en de burger niet vermoeien met allerlei overlappende

initiatieven zoals Regionale Energie Strategie, Transitievisie Warmte, en nu ook nog Energiearmoede.

Ongeacht de term die wordt gebruikt om met bewoners over duurzaamheid te communiceren geven de betrokkenen uit gemeenten en woningcorporaties aan dat het fijn zou zijn als er een duidelijker verhaal komt: Waarom is er klimaatbeleid en wat willen we daarmee voorkomen en bereiken? Hoe verhouden de verschillende initiatieven zich tot elkaar en hoe hangt duurzaamheid samen met ander sociaal en economisch beleid? Wat is de tijdlijn en waar kan nog over beslist worden? Hierbij zou zo concreet mogelijk moeten worden beschreven wat de rol van bewoners is binnen de energietransitie en welke voor- en nadelen de energietransitie voor bewoners kan opleveren.

3.2 Rol van de provincie

Samenwerking graag, maar schoenmaker blijf bij je leest

Geïnterviewden verwachten veel van de provincie. Gemeenten hebben behoefte aan samenwerking met de provincie als serieuze, gelijkwaardige partner die zich coördinerend en strategisch opstelt, hun stem vertegenwoordigt richting de nationale overheid, en waar nodig kennis en capaciteit kan leveren. Ook vanuit woningcorporaties wordt verdere samenwerking met de provincie en een scherpere taakverdeling toegejuicht.

Betrokkenen hebben een vrij helder beeld van hun eigen behoeften. Er kwam meerdere keren naar voren dat men de provincie niet als partij ziet die 'in de wijken zit', maar eerder ondersteuning biedt op wat meer afstand. De provincie staat verder af van de wijk, de buurt, en de straat, maar kan wel helpen met kennis, organisatiecapaciteit, en middelen. Gemeenten weten vaak niet hoe ze een actie of aanpak moeten organiseren of hebben er de capaciteit niet voor. Een samenwerking tussen provincie en bestaande (lokale) partijen ligt hier voor de hand ("geen dure consultants met maatpakken inhuren" en "geen Tesla's en stropdassen in de wijk").

Er zijn drie thema's waar de provincie volgens de geïnterviewden vooral goed kan helpen om de transitie te versnellen en energiearmoede te lijf te gaan: coördinatie, strategievorming, en het bieden van kennis, capaciteit, en communicatie.

Coördinatie

Gemeenten en corporaties hechten er veel waarde aan dat iedereen toegang heeft tot vergelijkbare hulp bij woningverbetering en steun bij problemen met energiezekerheid (of energiearmoede), ongeacht in welke wijk of situatie huishoudens zich bevinden. Tegelijk is een one-size-fits-all aanpak praktisch niet haalbaar omdat niet alle gemeenten gelijke capaciteit hebben om de regie te nemen, omdat er verschillen bestaan tussen kwetsbare groepen, en omdat er zo goed mogelijk moet worden aangesloten bij bestaande bestuursstructuren en hulpverleningsinstanties. Dit vraagt om een generieke aanpak die ook maatwerk toestaat en de provincie zou daar een coördinerende rol kunnen spelen. Omdat energiearmoede een nieuw beleidsterrein is hebben nog niet alle gemeenten het onderwerp verankerd in hun organisatie. Een aantal respondenten

geeft aan dat het soms niet duidelijk is of de gemeente of de woningcorporatie verantwoordelijk is voor specifieke acties om energiearmoede aan te pakken, en dat een richtlijn vanuit de provincie daarin wellicht opheldering kan verschaffen.

Strategievorming

Hoewel energiearmoede een vrij nieuw begrip is, raakt het aan diverse bestaande (sociale) beleidsthema's en ondersteunende regelingen. En hoewel er door de fluctuerende energieprijzen veel aandacht is voor korte termijn oplossingen is het minstens zo belangrijk om naar een effectieve aanpak voor de midden- en langere termijn toe te werken. Er zijn al verschillende gemeenten die energiearmoede als thema in hun visie opnemen, maar het staat als onderwerp nog altijd in de kinderschoenen. De provincie is bij uitstek het juiste bestuursniveau om het voortouw te nemen bij visie- en strategievorming rondom midden- en lange termijn opgaven van de energietransitie.

Uit interviews blijkt dat er op drie onderwerpen behoefte is aan een strategische aanpak die de gemeenten overstijgt:

- Gegeven dat het niet realistisch is om de hele woningvoorraad tegelijk aan te pakken, hoe kunnen gemeenten op een eerlijke en voorspelbare manier bepalen in welke volgorde huishoudens worden geholpen, en op welke manier ze worden geholpen? Een vaak terugkomende vraag is hoe (en welke) huishoudens kunnen worden geholpen met het maken van slimme keuzes op korte en lange termijn: geef je een woning met een G-label een tochtstrip tegen de ergste kou, of is het beter om op renovatie in te zetten of de versnelde uitrol van zonnepanelen? Dit is vooral ook relevant in het licht van de BZK-middelen die bedoeld zijn voor korte termijn lastenverlichting.
- Hoe kan (op termijn) een **vangnet** worden gecreëerd voor die huishoudens die niet mee kunnen komen in de transitie en daardoor kwetsbaar(der) worden? Omdat niet iedereen tegelijk kan worden geholpen vanwege beperkte tijd en middelen, kan het voorkomen dat een huishouden door beleidskeuzes pas zo laat aan de beurt is dat het daardoor in de problemen komt door stijgende energieprijzen of veranderende wet- en regelgeving. Met een vangnet, bijvoorbeeld in de vorm van een energieggarantie, laat je zien dat je er als provincie bent voor inwoners ook als verduurzaming ondanks alle inzet niet op tijd lukt.
- Hoe kan de aanpak van energiearmoede worden **verweven** en afgestemd op andere plannen op het gebied van ruimtelijke ordening en de energietransitie zoals Regionale Energie Strategieën en de Transitievisies Warmte? Hier is afstemming met woningcorporaties en gebiedsontwikkeling ook van groot belang, om te zorgen dat korte- en langetermijn keuzes goed worden afgestemd (wellicht is isolatie bijvoorbeeld niet de beste keuze voor woningen die op de rol staan om gesloopt te worden).

Kennis, capaciteit, en communicatie

Een derde thema waar een sterke rol voor de provincie voorzien wordt door de geïnterviewden, is in het opbouwen en leveren van **kennis en capaciteit**. De provincie als kennisknooppunt voor gemeenten en corporaties zou bijvoorbeeld data over energiearmoede beschikbaar kunnen maken, de kwaliteit kunnen verbeteren, en data kunnen koppelen met andere relevante databronnen om zo

meer te leren over de problematiek. Ook zouden ze in kaart kunnen brengen wat de effecten zijn van energiearmoede en beleidsvormen, en scenario's kunnen doorrekenen en publiceren. Er is ook veel vraag naar flexibel inzetbare capaciteit (zie ook 3.4) om kleinere gemeenten te ontzorgen met kennis, organisatorisch vermogen en concrete middelen.

Tenslotte kan de provincie een belangrijke rol op zich nemen door het verzorgen van **communicatie** met een groot bereik van huishoudens en een breed scala aan doelgroepen (onder meer laaggeletterden), onder meer via social media. Woningcorporaties van de C8 zien graag dat communicatie rondom de (on)mogelijkheden van de volgorde en snelheid van verduurzaming door de provincie gebeurt. Als de corporaties dit zelfstandig communiceren is de geloofwaardigheid lager dan wanneer dit gezamenlijk (i.e. op hoger bestuursniveau) wordt gedaan.

3.3 Kennis en data

Ondersteuning bij het identificeren van de juiste groepen bewoners

Zoals hierboven (in paragraaf 3.1) al is aangegeven, is het niet altijd eenvoudig om huishoudens te identificeren met een groot risico om door de energietransitie in de problemen te komen. De aanpak die is voorgesteld in de Parkstad regio, analyse op wijkniveau waarbij er gebruik wordt gemaakt van data van verschillende sociale instanties, is een stap in de goede richting. Omdat oorzaken en omstandigheden die kunnen leiden tot energiearmoede nogal divers zijn, en omdat er beperkingen zijn op het gebied van privacy, is zo'n aanpak niet rechttoe rechtaan.

Betrokkenen geven aan dat ze behoefte hebben aan goede en gedetailleerde data en bij voorkeur ook beter inzicht in de oorzaken en gevolgen van energiearmoede. Provincie en kennisinstellingen zouden het voortouw kunnen nemen bij het verzamelen en ontsluiten van 'algemene data' zoals data over woningkwaliteit en sociaaleconomische wijksamenstelling. Gemeenten en corporaties kunnen deze vervolgens koppelen met hun 'specifieke data' zoals gegevens per straat, gebouw, of huishouden om hen in staat te stellen (nog) gericht te werk te gaan bij het identificeren van kwetsbare huishoudens. Het vaststellen van de exacte databehoeftes en koppelingsmogelijkheden is onderwerp van verder onderzoek.

Beter inzicht in gedrag kan helpen om passender aanpakken te formuleren

Er is volgens de geïnterviewden veel kennis over, en aandacht voor, de rationele kant van de energietransitie. Er wordt uitgebreid gesproken over technoeconomische aspecten van implementatie. Ook bij protest tegen verandering wordt veelal met logica en 'redelijke argumenten' geschermd. De psychologische en emotionele kant, die soms gepaard gaat met weerstand, krijgt echter nog te weinig aandacht in huidige regelingen en projecten. Bij energiearmoede is er sprake van stressfactoren die mensen het gevoel geven dat ze geen controle meer hebben. Verschillende geïnterviewden geven aan dat ze beter willen begrijpen hoe gedrag een rol speelt bij verduurzaming, omdat ze dan hun aanpak effectiever kunnen maken: Waarom doen bewoners wel of niet mee? Als er weerstand is, waar komt deze vandaan?

Gemeenten geven ook aan behoefte te hebben aan meer inzicht in de rol van bewonersgedrag bij effectiviteit van hun besparingstrajecten en maatregelen. Door te onderzoeken wie er meedoen met energiebesparingstrajecten in de wijk, hoe goed en begrijpelijk de adviezen zijn, en door te monitoren hoeveel er daadwerkelijk bespaard wordt, kunnen effectievere trajecten ontwikkeld worden.

Er zijn aanwijzingen dat energiebesparingstrajecten niet zo effectief uitpakken als vooraf verwacht. Zo heeft de inzet van energiecoaches bij een van de Limburgse woningcorporaties het potentieel om tot wel 37% besparing op te leveren, terwijl uit een steekproef blijkt dat de gerealiseerde besparing blijft steken bij 13-17%. Het zou mooi zijn als door beter begrip van gedragsmotivatie een sterker samenspel kan worden opgezet tussen de betrouwbare experts (de adviseurs) die over kennis beschikken en de betrokken bewoners (zoals coaches en ambassadeurs) die over overtuigingskracht beschikken.

Er zit veel kennis en ervaring bij woningcorporaties

Met een kwart van alle woningen in Limburg in hun bezit¹⁰, vormen woningcorporaties een belangrijke schakel in de verduurzaming van het Limburgse woningbestand én in het bieden van bescherming aan financieel kwetsbare huishoudens. Vanwege de beperkte vraag naar nieuwe woonruimte en de staat van het woningbestand ligt de nadruk bij verduurzaming op renovatie en verbetering van bestaande woningen. Corporaties in Limburg nemen de verduurzamingsopgave heel serieus en zien grote meerwaarde in samenwerking, zowel onderling alsook met gemeenten en de provincie. Het C8 kraamkamers-initiatief, dat als doel heeft het huidige verduurzamingsprogramma te versnellen, is hier een goed voorbeeld van. Verduurzaming is echter alleen succesvol als het niet ten koste gaat van leefbaarheid en de sociale doelstellingen van de corporaties. Daar zit een grote uitdaging: de energiearmoede cijfers laten zien dat 70% van alle Limburgse huishoudens die nu, of in de nabije toekomst, geconfronteerd worden met energiearmoede in een corporatiewoning wonen.

Bij woningcorporaties in Limburg lopen verschillende initiatieven om deze complexe uitdaging aan te pakken. In wijken met veel corporatiebezit wordt specifieke hulp geboden aan huishoudens die door energiekosten kwetsbaar zijn of worden, bijvoorbeeld door middel van wijkambassadeurs, en energiecoaches. Op woningniveau wordt gewerkt aan isolatie op kleine schaal, bijvoorbeeld met energieboxen, maar ook op grotere schaal waarbij renovatie aan de orde is. Voor het sturen op energiegebruik zijn er initiatieven voor het installeren van slimme thermostaten en het vervangen van energieverblindend witgoed en andere apparaten. Bij een aantal initiatieven wordt door verschillende corporaties samen opgetrokken, zoals het bespreken van de VoorzieningenWijzer met bewoners. Maar er zijn ook initiatieven waar specifieke corporaties het voortouw nemen, zoals Servatius die de SlimWonen App aanbiedt. Een combinatie van meerdere initiatieven wordt nog niet gestructureerd aangeboden bij bewoners.

Energiearmoede komt (nog) niet sterk naar voren in de twee Regionale Energie Strategieën (RES)

¹⁰ Dit blijkt uit gegevens van het CBS, zie [StatLine - Voorraad woningen; eigendom, type verhuurder, bewoning, regio \(cbs.nl\)](#). Het gaat om 138.746 woningen op een totaal van ongeveer 536.617 (in 2021).

In de afgelopen twee jaar hebben 30 Nederlandse regio's de opdracht gekregen om met een Regionale Energie Strategie (RES) de haalbaarheid en ruimtelijke consequenties van het Klimaatakkoord (uit 2019) te verkennen. In de Provincie Limburg zijn daarom twee RES-en ontwikkeld: één voor Noord- en Midden-Limburg en één voor Zuid-Limburg. Hoewel in beide documenten een eerste voorzet wordt gegeven voor discussies over de energietransitie, laten ze de implicaties voor sociaal en economisch kwetsbare huishoudens sterk onderbelicht.

In een door TNO bijgewoonde RES sessie, gaven gemeenten en provincie aan het thema en de term energiearmoede een meer centrale rol te willen geven. De RES kan volgens de deelnemers als instrument een belangrijke rol spelen bij het werken aan oplossingen rondom energiearmoede. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden op de lange en korte termijn.

Meerdere gemeenten hebben aangegeven dat ze zelf over beperkte capaciteit beschikken om het thema energiearmoede goed op te kunnen pakken. Verder liggen er kansen om het thema energiearmoede te verbinden aan het thema arbeidsmarkt, bijvoorbeeld door banen te creëren voor energiecoaches die helpen energiearmoede te bestrijden. Over het algemeen lijken de grotere gemeenten, met een grotere beschikbare capaciteit, wat verder te zijn met het formuleren en uitvoeren van een energiearmoede aanpak. Voor kleinere gemeenten is dit soms nog lastig, zij lijken in afwachting van een meer regionale aanpak.

3.4 Resource pooling en samen leren

Schaarste en drukte

In de laatste paar jaar is de energietransitie versneld en veroorzaken hoge energieprijzen extra druk op sociaal- en economisch kwetsbare huishoudens. Geïnterviewden geven aan dat dit zorgt voor hogere werkdruk voor experts en beleidsmedewerkers in het energie- en sociale domein. Gemeenten hebben vaak een klein team om aan alle opgaven te werken. Daarnaast is er onvoldoende budget om alles uit te voeren. Het treft elke gemeente, maar vooral voor kleine gemeenten is het moeilijk om aan alle opgaven te werken. Sommige kleine gemeenten hebben geen geld om een energiecoachtraject op te zetten. In andere gemeenten is men bijvoorbeeld niet bekend met goede witgoedregelingen voor energiearmoede huishoudens, of ze hebben onvoldoende middelen om hier invulling aan te geven.

Er lijken wel mogelijkheden voor resource pooling

Geïnterviewden geven aan dat het op veel gebieden best mogelijk en handig is om kennis en kunde te delen en regelingen gezamenlijk op te zetten. Bijvoorbeeld bij het opzetten van een inkooptraject van slimme thermostaten door regionale woningcorporaties, of het opleiden van energiecoaches en -experts. Op andere vlakken is dat minder handig, vooral daar waar het de directe en vertrouwde contacten in de wijk aangaat (zoals ambassadeurs, wijkteams). Voor veel beleidsmakers die verantwoordelijk zijn voor energiearmoede is de beschikbare capaciteit momenteel beperkt. Omdat het onderwerp relatief nieuw is, is de

beleidsverantwoordelijkheid in veel gevallen ondergebracht bij een bestaande portefeuille.

Een aanpak waarmee men in een aantal gemeenten goede resultaten heeft geboekt begint met een energiecoach die bekend is met de wijk en de bewoners, die vervolgens een energieadviseur introduceert. Coaches zijn belangrijk voor identificatie, relatiemanagement, en informatievoorziening; zij houden zich vooral bezig met kleine maatregelen die besparingen tot circa 15% kunnen opleveren. Adviseurs hebben doorgaans een minder sterke binding met de wijken en bewoners, maar hebben wel een brede kennis van subsidies, technische mogelijkheden, en financiële aspecten. Coaches en adviseurs vullen elkaar zo goed aan. Hoewel het belangrijk is dat coaches directe voeling hebben met de wijk, ligt het voor de hand dat adviseurs breder kunnen worden ingezet (i.e. in verschillende wijken en gemeenten).

Veel saamhorigheid en wens tot verdere samenwerking

Vrijwel alle geïnterviewden geven aan meer te willen samenwerken met andere gemeenten, woningcorporaties, de provincie, en kennisinstituten. De urgentie om de kwetsbare doelgroep van energiearmoede huishoudens te helpen is groot. Geïnterviewden juichen het dan ook toe dat er vanuit de provincie verkend wordt of een programma op dit thema mogelijk is. Er is meerdere keren genoemd dat men dit samen wil doen en dat men wil meedenken. Ook is er bereidheid tot in-kind bijdragen of cofinanciering. Er is ook een hoge mate van saamhorigheid tussen de partijen in de Provincie Limburg; meerdere geïnterviewden geven aan dat ze dit waar mogelijk als Limburgse partijen zelf moeten aanpakken, zonder te veel externe inhuur.

Iedereen is zoekende en leren kan ook goed samen

Energiearmoede is een relatief nieuw aandachtsgebied dat sterk samenhangt met de energietransitie en vrijwel iedereen is nog zoekende naar een effectieve methode en de juiste integratie in bestaand beleid en ontwikkelingsplannen. Een aantal gemeenten en woningcorporaties geeft aan graag deel te nemen aan gestructureerde uitwisseling en kennisopbouw, bijvoorbeeld in de vorm van een leerkring (ook wel 'community of practice' genoemd) waar samen wordt geleerd en ervaringen worden gedeeld. Sommigen nemen al deel aan een dergelijk overleg, namelijk in de kraamkamers (zie Box 1 voor uitleg). Zo'n uitwisseling kan ook direct praktisch nut hebben. Uit de interviews komt naar voren dat een aantal gemeenten wel beschikt over financiële middelen voor een energiearmoede aanpak, maar geen duidelijk beeld heeft hoe dit het best aangewend kan worden. Goede voorbeelden en implementatie-ervaringen van anderen kunnen dan goed van pas komen. Hoe gedrag en psychologische factoren een rol spelen op het raakvlak van energietransitie en armoedebestrijding is in hoge mate 'onontgonnen gebied'. Hier is nog veel te leren en ontdekken. In diverse gesprekken kwam naar voren dat het zinvol kan zijn om contact te zoeken met welzijnsorganisaties of collega's van afdelingen die zich bezig houden met armoedebestrijding of 'werk en inkomen', zodat kan worden voortgebouwd op hun kennis en ervaringen.

Box 2: Kraamkamers

In de Limburgse kraamkamers zijn woningcorporaties en 40 partners betrokken die samenwerken om snelheid te maken en daadkrachtig aan te pakken.

De drie kraamkamers voor versnelling zijn:

- 1) Het verkennen, inzetten en verder opschalen van duurzame warmtenetten. De ambitie is om binnen de looptijd van vier jaar minimaal 2.000 woningen aan te sluiten.
- 2) Het herstructureren van een aantal Limburgse wijken, samen met onder andere particuliere vastgoedeigenaren, netbeheerders en gemeenten.
- 3) Het verduurzamen van het bezit van de woningcorporaties binnen woongebouwen van Verenigingen van Eigenaren (VvE). Daarbij gaat het vooral om appartementencomplexen waar het percentage particuliere eigenaren hoger is dan het percentage corporatiebezit.

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies: Hoe te komen van tochtstrip naar systemische verandering?

De provincie heeft TNO gevraagd wat de mogelijke stappen zijn om energiearmoede in Limburg tegen te gaan. Uit dit onderzoek komt naar voren dat, naast de acute energiearmoede problematiek en de benodigde korte termijn oplossingen, tevens behoefte is aan midden- en lange termijn oplossingen. Op die manier kan Limburg komen tot een inclusieve energietransitie.

Het werken aan structurele lange termijn oplossingen voor een inclusieve energietransitie is uitdagend en complex. Een meerjarig programma vanuit de provincie biedt de mogelijkheid om de stap te maken van losstaande, jaarlijkse projecten naar continuïteit. Vanuit daar kan tegelijkertijd worden gewerkt aan korte- en lange termijn oplossingen. Systemische blokkades die de energietransitie vertragen moeten namelijk worden geïdentificeerd en geleidelijk worden weggenomen. Voorbeelden van vragen waarvan antwoorden bijdragen aan lange termijn oplossingen zijn: Hoe zorgen we voor een buurtbatterij voor de hele wijk? Hoe maken we duurzaam opgewekte energie voor iedereen toegankelijk en deelbaar? Welke nieuwe wettelijke kaders en innovaties (kunnen) zorgen voor kwetsbaarheid en verdienen dus aandacht? Met de driedeling (besparen, verbouwen, veranderen) als leidraad kan worden gewerkt aan bestaande plannen, binnen bestaande structuren, maar ook aan nieuwe uitdagingen.

De vier thema's die uit de interviews naar voren kwamen ('handelingsperspectief en betrokkenheid', 'rol van de provincie', 'kennis en data' en 'resource pooling en samen leren') zijn 'de knoppen' waaraan gedraaid kan worden om op lange- en korte termijn te werken aan een inclusieve energietransitie. Uiteindelijk dragen acties op deze vier thema's bij aan het bewerkstelligen van systemische verandering.

Door handelingsperspectief en betrokkenheid te creëren kunnen meer burgers bereikt worden (ook die met energiearmoede) en kunnen burgers meer en makkelijker zelf besparen en verbouwen. Deze participatie van burgers is nodig om de energietransitie op de lange termijn succesvol te maken. Daarnaast moet de beslisbevoegdheid van de burger rondom duurzaamheidsvraagstukken omhoog, bijvoorbeeld door burgerfora op te zetten. Dit draagt bij aan de totstandkoming van effectief beleid, waarin behoeften van bewoners worden meegenomen (als er behoefte is om mee te denken of beslissen, dit is niet altijd het geval). Met de aanbevelingen van paragraaf 4.1 kan hier een keuze van invulling worden gemaakt.

De provincie heeft een belangrijke rol te vervullen bij het tegengaan van energiearmoede. Daarvoor hoeft de provincie niet 'de wijk' in. De provincie moet zorgen dat er zo veel mogelijk kan worden gedaan in de wijk. Daarbij horen de volgorde, de keuze voor bepaalde projecten, acties en thema's met elkaar in lijn te zijn. Hetzelfde geldt voor gemeenten en uitvoerders; de volgordelijkheid en verwevenheid van energiearmoede in beleid op lokale, regionale en provinciale schaal moet een richting en een gezicht krijgen. Met de aanbevelingen van paragraaf 4.2 wordt hier een concrete start voor gesuggereerd.

Er is veel gefragmenteerde kennis in Limburg over wie er in energiearmoede leeft en hoe energiearmoede huishoudens het best geholpen zijn. Door bestaande kennis te verzamelen en nieuwe kennis te ontwikkelen, bijvoorbeeld met het CBS Urban Data Center en kennisinstituten, komen de groep energiearmoede huishoudens en de mogelijke oplossingen nog beter in beeld. Met de aanbevelingen van paragraaf 3.3 en 3.4 wordt hier een concrete start voor gesuggereerd.

4.2 Aanbevelingen

Met de huidige, historisch hoge, gasprijzen is de urgentie van het werken aan een inclusieve energietransitie des te meer zichtbaar geworden. In deze paragraaf worden tien aanbevelingen toegelicht, verdeeld over vier thema's.

H3: Wat blijkt uit de interviews?	H4: Wat zijn de aanbevelingen?
Handelingsperspectief en betrokkenheid - Burgers zijn welwillend maar weten niet waar ze moeten beginnen - Inclusiviteit is belangrijk, maar generieke regelingen zijn niet altijd passend - Het bereiken van de juiste huishoudens is niet altijd makkelijk - De wens bestaat om participatie te verbeteren: meebeslissen over de wijk - Klimaat- en duurzaamheidsbeleid in perspectief	Handelingsperspectief en betrokkenheid - Richt een servicepunt en alles in één loketten in - Verken de mogelijkheid van burgerfora - Stimuleer en ondersteun participatief actieonderzoek - Zet gedrag centraal in verduurzamingsaanpakken
Rol van de provincie - Samenwerking graag, maar schoenmaker blijf bij je leest - Coördinatie - Strategievorming - Kennis, capaciteit, en communicatie	Rol van de provincie - Vorm een provinciaal coördinatie-kernteam - Roep een strategische Commissie Energiearmoede in het leven
Kennis en data - Ondersteuning bij het identificeren van de juiste groepen bewoners - Beter inzicht in gedrag kan helpen om passender aanpakken te formuleren - Er zit veel kennis en ervaring bij woningcorporaties - Energiearmoede komt (nog) niet sterk naar voren in de twee Regionale Energie Strategieën (RES)	Kennis en data - Zet een raamwerk voor beleidsmonitoring op - Richt een data- en kennisknooppunt in
Resource pooling en samen leren - Schaarste en drukte - Er lijken wel mogelijkheden voor resource pooling - Veel saamhorigheid en wens tot verdere samenwerking - Iedereen is zoekende en leren kan ook goed samen	Resource pooling en samen leren - Neem het initiatief tot delen van mensen en middelen - Zet in op actief samen leren, bijvoorbeeld door leerkringen

4.2.1 *Handelingsperspectief en betrokkenheid*

De burger moet en kan centraler komen te staan in de energietransitie. Dit kan door te zorgen voor meer handelingsperspectief voor zowel uitvoerders als burgers. Om dit te realiseren volgen de volgende drie aanbevelingen:

1. Richt servicepunten en alles-in-één loketten in

Een centraal informatiepunt voor uitvoerders van duurzame projecten kan kennis van uitvoerders vergroten. In Noord-Holland is een dergelijk informatiepunt al opgezet. Het punt functioneert als bron van kennis en ontmoetingen, zo worden er webinars georganiseerd en er zijn rapporten en bijeenkomsten over verschillende duurzaamheidsthema's te vinden, waaronder energiearmoede¹¹. In de bestaande kraamkamers en RES overleggen kan de informatie van het Duurzaam Service punt worden gebruikt, en deze overlegstructuren kunnen hun kennisbehoefte communiceren aan het service punt.

Daarnaast moeten bewoners makkelijker kunnen kiezen bij het verduurzamen van hun woning. Hiermee voorkom je dat bewoners door de bomen het bos niet meer zien wat betreft aanbieders en verduurzamingsmogelijkheden. Het oprichten van lokale 'one-stop-shop' loketten is hierbij een uitkomst. Hiermee heeft een bewoner toegang tot een centraal informatiepunt waar men geholpen wordt met een verduurzamingsplan, het vergelijken van aannemers en meer. Een bewoner hoeft daardoor minder zelf uit te zoeken en te organiseren. Een centraal aanspreekpunt zorgt voor gemak en toegankelijkheid van verduurzaming. Bovendien kan de toevoeging van samenwerking tussen het energie en sociaal domein er voor zorgen dat bewoners ook hulp krijgen op andere terreinen, zoals het maken van financiële overzichten, schuldhulpverlening of inzet van bijzondere bijstand.

2. Verken de mogelijkheid van een burgerforum

Burgerparticipatie en meer zeggenschap van burgers bij beslissingen kan op verschillende manieren vorm krijgen. Een voorbeeld van burgerparticipatie zijn burgerfora. Uit het adviesrapport van de Commissie Brenninkmeijer¹² (2021) blijkt dat burgerfora een krachtige aanvulling zijn voor klimaatbeleid, mits er aan een aantal voorwaarden wordt voldaan:

- Het is van belang dat de politiek en bestuur vertrouwen laten zien in de kennis en kunde van bewoners en dat de burger vertrouwen heeft in deze commitment van de overheid aan het burgerforum. Als er bepaalde voorwaarden zitten aan dat commitment, moeten deze op voorhand voor alle betrokken partijen duidelijk zijn.
- Het burgerforum moet niet (alleen) gebruikt worden als manier om draagvlak te creëren. Het is minstens zo belangrijk de kennis en ideeën van bewoners mee te nemen.
- Het vraagstuk dat gebruikt wordt in het burgerforum hoort concreet en afgebakend te zijn. Vraagstukken die abstract of vaag zijn leiden tot abstracte of vage uitkomsten.

¹¹ <https://servicepuntduurzameenergie.nl/themas/energiearmoede/>

¹² <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/publicaties/2021/03/21/adviesrapport-betrokken-bij-klimaat>

- Er hoort een verbinding te zijn tussen het burgerforum en de politieke besluitvorming. Dit betekent onder andere dat de uitkomst van het burgerforum serieus genomen wordt.
- Alle bewoners moeten gelijke kansen krijgen om mee te doen met het burgerforum. Ook moeten de bewoners die deelnemen in het burgerforum, een representatieve afspiegeling vormen.
- Een onafhankelijke voorzitter of moderator stimuleert het functioneren van het burgerforum.
- Ook bewoners die niet deelnemen in het burgerforum moeten op een bepaalde manier betrokken of verbonden zijn. Daarom hoort een burgerforum transparant te zijn en niet geïsoleerd van de rest van de bewoners. Dit kan bijvoorbeeld door het opzetten van aanpalende activiteiten.

De aanbeveling is om een aantal burgerfora op te zetten in verschillende gemeenten om te zien welke vormen en voor welke thema's deze vorm van burgerparticipatie goed werkt. In Amsterdam is sinds 1 februari 2022 een nieuwe referendumverordening van kracht, waarbij burgers kunnen stemmen op het voorstel van de gemeente, dan wel dat van burgers¹³.

3. Stimuleer en ondersteun participatief actieonderzoek

Er bestaan verschillende participatiemethoden, die variëren in hun mate van intensiteit en betrokkenheid van de burger (informereren, raadplegen, adviseren, meebeslissen). Een voorbeeld van een actieve vorm van burgerparticipatie is Participatief Actie Onderzoek (PAO). Hierin doorlopen bewoners en andere stakeholders met elkaar het ontwerpproces van een verduurzamingstraject. Laat onderzoekers meelopen tijdens verduurzamingsprogramma's om het proces te monitoren en om deelnemers van kennis te kunnen voorzien – zo kun je gedurende het traject bijsturen en feedback opnemen. Dit kan bijvoorbeeld bij renovatietrajecten of gebiedsontwikkelingsopgaven. De provincie kan dit promoten, faciliteren, en resultaten dissemineren, maar het eigenaarschap van dit type onderzoek moet bij gemeente of corporatie liggen.

4. Zet gedrag centraal in verduurzamingsaanpakken

Bij renovatietrajecten van woningcorporaties kan een vroegtijdige en continue monitoring van gedragsaspecten, het wooncomfort en de energierekening bijdragen aan inzichten over de effectiviteit van de trajecten. Daarbij is het van belang om niet alléén te focussen op de uitkomsten van het participatietraject, het participatieproces zelf is minstens zo belangrijk. Inzicht in het proces helpt de corporatie en gemeente om te leren hoe de informatieverstrekking goed kan aansluiten bij bewoners, hoe men in contact kan komen met de bewoner en waar rekening mee moet worden gehouden om een zo effectief mogelijk traject op te zetten.

Aanbeveling is om te inventariseren welke renovatietrajecten de komende 2-3 jaar op de planning staan en te overleggen welke trajecten geselecteerd kunnen worden om bewonerservaringen te onderzoeken. Woningcorporatie Krijtland staat hier bijvoorbeeld voor open, en de hogeschool Zuyd heeft hier ervaring mee. Parallel

¹³ <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/invloed/democratisering/#hf00a960f-d449-4e4d-b6bd-88e118c12e3d>

kan gekeken worden welke duurzame opwekprojecten de komende 2-3 jaar op de planning staan in Limburg. Een aantal daarvan kunnen geselecteerd worden om te onderzoeken of het participatietraject anders ingericht dient te worden. Een onderdeel hiervan kan zijn om de financiële vergoedingen zo in te richten dat ze ook beschikbaar komen voor energiearmoede huishoudens.

4.2.2 *Rol van de provincie*

5. Vorm een provinciaal coördinatie-kernteam

Om het energiearmoedevraagstuk genoeg aandacht te geven binnen de provincie kan er een kernteam worden opgezet. Het provinciaal kernteam van drie of vier mensen kan bijvoorbeeld werken aan een meerjarig programma, het verzamelen van kennisvragen, het opzetten van acties, het organiseren van praktische ondersteuning bij de implementatie van acties en het verduidelijken van rollen en verantwoordelijkheden. Daarnaast kan de provincie, naar het voorbeeld van Zuid-Holland¹⁴, een samenwerkende en responsieve rol vervullen door lokale warmte-initiatieven met elkaar te verbinden en samenwerking te faciliteren, of de Transitievisie Warmte te spiegelen aan waar energiearmoede het meest voorkomt.

6. Roep een strategische Commissie Energiearmoede in het leven

Vanwege de urgentie van de hoge energieprijzen, de al bestaande energiearmoede problematiek in Limburg, en de toename aan energietransitieprojecten is een commissie op energiearmoede een mogelijkheid. Dit zou op hoog bestuurlijk niveau georganiseerd moeten worden, waarin gemeenten, de provincie en woningcorporaties samen deelnemen. De commissie energiearmoede houdt zich bezig met vier belangrijke thema's rondom energiearmoede:

- 'visie': het perspectief; hoe komen we tot een inclusieve energietransitie?;
- 'volgorde': welke woningen en wijken eerst?;
- 'vangnet': hoe helpen we de bewoners die niet mee kunnen met de transitie nu, en in de toekomst?;
- 'verwevenheid': hoe zorgen we voor een verankering van energiearmoede in bestaand beleid?

Een alternatief is om een portefeuillehoudersoverleg voor Limburgse wethouders van duurzaamheid en armoede te organiseren waarbij energiearmoede een vast onderwerp op de agenda is.

4.2.3 *Kennis en data*

7. Zet een raamwerk voor beleidsmonitoring op

Voor de overheid is het van belang te weten of energiearmoedebelied legitiem is, wat de beleidsdoelen zijn en hoe doeltreffend en doelmatig het beleid is. Het is daarom belangrijk concrete beleidsdoelen op te stellen die voldoende meetbaar zijn om doeltreffendheid in kaart te brengen. Om ook de doelmatigheid vast te stellen, is het noodzakelijk te weten welke kosten er gepaard gingen met het specifieke

¹⁴ https://www.zuid-holland.nl/publish/pages/25905/rapport_de_warmtetransitie_beginnen_in_de_wijk_een_evaluatie_van_lokale_warmte-initiatieven_in_zuid-.pdf

beleid. Dit zou idealiter onderdeel zijn van de aanpakken van gemeenten. Meerdere gemeenten hebben echter aangegeven niet het budget of de capaciteit te hebben dergelijke monitoring en dataverzameling te organiseren en uit te voeren. Toch blijkt de behoefte om effectiviteit van beleid in kaart te brengen duidelijk uit de interviews.

In lijn met deze behoefte heeft TNO voor de provincie Zuid-Holland een 'monitoring raamwerk' opgesteld. Dit raamwerk geeft een overzicht van verschillende energiearmoede thema's waarop data verzameld kan worden en welke methodieken daarvoor gebruikt kunnen worden. Gedragaspecten komen hier ook in terug.

Dit generieke raamwerk kan worden voorgelegd aan gemeenten om tot een keuze te komen welk thema (bijv., gezondheid en/of energiebesparing) middels welke methodiek (bijv., vragenlijsten en/of slimme meter data) gemonitord wenst te worden. Zo heeft TNO met vier gemeenten in Zuid-Holland (Den Haag, Leiden, Capelle aan den IJssel en Zwijndrecht) een monitoringsplan opgesteld en staat de monitoring van de effectiviteit van het energie coaching traject in Capelle in de startblokken.

8. Richt een data- en kennisknooppunt in

Voor meer en gedetailleerdere kennis over energiearmoede in Limburg (en de stijging of daling ervan) kan een samenwerking met het CBS Urban Data Center/Heerlen en de kennisinstituten belangrijk zijn. TNO heeft cijfers over energiearmoede beschikbaar voor heel Nederland en op gemeente- en wijkniveau. Dat neemt niet weg dat er in de lokale context meer data analyses gedaan kunnen worden. Zo kunnen de leefbaarheidsmonitor, wijkagenda's, woningcorporatieplannen en regionale GGD-data gekoppeld worden met energiearmoedecijfers. Inzichten die hier uit volgen kunnen worden gedeeld met gemeenten, RES'en en kraamkamers, en bieden aanknopingspunten voor gericht beleid.

4.2.4 *Resource pooling en samen leren*

9. Neem het initiatief tot delen van mensen en middelen

Om gemeenten en woningcorporaties te helpen in de uitvoer van energiearmoede beleid en projecten, moet in kaart worden gebracht wat de resource pooling¹⁵ mogelijkheden zijn:

- Waar (acute) schaarste bestaat wat betreft middelen en mensen, en hoeveel extra middelen en mensen nodig zijn;
- Welke experts en middelen zich effectief laten delen en waar het minder goed werkt;
- Wie het initiatief kan nemen en welke specifieke afwegingen een rol spelen bij de organisatie van resourcepooling.

¹⁵ Bij resource beheer is pooling het groeperen van bronnen met als doel het voordeel te maximaliseren of het risico voor de gebruikers te minimaliseren. De term wordt gebruikt in financiën, computers en apparatuur beheer. (bron: [https://en.wikipedia.org/wiki/Pooling_\(resource_management\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Pooling_(resource_management)))

Een voorbeeld hiervan is het faciliteren van opleiding en ondersteuning van energiecoaches en energieadviseurs.

Veel gemeenten hebben, of gaan starten met, energiecoachtrajecten. Het is vaak een eerste contactmoment voor bewoners om meer te leren over energiebesparing en de energierekening. Toch kan het meer zijn dan dat. Het kan ook een gesprek zijn over toekomstige verduurzamingsaanpakken voor de woning of de straat, over de voordelen van de energietransitie, of over de plannen van de gemeenten en de inspraakmogelijkheden voor de bewoner. Er zijn voorbeelden van opbouwwerkers die het geven van energieadvies in hun takenpakket hebben, of welzijnsorganisaties die achter de voordeur komen voor andere zaken en kunnen doorverwijzen naar een energiecoach. Het inzetten of samenwerken met het sociaal domein is vaak van meerwaarde bij het bereiken van de doelgroep energiearmoede huishoudens.

Daarnaast kan een energiecoach ook besparingsmaatregelen *aanbrengen* in de woning. Dat kost meer tijd, maar maakt wel inzichtelijk wat er daadwerkelijk gebeurt bij een adviesgesprek (los van de gedragsverandering). Het faciliteren en financieren van het opleiden van coaches en adviseurs, maar ook het monitoren van verschillende energiecoach- en energieadviseurtrajecten zou een actie kunnen zijn voor de provincie. Dit geeft inzicht in welke aanpakken goed werken en dat is waardevolle informatie voor gemeenten. Niet alle gemeenten hebben namelijk voldoende middelen voor het onderzoeken van het meest effectieve traject. Het versterken van deze aanpakken kan een meerwaarde bieden voor zowel gemeenten, uitvoeringsorganisaties, de coaches zelf, maar ook voor de energiearmoede huishoudens.

Een andere vorm van resource pooling is dat de provincie subsidies beschikbaar stelt, waarbij bewoners geholpen worden en de uitvoer bij gemeenten ligt. De provincie heeft momenteel een regeling voor particuliere woningeigenaren en huurders, genaamd Duurzaam Thuis regeling (www.limburg.nl/duurzaamthuis). Voor deze regeling kunnen particuliere woningeigenaren en huurders een lening tegen een lage rente aanvragen om onder andere hun woning te verduurzamen. Om in aanmerking te komen voor deze lening is een positieve uitkomst van de krediettoets noodzakelijk. Hiervoor worden gegevens van de aanvrager opgevraagd bij Bureau Krediet Registratie.

Sinds 2021 kunnen huizenbezitters uit buurten met een wijkaanpak de Energiebespaarhypotheek (Warmtefonds)/ Maatwerklening (SVn) afsluiten als zij niet in aanmerking komen voor een reguliere financiering vanwege een te laag inkomen, dan wel een bepaalde BKR-registratie. Deze financieringsvorm is echter nog niet beschikbaar via de provinciale regeling Duurzaam Thuis. Het is dan ook een kans om de regeling Duurzaam Thuis met deze financieringsvorm uit te breiden zodat eigenaar-bewoners met beperkte leenruimte toch hun woningen kunnen verduurzamen en zo kunnen meedoen in de energietransitie. De uitbreiding van deze regeling kan worden gedaan in samenwerking met gemeenten.

10. Zet in op actief samen leren, bijvoorbeeld door (bestaande) leerkringen

Een leerkring geeft gemeenten toegang tot een netwerk waarin goede voorbeelden en gedragskennis gedeeld worden. Uit de Community of Practice (COP) in

provincie Zuid-Holland kwam al naar voren wat een leerkring onder andere kan betekenen¹⁶:

- Gemeenten lopen tegen veelal dezelfde uitdagingen aan, met name bij het verbinden van verschillende beleidsopgaven. Daar waar energiearmoede problematiek verschillende thema's raakt zijn er veel koppelingen mogelijk.
- Ervaringen delen maakt actief: doordat verschillende partijen, zoals experts en gemeenten, ervaringen met elkaar delen, ontstaat een "snelkookpan" van ideeën. De COP in Zuid-Holland heeft gemeenten geholpen om zaken te prioriteren en over te gaan tot actie.

Eén van de mogelijkheden om leerkringen te vormen, is door gebruik te maken van de Limburgse "kraamkamers". Mogelijk kan het thema energiearmoede en andere, hieraan gerelateerde, thema's in de kraamkamers worden geïntegreerd. Een andere mogelijkheid is het opzetten van een nieuwe kraamkamer of community of practice, waarbij er om de 4-6 weken een werksessie met de deelnemers is. In deze sessie kan actief worden gewerkt aan de plannen van gemeenten en uitvoerders, en kan bovendien geleerd worden van elkaar.

Een weinig genoemd onderdeel van een meerjarenprogramma is een 'leer- of veranderingstraject' voor beleidsmakers. Dit kan beleidsmakers helpen om ook zelf inzicht te krijgen in hoe ze effectiever beleid kunnen maken. Bij de energietransitie horen veranderingen, veel van die veranderingen gaan verder dan het besparen van energie en het verduurzamen van een woning. Vragen die daarbij relevant zijn en behandeld kunnen worden zijn: Wanneer en hoe durf je beslissingen bij de bewoners zelf te leggen? Wat kun je als beleidsmaker anders doen om de beoogde doelstellingen te behalen? Hoe kun je beschikbare budgetten meer de wijk in krijgen, of budgetten slim combineren? Waarom lukt het niet om sommige vraagstukken op te lossen? Wat moet er radicaal anders en hoe werk je daar aan?

¹⁶ Het verslag kan worden gedownload via:
<https://publications.tno.nl/publication/34639308/PS5gWa/TNO-2022-P10201.pdf>

4.3 Welke rollen kunnen gemeenten, woningcorporaties, de RES'en en het Rijk spelen?

Uit de interviewbevindingen en andere trajecten in Nederland wordt duidelijk dat veel partijen aan de lat staan in de aanpak van energiearmoede problematiek. Hieronder staan een aantal suggesties voor welke rol partijen (anders dan de provincie) kunnen spelen om energiearmoede aan te pakken én welke rol zij kunnen spelen bij een meerjarig programma.

4.3.1 *Rol van de Limburgse gemeenten bij energiearmoede aanpakken:*

Het aantal opgaven dat bij gemeenten ligt is groot, zeker wat betreft de uitvoering van de energietransitie. Een van de manieren waarop gemeenten regie voeren is met de Transitievisie Warmte (TVW). Aangezien vragen, situaties en verhalen van burgers vaker bij gemeenten komen dan bij het Rijk en de provincie, is de urgentie voor een effectieve aanpak van energiearmoede duidelijk aanwezig bij Limburgse gemeenten. Gelukkig worden er bij Limburgse gemeenten al veel energiearmoede aanpakken uitgewerkt of opgestart. De rol van gemeenten is er een van uitvoeren, coördineren en samenwerkingen opzetten in de wijk. Dit kan in de vorm van het direct financieren van bestaande initiatieven, maar ook door binnen de organisatie te inventariseren wat er is aan acties bij het sociaal en energie domein, en te zien waar die op elkaar aangesloten moeten worden. Het signaleren van men in de praktijk tegenaan loopt, is ook een rol die de gemeente kan oppakken. De gemeente zit immers dicht op de praktijk.

Voor de energiearmoede problematiek van nu en de rest van het jaar, zou een eerstvolgende stap moeten zijn om als Provincie met de gemeenten te inventariseren welke capaciteit, middelen en kennis nodig is om meer energiearmoede huishoudens te bereiken. Daarnaast ontbreekt een vaste projectleider energiearmoede of een structureel energiearmoede team. Aanstelling van een energiearmoede projectleider of team, bestaande uit leden van verschillende afdelingen, is een goede stap naar structurele samenwerking tussen domeinen. Mogelijk zijn er ervaringsdeskundigen met energiearmoede die kunnen helpen bij het opzetten van plannen en het meedenken over de uitvoer. Zij weten immers vaak beter hoe je bewoners kan bereiken. Probeer in een vroeg stadium verschillende partijen te betrekken en verkennende gesprekken te voeren. Zo raadt de gemeente Venlo aan om woningcorporaties en energie coöperaties te betrekken bij het opzetten van een meerjarenplan, en werken er in regio Parkstad veel gemeentelijke afdelingen al samen.

De gemeenten hebben een belangrijke rol in het organiseren van een combinatie van interventies of maatregelen voor een huishouden. Veel aanpakken hebben nog geen geïntegreerde en afgestemde aanpak waarbij meerdere interventies tegelijk worden aangeboden. Wel zijn er voorbeelden (zoals in Parkstad) waar, na het bezoek van een energiecoach, een vervolgesprek met een energie adviseur wordt georganiseerd. Deze adviseur geeft advies over grotere isolatiemaatregelen, zoals spouwmuur en dakisolatie. Het aanbieden van dergelijke opeenvolgingen van oplossingen is echt een meerwaarde en geeft een handelingsperspectief voor huishoudens. Zoals in twee van de interviews naar voren kwam, voorkomt dit een gevoel van 'de energietransitie komt als een vrachtwagen op mij af'.

Andere combinaties van interventies die aangeboden kunnen worden aan huurders en woningeigenaren zijn: het aanbieden van een energie bespaar box, samen met bespaaradvies van een coach en de installatie van bespaarproducten. Of een combinatie van ventilatie en bespaaradvies samen met het aanbieden en installeren van een slimme thermostaat. Een witgoedregeling in combinatie met de mogelijkheid mee te doen aan een lokale energie coöperatie. Verder is nuttig om een overzicht te hebben van de verschillende interventies. Daarmee kunnen effectiviteitsmetingen worden opgezet en wordt inzichtelijk welke focus gemeenten hebben wat betreft de hulp aan huishoudens.

Om zo goed en zoveel mogelijk huishoudens te helpen, kan iedere gemeente focussen op drie taken: verbinden, versterken en veranderen. Bij elke taak kunnen verschillende vragen gesteld worden, deze vragen helpen om de huidige (korte termijn) aanpakken te spiegelen, te verbeteren en te werken aan structurele oplossingen:

Verbinden

- Zijn de volgende organisaties aanwezig in de wijken waar veel energiearmoede is? Wijkinitiatief, welzijnsorganisaties, opbouwwerkers, woningcorporaties. Lokale energie coöperaties, milieufederaties
- Welke gemeentelijke afdelingen zijn verbonden? (wonen, W&I, armoede, energie), gemeenten onderling

Versterken

- Wat is er al aan lopende trajecten in de wijk?
- Wie komt er al achter de voordeur?
- Welke samenwerkingen verdienen meer tijd of middelen?

Veranderen

- Welke doelgroepen zijn kwetsbaar en helpen we nog niet?
- Welke organisaties zitten nog niet op energie, welke nieuwe samenwerkingen moeten er komen, welk beleid moet er komen?

Daarnaast zou je de aanpakken kunnen spiegelen aan een canvas van Servicepunt Duurzame Energie uit Noord-Holland, wat gericht is op een aanpak aardgasvrije wijken, maar ook ingevuld kan worden voor 'aanpak energiearmoede':

Format aanvalsplan aardgasvrij-ready		Gemeentebrede communicatie <i>Is de basis gemeentebreed op orde om aanpakken op wijk- of doelgroepniveau te ondersteunen?</i>	Prioritering van wijk(en) of doelgroep(en) <i>Op welke gebieden (buurten/wijken) of op welke doelgroepen ga je een intensieve aanpak richten?</i>	Planning <i>Voor welke periode geldt dit aanvalsplan?</i> <i>Wanneer ga je waarmee aan de slag?</i>
Naam gemeente	Doelgroep(en) <i>Wie is je doelgroep en wat voor kennis over de doelgroep is relevant?</i>	Vraagstuk <i>Wat is de opgave die met dit aanvalsplan aardgasvrij-ready gerealiseerd moet worden?</i>	Doelen <i>Welke doelen moeten behaald worden met het aanvalsplan?</i>	Aanbod <i>Wat is het aanbod gemeentebreed?</i> <i>En per geprioriteerde wijk/doelgroep?</i> <i>Denk aan: maatregelen, kosten, financieringsmogelijkheden</i>
Kernboodschap <i>Wat is je verhaal en kernboodschap in de wijken of doelgroepen waar je je intensieve aanpak op richt? Wie is de afzender?</i>	Resultaat <i>Wat is er klaar als het klaar is?</i>			Kennis en competenties <i>Welke kennis- en competentieontwikkeling is nodig bij wie om het plan te kunnen uitvoeren?</i>
Participatie <i>Wanneer en hoe ga je het gesprek aan met je doelgroep? Kan de doelgroep meepraten/meebeslissen en waarover?</i> <i>- Welke rol en ruimte hebben lokale initiatieven?</i>	Rol gemeente <i>Welke rol neem je als gemeente in het opstellen en uitvoeren van dit plan?</i> <i>(denk aan: afzender, opdrachtgever, ...)</i>	Partners en rollen <i>Wie heb je nodig voor de uitvoering van je plan? Denk aan aanbieders van maatregelen, ontzorgers, ambassadeurs (energiecoöperatie, wijkvereniging, ander lokaal initiatief). Wie heeft welke rol?</i>	Monitoring <i>Hoe ga je monitoren op:</i> <i>- Je eigen proces (leren van je aanpak in het kader van opschalen)</i> <i>- De genomen maatregelen (worden je doelen behaald?)</i>	
	Budget en capaciteit <i>Hoeveel fte en hoeveel budget is er beschikbaar voor de uitvoering van dit plan?</i> <i>Wie staat hiervoor aan de lat?</i>	Koppelkansen <i>Met welke andere initiatieven of omstandigheden moet je rekening houden?</i>		

Figuur afkomstig van Servicepunt Duurzame Energie, uit Noord-Holland

Voorbeelden van Limburgse aanpakken

De tabel hieronder geeft een aantal voorbeelden van wat er al in een aantal Limburgse gemeenten en aanvullende initiatieven gebeurd. Naast de uitleg worden de stakeholders genoemd die betrokken worden in de specifieke gemeente. Het overzicht van de stakeholders is gebaseerd op de interviews met de gemeenten.

Gemeente	Uitleg	Stakeholders
Venlo	Huishoudens met een laag inkomen kunnen via de gemeente een lening krijgen voor zonnepanelen. Het is voor bewoners om mogelijk om hier rendement uit te halen. De lening wordt zoveel mogelijk afgestemd op deze lage inkomens en het doel is om in totaal 1500 huishoudens mee te laten doen. Ook kunnen bewoners bij het Duurzaam Bouwloket terecht met vragen over o.a. energiebesparing, energie opwekken en financieringsmogelijkheden. De gemeente in gesprek met deze partij hoe ze die maatregelen slim kunnen inzetten. Verder wil de gemeente de doelgroep bereiken via sportverenigingen en buurtbijeenkomsten. Het Team Goede Buren geeft via een energie coöperatie gratis energieadvies over kleine en grote maatregelen aan bewoners. De gemeente heeft één wijk die is aangemerkt als proeftuin en er loopt een aanvraag voor een tweede.	- Duurzaam bouwloket - Team Goede Buren - Proeftuinwijken - Sportverenigingen - Afdeling Armoede - Afdeling Werken en Bereikbaarheid
Regio Parkstad (Brunssum, Beekdaalen, Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Simpelveld, Voerendaal)	Er is een werkgroep opgezet met o.a.; collega ambtenaren uit het energiedomein, gebouwde omgeving en het sociaal domein, woningcorporaties Wonen-Zuid en Heemwonen en de woonwijzerwinkel. Uitgangspunt van de samenwerking tussen de gemeenten in deze regio is zo veel mogelijk richting vergelijkbare aanpak en besparingsmaatregelen te van de gealloceerde 3,9 miljoen euro bij huishoudens te krijgen, en te besteden vóór mei 2022. Van een aantal gemeenten worden de individuele acties hieronder beschreven.	- Afdeling Energiedomein - Afdeling Sociaal domein - Afdeling Gebouwde Omgeving - Woningcorporaties - Woonwijzerwinkel
Heerlen (gemeenten en duurzaam spaarplan)	Het Heerlen Duurzaam Spaarplan (initiatiefnemer: Coöperatie Heerlen Duurzaam) wil de energietransitie ook betaalbaar maken voor mensen met een smalle beurs. Met het Heerlen Duurzaam Spaarplan kan de woning na 15 jaar van het gas af. Dit plan bestaat uit 4 stappen dat wordt uitgevoerd in vijf jaar (zie Bijlage E voor toelichting stappen). Na vijf jaar wordt het partnerschap beëindigd of verlengd met vijf jaar. De gemeente werkt samen met de woonwijzerwinkel, maar deze is niet voor huurders. Er wordt gezocht naar de juiste samenwerkingsvorm tussen de afdeling sociaal domein en de bestuurscommissie duurzaamheid.	- Energieleveranciers - Financiers - Woonwijzerwinkel - Energie coöperatie - Windunie - project Windenergie Parkstad-Zuid - Afdeling sociaal domein - Bestuurscommissie Duurzaamheid
Landgraaf	De gemeente heeft toenadering gezocht tot verhuurders met de vraag of ze mee willen denken en mogelijk mee-investeren in een wijkgerichte aanpak tegen energiearmoede.	(geen aanvullende informatie uit Interview)

Gemeente	Uitleg	Stakeholders
Roermond	De gemeente Roermond probeert organisaties als Schuldhulpverlening, energie coöperaties en woningcorporaties te betrekken. Dit geldt ook voor Maatschappelijk platform armoedebestrijding en voor scholen. Ze staan nog aan het begin van de energiearmoede aanpak. Dit gebeurt vanuit de afdeling Sociale Zaken in samenwerking met Armoede preventie. De gemeente wil dichtbij de bewoners staan en aansluiten bij bestaande structuren. Ze overwegen te starten met conciërges in de wijk.	- Afdeling Sociale Zaken - Afdeling Armoedepreventie - Schuldhulpverlening - Woningcorporaties - Energie coöperaties - Scholen - Maatschappelijk platform armoedebestrijding
Maastricht	Het onderzoek Veerkracht in Maastricht geeft inzicht geven in leefbaarheidsproblemen en brengt in kaart waar kwetsbare bewoners zich bevinden en welk type woningen Maastricht heeft. Binnen de gemeente zelf werken de afdelingen Wonen en afdeling Aardgasvrij samen aan energiearmoede. Ze voeren onder andere gesprekken met of benaderen woningcorporaties, de Kredietbank Limburg, de Nederlandse Vereniging Makelaars en de huurdersbelangen-Vereniging	- Afdeling Wonen - Afdeling transitie Aardgasvrij - Woningcorporaties - Afdeling Sociale Zaken - Kredietbank Limburg - Nederlandse Vereniging Makelaars - Huurdersbelangen-Vereniging
Opties uit interviews woningcorporaties		
SlimWonen app	De SlimWonen App is een smartphone toepassing die aansluit bij de fysieke slimme meter. Het wordt aangeboden via de gemeente, netbeheerder, of corporatie. De app kan (door de aanbieder) worden gebruikt om bijvoorbeeld te monitoren wat het effect is van renovatie en kan (door de gebruiker) worden gebruikt voor monitoring van dagelijks verbruik en opdoen van besparingstips.	
Voorzieningswijzer	Een pilot voor de Voorzieningenwijzer , waarbij een opgeleide consultant langskomt die samen met het huishouden via een applicatie (een scan), kijkt naar beschikbare voorzieningen. Een soort 'one-stop-shop' die helpt om "snel en betrouwbaar uitzoeken hoe iemand optimaal gebruik maakt van landelijke en lokale regelingen, fondsen en voorzieningen voor minima.". Het gaat om meer dan energie en er is gemiddeld 500-600 euro per jaar te besparen.	

4.3.2 *Rol van de woningcorporaties*

Vanuit woningcorporaties worden verdere samenwerking met de provincie en een scherpere taakverdeling toegejuicht. Er zijn vier thema's waarbij samenwerking met name kan helpen de transitie te versnellen en energiearmoede te lijf te gaan:

- **Data:** Door data te verbeteren en te koppelen, kunnen bewoners waarvoor hulp het meest nodig is, geïdentificeerd, benaderd, en geholpen worden. Corporaties zijn enthousiast over de suggestie dat TNO en de provincie data kunnen ontsluiten en eventueel met samen informatie kunnen koppelen.
- **Coördinatie:** Terwijl er veel synergiën mogelijk zijn bij een gedeelde aanpak, moet er ruimte blijven voor gemeente-specifiek maatwerk. Dit vereist een balans tussen een provincie-brede aanpak en maatwerk op gemeenteniveau.
- **Strategie:** Eerlijkheid en helderheid naar bewoners omtrent volgorde en prioriteiten: het is niet realistisch om alle woningen tegelijk aan te pakken en er is behoefte aan duidelijkheid (wie wordt als eerst geholpen?) en een zekere mate van voorspelbaarheid (wanneer word ik geholpen?).
- **Communicatie:** Communicatie met groot bereik (zoals sociale media) en breed scala aan doelgroepen (ook voor laaggeletterden).

Een aantal concrete onderwerpen om in het meerjarig programma aan te werken, kunnen zijn:

- Het gesprek voeren over of de grootonderhoudsplanning van woningcorporaties in sommige situaties naar voren gehaald kan worden. Dit helpt om woningen van energiearmoede huishoudens eerder te verduurzamen. In de EU en in Nederland zijn hier al voorbeelden van¹⁷:
- Wanneer een woningcorporatie het plan heeft een complex te slopen, en geen plannen heeft iets aan die woningen te doen voor die tijd: Ga het gesprek met gemeente en provincie aan voor tijdelijke en kleine besparende maatregelen voor bewoners.
- Zorg voor combinaties van interventies; bijvoorbeeld bij installatie van slimme thermostaten ook advies geven over ventilatie en het aanbrengen van kleine besparende maatregelen. Dit kan cofinanciering zijn van woningcorporatie-gemeente-provincie.

4.3.3 *De RES als vehikel voor lange termijn opgaven*

Na inspectie van RES-documenten van beide RES regio's en het bijwonen van de bijeenkomst, blijkt dat de RES een belangrijk instrument voor kennisdeling kan zijn. Hoewel beide documenten een eerste voorzet geven voor discussies over de energietransitie, zijn de implicaties voor sociaal en economisch kwetsbare huishoudens onderbelicht. De documenten geven geen inzicht in de mogelijke omvang van het energiearmoede probleem of handvatten om energiearmoede mee te nemen in de RES strategie.

De RES voor Zuid-Limburg verwijst met woonlastenneutraliteit naar het Klimaatakkoord, maar laat details achterwegen: "Op dit moment bevinden we ons nog in de innovatiefase" (p. 119). De RES voor Noord- en Midden-Limburg heeft de dimensie sociale duurzaamheid opgenomen en heeft drie pijlers: 1) iedereen kan meedoen, 2) iedereen kan het betalen, en 3) iedereen kan meeprofiteren. In deze

¹⁷ White paper TNO: energiearmoede en de energietransitie

RES wordt energiearmoede als onderwerp erkend, maar volgens de tekst is het de vraag "...hoe we goed in beeld krijgen bij wie dit speelt en wat je daar in RES-verband in zou willen betekenen." (p33). In de RES wordt vooral het belang van sociale duurzaamheid onderschreven; energie moet voor iedereen betaalbaar zijn. Tijdens de bijgewoonde sessie geven gemeenten en de provincie geven aan de term energiearmoede een meer centrale rol te willen geven in de RES. In het meerjarenprogramma kan de RES een belangrijke rol spelen. Hierbij kan onderscheid gemaakt worden op de lange en korte termijn.

Lange termijn aanpak

Meerdere gemeenten hebben aangegeven dat ze over beperkte capaciteit beschikken om het thema energiearmoede goed op te kunnen pakken. Verder liggen er kansen om het thema energiearmoede te verbinden aan het thema arbeidsmarkt, bijvoorbeeld door banen te creëren voor energiecoaches. De RES kan hierin een overkoepelende rol spelen. Over het algemeen lijken namelijk de grotere gemeenten, met een grotere beschikbare capaciteit, verder te zijn met het formuleren en uitvoeren van een energiearmoede aanpak. Voor kleinere gemeenten is dit soms nog lastig, zij lijken in afwachting van een meer regionale aanpak.

De RES kan in een meerjarenplan een structurele rol spelen in het aansluiten bij het nationale programma isolatie. In het programma isolatie komen financiële middelen beschikbaar voor de komende jaren. De gemeenten hebben afzonderlijk een budget beschikbaar, maar er is ook behoefte om hun aanpak binnen de RES met elkaar delen. Zo kunnen zij tot een gezamenlijk aanpak komen. Meerdere gemeenten hebben dezelfde vragen en zien dat er al veel kennis aanwezig is. Het is een optie om vanuit de RES een projectleider in te huren om dit te coördineren, zo worden de gemeenten ook ontlast. Deze strategische rol vanuit de provincie (zie aanbeveling 4) kan onder andere uitgewerkt worden met een vangnet dat op termijn huishoudens opvangt die kwetsbaarder worden door de energietransitie.

Lokale korte termijn aanpak

Een gezamenlijke aanpak is voor sommige onderdelen van een energiearmoede aanpak minder geschikt. Elke gemeente krijgt, of heeft, te maken met lokale partijen met elk hun eigen expertise en kennis. Het treffen van lokale maatregelen, en samenwerking met lokale partijen gebeurt met name op gemeentelijk niveau. De gemeentelijke uitvoeringsmaatregelen en samenwerkingen worden, gezien de beschikbare energiearmoede budgetten van gemeenten tot mei 2023, op korte termijn uitgewerkt. De RES heeft in deze uitwerking een beperkte rol, maar kan echter wel fungeren als leerkring waar kennis, ervaring en best practices tussen gemeenten worden gedeeld.

Enkele andere voorbeelden van mogelijke acties en de rol van de RES zijn:

- creëer strategiesessies rondom duurzame opwek en energiearmoede: hoe krijgen we meer of betere financieringsconstructies waar deze huishoudens aan mee kunnen doen? Hoe zorg je dat energiearmoede huishoudens meer kunnen profiteren (en meebeslissen) bij lokale energiecoöperaties?
- creëer strategiesessies rondom netverzwaring en de implicaties daarvan voor burgers: wat gebeurt er in de gemeente, wijk of buurt als er wel of geen

- netverzwaring komt? Wat als je niet kunt investeren in flexibele energiediensten?
- Bespreek op welke vlakken er regionale samenwerkingen moeten komen of versterkt worden om tot een inclusieve energietransitie te komen. Bijvoorbeeld in het opleiden van energiecoaches, bij de monitoring van participatietrajecten of het opzetten van pilots, etc.

4.3.4 *De rol van het Rijk: meten, monitoren en gericht beleid*

Naast het beschikbaar stellen van subsidies en kortingen voor de huidige energiearmoede problematiek, heeft TNO in een eerder rapport *Energiearmoede en de energietransitie*¹⁸ de mogelijkheden uiteengezet om structureler en gericht naar dit probleem kijken. Een van de redenen hiervoor is dat er, volgens EU richtlijnen, een structurele jaarlijkse monitoring op energiearmoede dient te komen. In Nederland, ontbreekt een alomvattend kader voor het adequaat meten, monitoren en bestrijden van energiearmoede. De Europese Commissie heeft Nederland daarom vorig jaar geadviseerd in het klimaat- en energiebeleid een nationale energiearmoede beleidsstrategie op te zetten. Meerdere ministeries overwegen gezamenlijk de indicatoren uit dit TNO rapport (energiearmoede en de energietransitie) over te nemen en verder te laten ontwikkelen, met het jaarlijks in kaart brengen van energiearmoede als uiteindelijke doel. Er zitten meerdere voordelen aan structurele monitoring. Zo kunnen de indicatoren bijvoorbeeld door beleidsmakers van alle schaalniveaus gebruikt worden bij het ontwerpen van gericht beleid op nationaal, wijk- en buurtniveau, inclusief het monitoren van de effecten van dat beleid. Een jaarlijkse energiearmoede monitor kan onderdeel worden van de nationale klimaatmonitor, de jaarlijkse Klimaat- en Energieverkenning (KEV) en/of de jaarlijkse klimaatnota.

Naast de energiearmoedecijfers zijn verhalen van huishoudens van belang bij het ontwikkelen van effectief energiearmoede beleid. Hoe raakt energiearmoede verschillende doelgroepen in hun dagelijks leven, waarin worden ze beperkt? Hoe gaat men daarmee om? En merkt men iets van het huidige beleid? Om het verhaal achter de energiearmoede cijfers inzichtelijk te maken, werkt TNO parallel aan het opzetten van een kwalitatief monitoring raamwerk.

¹⁸ Straver et al. (2020). *Energiearmoede en de energietransitie*. Zie <https://www.tno.nl/nl/over-tno/nieuws/2020/11/energiearmoede-en-de-energietransitie/>

A Huidig beleid en voorbeelden

In dit hoofdstuk staat de vraag centraal: welk beleid en/of welke instrumenten worden op dit moment ingezet om energiearmoede problematiek aan te pakken? Deze voorbeelden zijn opgenomen tot 1 april 2022; het kan zijn dat er na het verschijnen van deze rapportage nieuwe of andere regelingen bij zijn gekomen.

Er wordt een overzicht geboden van beleid op Europees, nationaal, provinciaal, gemeentelijk en op projectniveau (zie paragraaf 5.1, paragraaf 5.2 en paragraaf 5.3). Bij ieder onderdeel staat een uitleg en de verwijzing voor meer informatie.

Paragraaf 3.4 bevat een beknopt overzicht van voorbeelden van Nederlandse gemeenten. Het zijn voorbeelden om inspiratie en verdieping te bieden. In paragraaf 3.5 staan ook een aantal Limburgse voorbeelden. Deze voorbeelden zijn verkregen op basis van interviews met onder andere beleidsmakers van vier gemeenten en de regio Parkstad. Het is dus geen uitputtend overzicht.

A.1 Europees beleid en fondsen energiearmoede

Vanuit Europa is al decennialang aandacht voor het in kaart brengen en structureel monitoren van energiearmoede in combinatie met het ontwikkelen van richtlijnen en beleidsmaatregelen. Tabel 6 bevat een overzicht van richtlijnen, beleid en voorbeelden van Europese activiteiten.

Tabel 6 Europees beleid en fondsen (zie Bijlage D voor meer informatie)

Naam	Uitleg
Clean Energy for All package	Onderdeel van dit pakket zijn verschillende richtlijnen ("directives") die bestaan uit wetten waarmee EU lidstaten verplicht worden om aan bepaalde energiearmoede maatregelen te voldoen.
Energy Poverty Advisory Hub (EPAH)	Een online platform/website voor uitwisseling van kennis en best practices m.b.t. energiearmoede naar initiatief van de EU.
Affordable Housing Initiative	Initiatief van de Europese Commissie om energie-efficiënte renovatie van sociale woning projecten te stimuleren.
Social Climate Fund	Fonds om kwetsbare huishoudens te ondersteunen en de impact van het nieuwe emissiehandelssysteem voor de bouw- en transportsector op deze doelgroep te verminderen.
ENGAGER	Onderzoeksnetwerk van wetenschappers die vanuit verschillende disciplines en thema's gezamenlijk onderzoek doen en delen.
EU project ENPOR	Richt zich op energiearme huishoudens in de particuliere huursector

A.2 Nationaal beleid gerelateerd aan energiearmoede

Op nationaal niveau is tot op heden geen structureel energiearmoedebeluid. Onderstaand overzicht (Tabel 7) is een overzicht met landelijke beleidsmaatregelen

gerelateerd aan energiearmoede problematiek. Bij het schrijven van dit rapport is er een enkele specifieke regeling op basis van energiearmoede indicatoren en cijfers (SPUK-regeling), en een gerichte korting op de energiebelasting (SZW regeling).

Tabel 7 Nationaal beleid gerelateerd aan energiearmoede (zie Bijlage D)

Naam	Uitleg
SZW regeling	De regeling biedt lage inkomens een eenmalige energietoeslag van €200, uitgekeerd door gemeenten.
ISDE en SEEH	ISDE: met de Investeringsubsidie Duurzame energie en Energiebesparing kunnen woningeigenaren subsidie aanvragen voor een zonneboiler, een (hybride) warmtepomp, isolatiemaatregelen en aansluiting op een warmtenet. SEEH: de Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) is bestemd voor (gemengde) Verenigingen van Eigenaars (VvE's), woonverenigingen en wooncoöperaties die energie willen besparen in hun gebouw(en).
SPUK regeling	Regeling van 150 miljoen voor gemeenten om energiearmoede huishoudens te ondersteunen bij het verlagen van hun energierekening. Deze gelden worden als specifieke uitkering (SPUK) uitgekeerd. Er komt een tweede dergelijke regeling beschikbaar: Maatregelenpakket om gevolgen stijgende energieprijzen en aanhoudende inflatie te verzachten Nieuwsbericht Rijksoverheid.nl)
Nationaal Warmtefonds	Energiebespaarlening: het fonds verstrekt een lening (onder aantrekkelijkere voorwaarden dan een reguliere lening) voor de verduurzaming van huizen en gebouwen van particuliere woningeigenaren, Verenigingen van Eigenaren (VvE's) en scholen. Energiebespaarhypotheek: deze hypotheek is bestemd voor huizenbezitters met een beperkte leencapaciteit en van wie de woning deel uitmaakt van een wijkaanpak van een gemeente of woningcorporatie.
Korting energiebelasting	Extra belastingkorting op de energierekening en verlaging van het belastingtarief op elektriciteit in 2022.
Nationaal isolatieprogramma	Subsidies voor huurders en woningeigenaren om hun woning te isoleren. Daarnaast financiële ondersteuning voor gemeenten om hun inwoners te ondersteunen.

A.3 Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede

Steeds meer provincies nemen een actieve rol in het werken aan een inclusieve energietransitie middels provinciale programma's en beleid. Tabel 8 bevat een overzicht van programma's en projecten. Omdat provincies en gemeentes decentraal werken aan deze problematiek, is er geen centrale kennisbank beschikbaar met deze informatie. TNO heeft contact met veel Nederlandse provincies en gemeentes. Op basis van het netwerk van TNO zijn hieronder de belangrijkste initiatieven op een rij gezet.

In onderstaande tabel staat per provincie kort weergegeven wat er plaatsvindt, extra informatie staat in Bijlage F.

Tabel 8 Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede (zie Bijlage F voor meer informatie)

Provincie	Uitleg
Zuid-Holland	Provinciaal programma: Er is een lerend netwerk voor gemeenten om kennis van bestaande initiatieven voor een inclusieve transitie te delen en te versterken opgezet. Daarnaast worden energiearmoede aanpakken financieel versterkt in een aantal wijken van deelnemende gemeenten.
MRA/Noord-Holland	Deze regio is bezig met de opzet van een meerjarig programma bestaande uit o.a. pilotprojecten om energiearmoede aanpakken te monitoren en evalueren, het beschikbaar stellen van middelen voor de meest kansrijke energiearmoede-interventies, monitoring van de interventies, en het opzetten van leerlabs voor gemeenten. Een Leerkring is gestart en wordt geleid door SPDE (Service Punt Duurzame EnergiePunt Duurzame Energie).
Drenthe	Isolatiegift: Dit is een subsidie voor huizenbezitters met een inkomen van 130% WMI, voor het aanbrengen van spouwmuur- en/of vloerisolatie, waarbij 100% van de kosten worden uitgekeerd aan het isolatiebedrijf (max. €2.500). Actieplan: "Actieplan Energieneutraal Wonen" met als doel dat in 2040 alle Drentse inwoners niet meer afhankelijk zijn van fossiele energiebronnen. Om dat doel te bereiken verstrekt de provincie o.a. leningen en subsidies aan inwoners om hun woning te verduurzamen.
Flevoland	Provincie Flevoland start een verkennend onderzoek om energiearmoede te bestrijden. Daarom is recent gestart met een samenwerking tussen TNO en de provincie.
Groningen	Energiebespaarlening: maximaal 1000 huishoudens met een laag inkomen kunnen een lening aanvragen van maximaal € 2500 voor het aanbrengen van energiebesparende maatregelen. Ontwikkelfonds: dit fonds is bedoeld om lokale initiatieven mee te laten profiteren in de projectontwikkeling van zon- en windparken.
Noord-Brabant	Energie Voor Iedereen (EVI) Gedeeltelijke financiering van vier pilotprojecten waarin werd onderzocht hoe bewoners (die beschikken over weinig financiële middelen) hun huis kunnen verduurzamen. Naast financiering deelde de provincie geleerde lessen door de rest van Noord-Brabant.
Utrecht	Aanpak bestaande uit drie programmalijnen: 1. Actie: ondersteuning collectieve projecten met subsidies. 2. Kennis: onderzoek, expertise en netwerk. 3. Innovatie: ontwikkeling van een nieuw (financierings) instrumentarium. Er is een Leerkring gestart met gemeenten, geleid door adviesbureau Hiemstra & De Vries.
Zeeland	Geen beleid bekend.
Friesland	Verstrekken van subsidies voor het "Energieteam Fryslân": een Fries netwerk van energiecoaches voor zowel huurders en woningeigenaren.
Overijssel	Subsidie energiebesparende maatregelen: Subsidie voor woningeigenaren met onvoldoende financiële middelen voor energiebesparende maatregelen.

Provincie	Uitleg
	Startup-in-Residence-programma: Programma om innovatieve oplossingen te vinden voor zeven vraagstukken rondom energie en verduurzaming.
Gelderland	De Energiebank heeft meerdere trajecten lopen in de provincie gericht op het bestrijden van energiearmoede door middel van energiecoaches.

A.4 Voorbeelden van gemeentelijke aanpakken energiearmoede

Zoals bij de tabel voor provincies is aangegeven staan de provincies en vooral gemeenten als meest lokale overheid het dichtst bij de uitvoer van de energiearmoede aanpak. Uit het bestaande netwerk van TNO blijkt dat er een groot verschil zit in hoe ver gemeenten zijn met het formuleren van deze aanpak en bijpassend beleid. De tabel beschrijft kort een aantal voorbeelden. Meer informatie over de voorbeelden is te vinden in Bijlage G.

Tabel 9 Gemeentelijke aanpakken van energiearmoede (zie Bijlage G voor meer informatie)

Naam	Uitleg
Arnhem	Heeft al een paar jaar specifiek energiearmoedebeloid (2020-2023), o.a. met een verdeling van typen wijken met elk een eigen plan van aanpak; aandachtsbuurten en -wijken, kansrijke buurten en wijken, actieve wijken (wijken waarin bewoners zich verenigen om een maatschappelijk doel te bereiken). Pilot in de wijken Geitenkamp, Arnhemse Broek en Kronenburg/Vredenburg.
Capelle a/d IJssel	Actieplan is opgesteld voor de komende drie jaar (tot 2025) met als onderdelen voorlichting, praktische ondersteuning en onderzoek.
Leiden	Vijf verschillende typen adviesgesprekken voor energiearmoede huishoudens, en vijf verschillende organisaties met energiecoaches.
Nijmegen	Er zijn buurtacties georganiseerd en technisch adviseurs hebben verschillende voorbeeldwoningen onderzocht om kennis op te doen. Daarnaast zijn er energiebespaarrapporten opgesteld voor bewoners, met o.a. per wijk en type woning tips. Ook zijn er Energiefixers actief. Het totaal budget is 2,6 mln.
Haarlem	Heeft een visiedocument Sociale-Energie-Transitie geschreven en drie samenhangende pilots rondom energiearmoede, o.a. 'Werkgelegenheid door energietransitie' en 'Integrale wijkaanpak'.
Leeuwarden	Met behulp van een flyer met briefkaart kunnen bewoners een aanvraag doen voor gratis advies. Ook krijgen bewoners een gratis energiebox. De energiecoaches werken samen met woningcorporaties om de doelgroep nog beter te bereiken. CV-dokters zorgen voor het waterzijdig inregelen van de CV-ketel. Ze stellen de CV-ketel en radiator beter op elkaar af.
Zaanstad	Er zijn groepsgesprekken georganiseerd met bestuurders en ambtenaren. Dit leverde 36 ideeën op, zoals goedkope leningen, het verhuren van witgoed aan minima en het collectief inkopen van energie. Sommige ideeën pasten in bestaande armoedeprogramma's en bleken

Naam	Uitleg
	niets extra te kosten. Er wordt gebruik gemaakt van een routekaart, coaches en wijkteams.

B Uitleg energiearmoede indicatoren

De betaalbaarheid van energie

- 1 Laag Inkomen en Hoge energieKosten (LIHK): Voor een huishouden met een relatief laag inkomen én relatief hoge energiekosten is de betaalbaarheid van de energie een probleem. Onder laag inkomen verstaan we in dit onderzoek een besteedbaar (netto) inkomen dat lager is dan 130% van het wettelijk sociaal minimum¹⁹ en een financieel vermogen dat bij de laagste 10% van Nederland hoort. In onze analyse definiëren we inkomen als het besteedbare huishoudinkomen plus een deel van het financiële vermogen van een huishouden, waarbij het vermogen is omgerekend naar een jaarlijkse inkomensstroom (annuïteit)²⁰. Onder hoge energiekosten verstaan we energiekosten die horen bij de hoogste 50% van Nederland.

De energetische kwaliteit van het huis

- 2 Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis (LISH): Voor huishoudens met een laag inkomen (zie criterium hierboven) en een energetisch slecht huis is op de eerste plaats het wooncomfort het probleem, omdat de slechte staat van de woning kan leiden tot koude, tocht, vocht en schimmel met mogelijke gezondheidsklachten tot gevolg. Onder een pand met een lage energetische kwaliteit verstaan we idealiter huizen met een laag definitief energielabel (bijvoorbeeld alle huizen met een label C of lager). Echter, de energielabel data zijn voor veel huizen nog niet goed genoeg om betrouwbare metingen te doen. In overleg met het CBS hebben wij daarom een indirecte definitie van energetische woningkwaliteit afgeleid uit een combinatie van woningkenmerken en het energieverbruik per woning²¹. De LISH splitsen we vervolgens uit over twee groepen, zie indicator 3 (LISH-) en indicator 4 (LISH+) hieronder.

¹⁹ Voor een alleenstaande van 21 jaar tot pensioenleeftijd is dit € 1.419,22 per maand. Voor alle categorieën zie bijvoorbeeld: <https://www.socialedienstdrehtsteden.nl/bijstand/op-welke-financiële-ondersteuning-heb-ik-recht/wat-is-een-minimum-inkomen>

²⁰ De annuïteit is berekend door de financiële bezittingen te verdelen over de verwachte resterende levensjaren van de langst levende partner in een huishouden, waarbij ook eventuele toekomstige renteopbrengsten zijn meegenomen. Voor de rente is gebruik gemaakt van de langetermijn rentestructuur zoals gepubliceerd door De Nederlandse Bank (DNB), die ook gebruikt wordt voor pensioenberekeningen (door CBS, DNB en pensioenfondsen). Let wel, bij deze methode worden aannames gedaan (rente, levensverwachting, geen erfenis), die niet noodzakelijkerwijs overeenkomen met de werkelijkheid. De uitkomst is dan ook een benadering hiervan. De reden dat voor deze methode is gekozen is dat deze meeneemt in hoeverre een vermogen ook op de lange termijn geschikt is om de energierekening te betalen. De keuze om alleen de financiële bezittingen van een huishouden mee te nemen en geen andere bezittingen, is omdat overige bezittingen (zoals waarde woning, ondernemingsvermogen en aanmerkelijk belang) niet eenvoudig gebruikt kunnen worden om de energierekening te betalen.

²¹ Daartoe hebben we eerst alle huizen gecategoriseerd op basis van bouwjaar, woningtype, oppervlakte en definitief energielabel. Vervolgens hebben we per woningklasse het mediane energieverbruik uitgerekend: het midden van de verdeling van energieverbruik over alle woningen in die klasse. Tenslotte typeren we een woning als 'energetisch slecht' indien het mediane energieverbruik in de woningklasse (waartoe die woning behoort) hoger is dan het mediane energieverbruik van alle woningen in Nederland. Een gevoeligheidsanalyse laat zien dat de aldus verkregen drempelwaarde voor energetische kwaliteit grosso modo overeenkomt met het definitieve energielabel C. Met andere woorden, onze definitie van een energetisch slecht huis omvat ruwweg alle huizen met een definitief energielabel D of lager plus de slechtste helft van de huizen met een definitief energielabel C.

- 3 Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis en onderconsumptie (LISH-): Deze groep betreft huishoudens die vanwege financiële problemen energie onderconsumeren, bijvoorbeeld door de verwarming laag te zetten of regelmatig af te zien van koken omdat ze het gas te duur vinden. We spreken van onderconsumptie als de energiekosten van een huishouden horen bij de laagste 25% in de betreffende woningklasse. Door de onderconsumptie heeft deze groep een lage energierekening en ervaart men mogelijk geen problemen met de betaalbaarheid van hun energie, maar wel wat betreft hun wooncomfort.
- 4 Laag Inkomen en een energetisch Slecht Huis en overconsumptie (LISH+): Deze groep betreft huishoudens die een hoge energierekening hebben vanwege hoge energieconsumptie en dus, naast de slechte staat van de woning, te maken hebben met problemen omtrent de betaalbaarheid van de energie. We spreken van overconsumptie als de energiekosten van een huishouden horen bij de hoogste 75% in de betreffende woningklasse. De overconsumptie in deze groep wordt voor een groot deel veroorzaakt door de lage energetische kwaliteit van de woning.

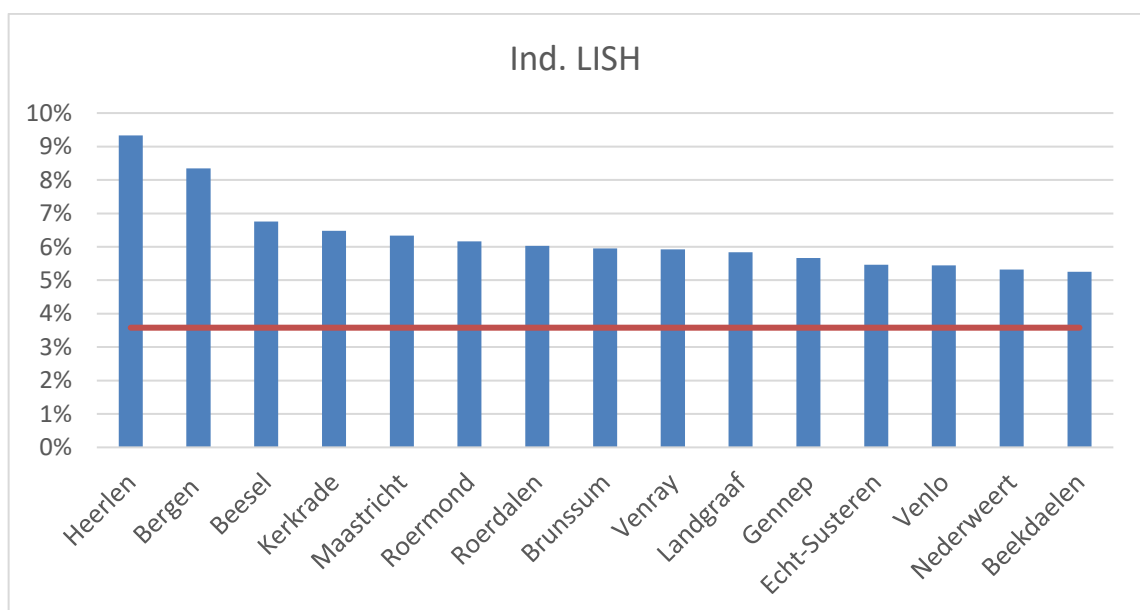
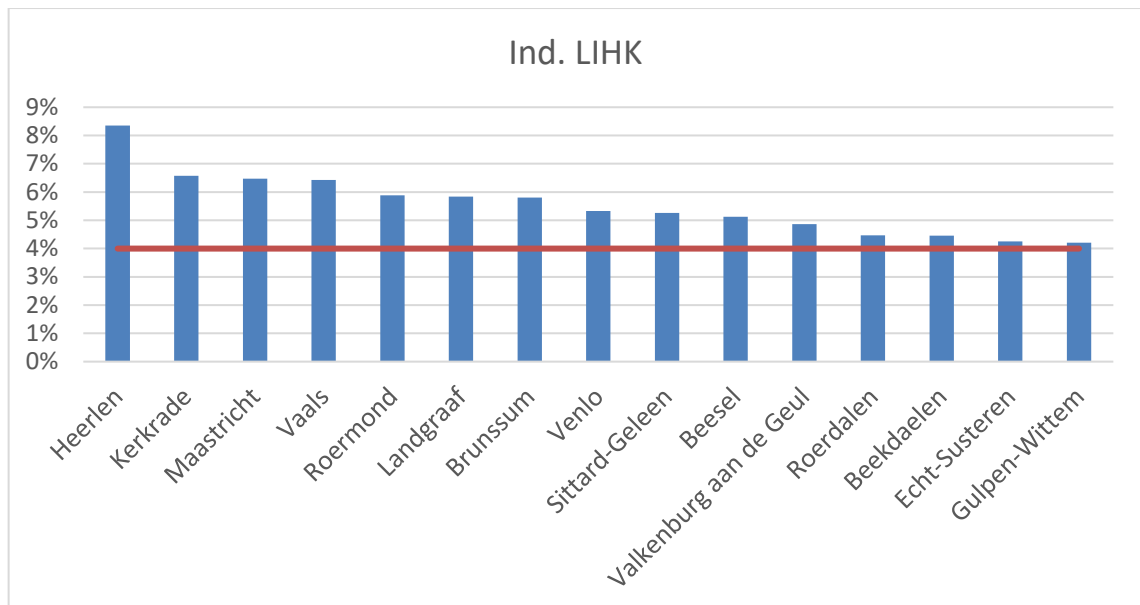
De keuze en mogelijkheid om deel te nemen aan de energietransitie

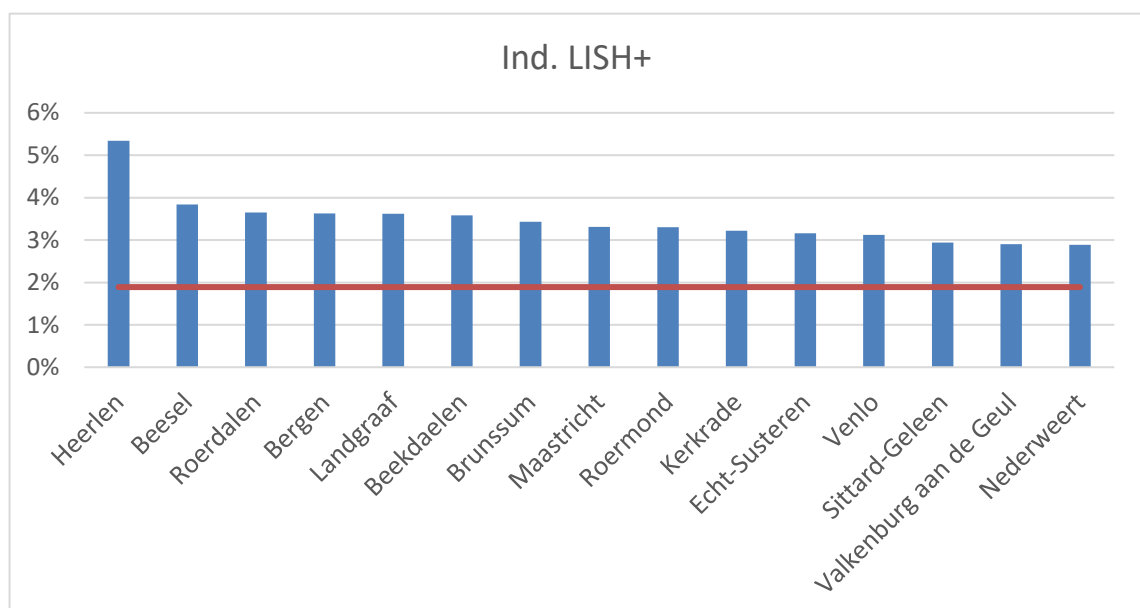
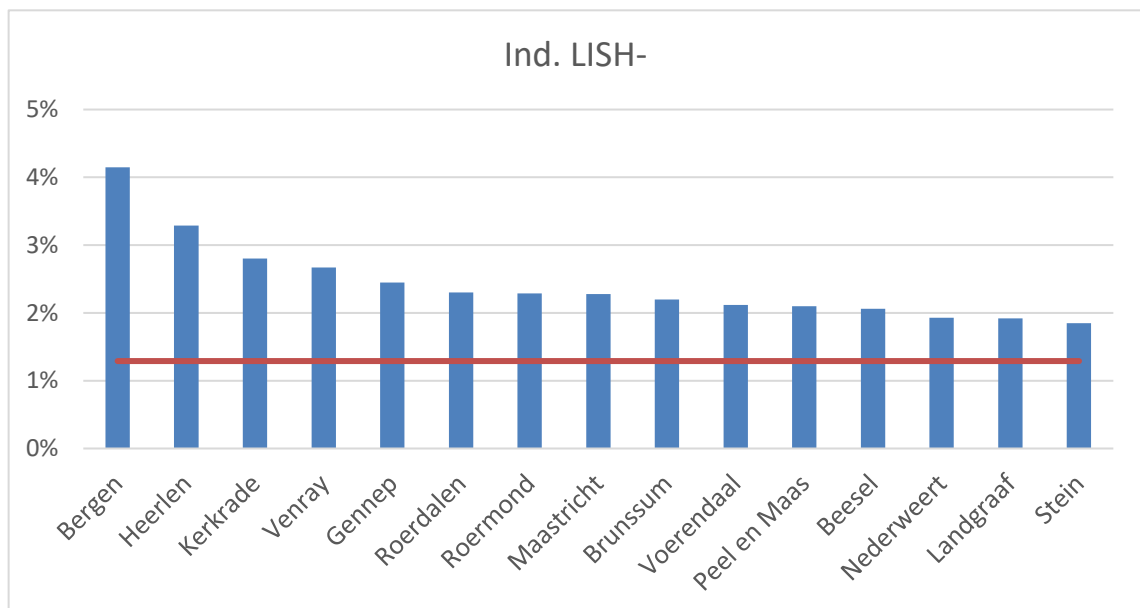
- 5 Eigenaar van een Energetisch Slecht Huis en geen eigen vermogen voor verduurzaming (ESHF): Voor woningeigenaren die in een energetisch slecht huis wonen (zie criterium hierboven) en geen eigen vermogen hebben om deze te verduurzamen is de deelname aan de energietransitie eigenlijk niet mogelijk. We definiëren deze groep als huishoudens met minder dan €40.000 eigen vermogen of een woningoverwaarde van minder dan €80.000. De impliciete aanname achter deze berekening is dat het verduurzamen van een woning gemiddeld €25.000-30.000 kost, hetgeen impliceert dat huishoudens met minder dan €40.000 eigen vermogen dit niet zelf kunnen betalen gegeven de noodzaak tot het aanhouden van een financiële buffer van tenminste €10.000²². Anderzijds geldt dat huishoudens met onvoldoende eigen vermogen maar met een woningoverwaarde van meer dan €80.000 relatief eenvoudig de verduurzaming van hun woning kunnen financieren via het verhogen van de hypotheek, en in die zin niet afhankelijk zijn van financiële bijstand door de overheid.
- 6 Huurders van een energetisch Slecht Huis, die niet zelf kunnen besluiten tot verduurzaming (HSH): Huurders die in een energetisch slecht huis wonen (zie criterium hierboven) kunnen niet zelf besluiten tot verduurzaming van de woning, omdat zij afhankelijk zijn van de verhuurder, waardoor deelname aan de energietransitie bemoeilijkt wordt. We definiëren deze groep dus als huurders die afhankelijk zijn van de bereidheid en capaciteit van een woningcorporatie of private verhuurder om hun woning te verduurzamen. Het gaat hierbij niet alleen om mensen met een relatief laag inkomen.

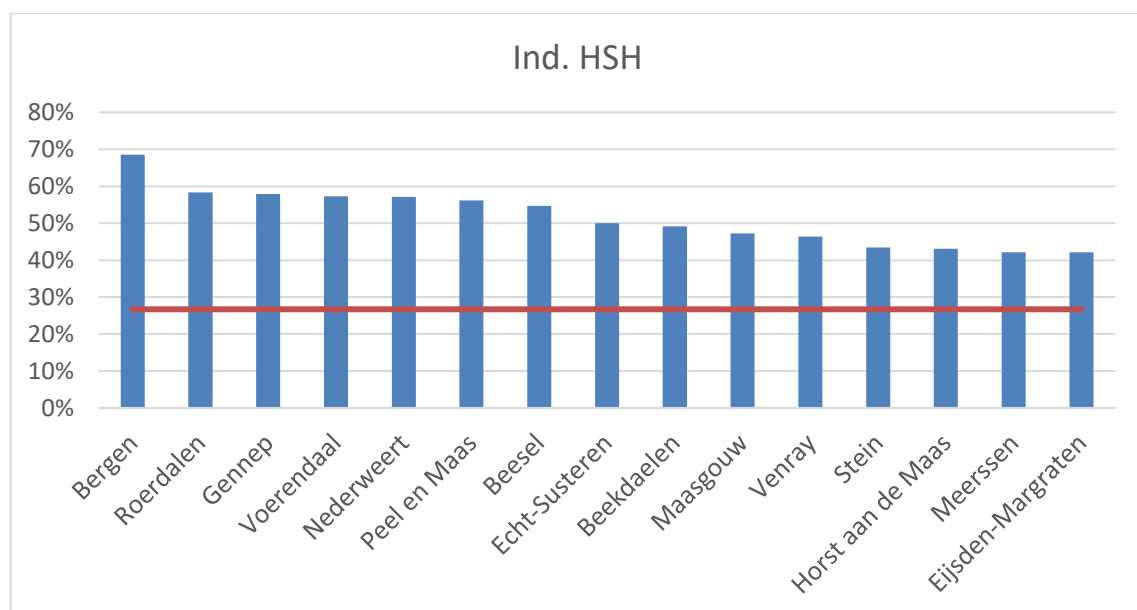
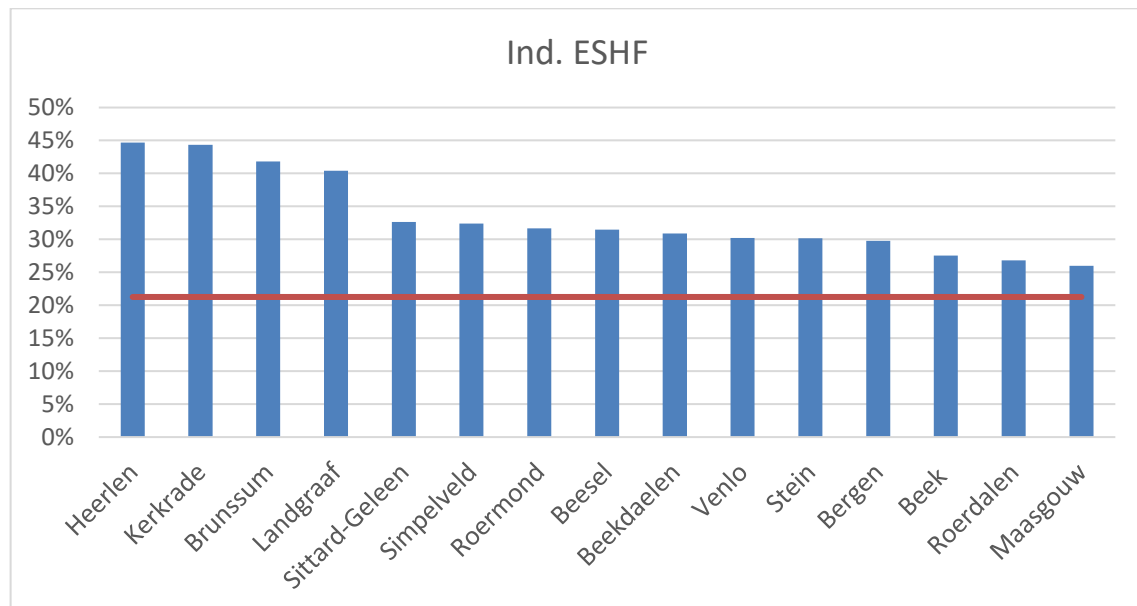
²² Volgens het NIBUD is dit een gewenste buffer tegen onvoorziene kosten.

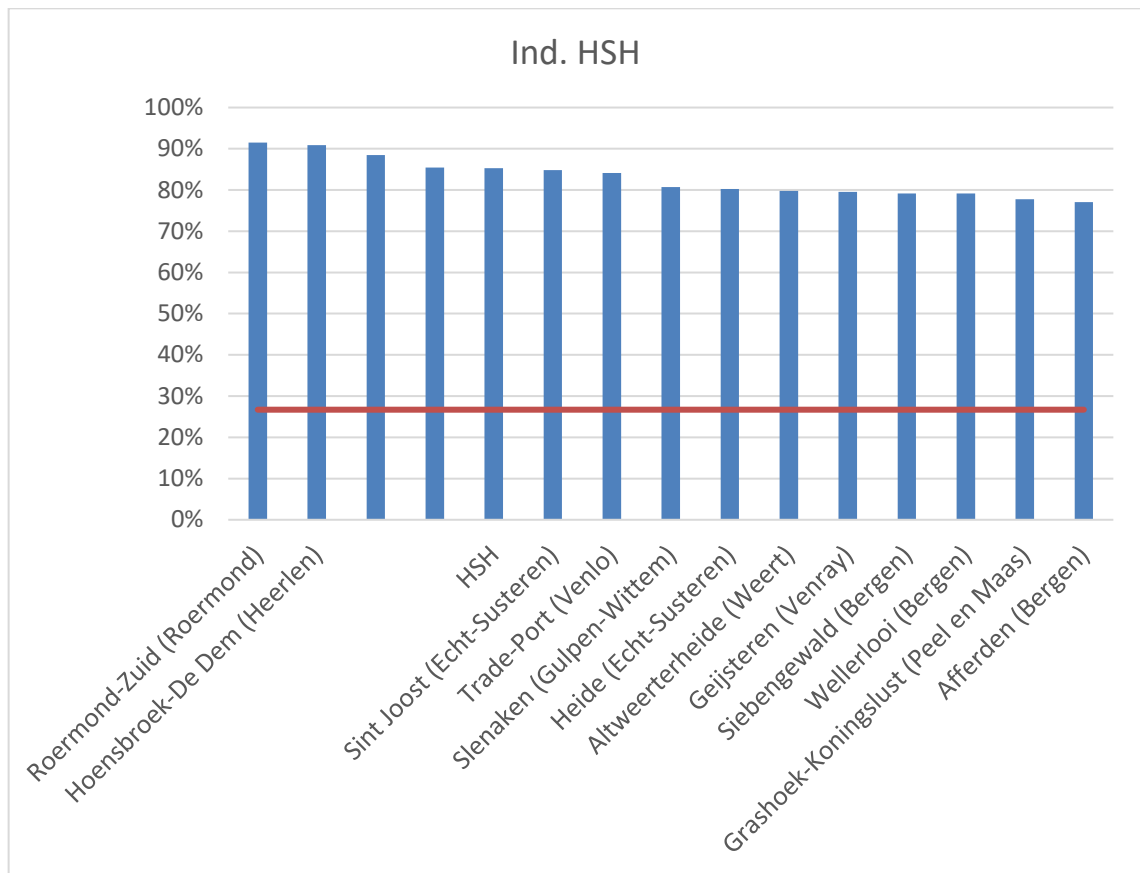
C Ranking van Limburgse gemeenten

Met de meeste energiearmoede (top 15), met de oranje lijn = NL gemiddelde

D Europees beleid en fondsen

EU Clean Energy for All package

Wat is het?

In 2016 is door de EU het zogeheten “Clean Energy for All package” gelanceerd. Onderdeel van dit pakket zijn verschillende richtlijnen (“directives”) die bestaan uit wetten waarmee EU-lidstaten verplicht worden om aan bepaalde energiearmoede maatregelen te voldoen.

Deze wetten beschrijven dat:

- EU-lidstaten moeten het aantal energiearmoede huishoudens **monitoren en rapporteren** aan de Europese commissie²³. Electricity Directive ((EU) 2019/944), artikel 29:
- EU-lidstaten moeten bij energie-efficiëntie maatregelen en beleid **prioriteit geven** aan energiearmoede huishoudens. Energy Efficiency Directive (2012/27/EU) en amendement (2018/2002), artikel 7 (lid 11).
- EU-lidstaten moeten een minimum aandeel van hun verplichte **energiebesparing** gebruiken ter verlichting van energiearmoede. Energy Efficiency Directive (2012/27/EU), artikel 8 (lid 3).
- EU-lidstaten moeten rapporteren over hun **voortgang** in de vermindering van energiearmoede. Governance Regulation artikel 24:
- EU-lidstaten moeten rapporten **welke energiebesparing** wordt bereikt door beleid cf artikel 7 lid 11 (zie hierboven). Governance Regulation artikel 21 (lid c).

Welke instrumenten worden ingezet?

Wetgeving.

Bron

- <https://www.odyssee-mure.eu/publications/policy-brief/european-energy-poverty.pdf>

EU Energy Poverty Advisory Hub (EPAH)

Wat is het?

EPAH is een online platform/website voor uitwisseling van kennis en best practices m.b.t. energiearmoede naar initiatief van de EU. De website bevat een online introductie training over energiearmoede en een database met Europese voorbeelden van beleidsmaatregelen, (onderzoeks)publicaties en organisaties die werken aan energiearmoede. Voorafgaand aan de EPAH startte in 2016 de EU Energy Poverty Observatory (EPOV). Dit was een project van 40 maanden met als

²³ Verschillende lidstaten (waaronder Frankrijk, Cyprus, Ierland en Spanje) hebben beleid ontwikkeld om aan die eisen te voldoen. Tot nu toe ontbreekt het in Nederland echter aan een alomvattend kader voor het goed meten, monitoren en bestrijden van energiearmoede. De Europese Commissie adviseert Nederland daarom in het klimaat- en energiebeleid een nationale beleidsstrategie op te zetten om energiearmoede te bestrijden. Zie Europese Commissie (2020a). *Summary of the Commission assessment of the draft National Energy and Climate Plan 2021-2030*. https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/necp_factsheet_nl_final.pdf

doel om kennisuitwisseling over energiearmoede en energiearmoede beleid in Europa te stimuleren.

Welke instrumenten worden ingezet?

Kennisuitwisseling.

Bron

- https://energy-poverty.ec.europa.eu/about-us_en

EU Affordable Housing Initiative

Wat is het?

Initiatief van de Europese Commissie om energie-efficiënte renovatie van sociale woning projecten te stimuleren.

Welke instrumenten worden ingezet?

Daartoe worden 1) 100 wijken gerenoveerd in een pilot, waarna een blueprint voor replicatie beschikbaar komt; 2) samenwerkingen tussen verschillende sectoren gemobiliseerd; 3) toegang verleend tot innovatieve processen voor circulair bouwen en modellen over sociale innovatie en betrokkenheid van bewoners.

Bron

- https://ec.europa.eu/growth/sectors/proximity-and-social-economy/social-economy-eu/affordable-housing-initiative_en

EU Social Climate Fund

Wat is het?

Geïntroduceerd om de sociale impact van het nieuwe emissiehandelssysteem voor de bouw- en transportsector te verminderen. Doel: financiering van tijdelijke inkomensondersteuning van kwetsbare huishoudens en het steunen van maatregelen en investeringen die emissies in de bouw- en transportsector verminderen en als gevolg daarvan de kosten voor o.a. kwetsbare huishouden verlagen.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiering voor EU lidstaten.

Bron

- https://ec.europa.eu/clima/eu-action/european-green-deal/delivering-european-green-deal/social-climate-fund_nl

EU project ENPOR

Wat is het?

Het verminderen van de impact ervan in de particuliere huursector (PRS) is een uitdaging omdat:

- het lastig is om energiearme huishoudens in de particulier huursector te identificeren en kwantificeren,

- het niet eenvoudig is om energiebesparingsmaatregelen aan te brengen bij deze huishoudens vanwege structurele problemen zoals informatietekorten, 'split incentives' en andere oorzaken.

Het project ENPOR wil beide uitdagingen het hoofd bieden door de energie kwetsbaarheid in de particuliere huursector zichtbaar te maken en steunregelingen voor energie-efficiëntie te testen om deze aan te pakken. Het vergroot de capaciteit van besluitvormers om de effecten ervan te begrijpen en te verzachten door tien beleidsmaatregelen in zeven landen te ontwerpen en te implementeren.

Bron

<https://www.enpor.eu/nl/>

Nederlands contactpersoon: Martijn Rietbergen, Hogeschool Utrecht

E Nationaal beleid gerelateerd aan energiearmoede

SZW-regeling

Wat is het?

De regeling biedt lage inkomens een eenmalige energietoeslag van €200.

Gemeenten kunnen dit bedrag ambtshalve overmaken aan de groep inwoners met een minimumuitkering. Maar de groep minimuminkomen, zonder uitkering (zoals werkende armen, IOW- gerechtigden, AOW-gerechtigden zonder aanvullend pensioen en zelfstandigen met een laag inkomen) kan ook benaderd worden. Het is aan de gemeenten zelf hoe ze de voorlichting gaan doen.

Gemeenten hoeven de werkende armen, IOW-gerechtigden, AOW-gerechtigden zonder aanvullend pensioen en zelfstandigen met een laag inkomen niet zelf op individuele basis te benaderen. Met voorlichting kan de gemeente namelijk gericht en minder gericht te werk gaan. Van minder gerichte voorlichting is bijvoorbeeld sprake door een algemene voorlichting aan alle inwoners van de gemeente. Op die manier kunnen mensen, die denken een recht te hebben op deze tegemoetkoming, een aanvraag doen bij de gemeente. De gemeenten mogen zelf een inkomensdrempel toepassen.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële steun aan gemeenten, voor kwetsbare huishoudens.

Bron

- <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/12/10/kamer-brief-eenmalige-energietoeslag-lage-inkomens>

ISDE en SEEH

Wat is het?

ISDE: Met de Investeringsubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) kunnen woningeigenaren subsidie aanvragen voor een zonneboiler, een (hybride) warmtepomp, isolatiemaatregelen en aansluiting op een warmtenet. Zakelijke gebruikers komen in aanmerking voor subsidie voor een zonneboiler, een warmtepomp, aansluiting op een warmtenet en voor kleinschalige windturbines en zonnepanelen. In 2022 is er € 228 miljoen budget beschikbaar voor zonneboilers, (hybride) warmtepompen, isolatiemaatregelen en aansluitingen op een warmtenet. Voor kleinschalige windturbines en zonnepanelen is er in 2022, 30 miljoen budget beschikbaar. Jaarlijks komt er een nieuw budget beschikbaar. De ISDE-subsidie loopt door tot 2030.

SEEH: De Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) is bestemd voor (gemengde) Verenigingen van Eigenaars (VvE's), woonverenigingen en wooncoöperaties die energie willen besparen in hun gebouw(en).

De subsidie kan worden aangevraagd voor:

- een energieadvies door een gecertificeerde energieprestatieadviseur, eventueel in combinatie met procesbegeleiding en/of een meerjarenonderhoudsplan (MJOP). Hiervoor heeft u het advies, een factuur en betalingsbewijs nodig;
- energiebesparende maatregelen of voor een samenhangend 'zeer energiezuinig pakket'.

Voor beide geldt dat de isolatiewerkzaamheden pas mogen starten ná het indienen van de subsidieaanvraag

Welke instrumenten worden ingezet?

Subsidie.

Bron

- <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/isde>
- <https://www.rvo.nl/subsidie-en-financieringswijzer/seeh-vve>

BZK SPUK regeling

Wat is het?

Regeling van 150 miljoen voor gemeenten om energiearmoede huishoudens te ondersteunen bij het verlagen van hun energierekening. Deze gelden worden als specifieke uitkering (SPUK) uitgekeerd. Het is de bedoeling dat gemeenten dit geld inzetten om stookkosten voor bewoners te verlagen. Gemeenten bepalen zelf hoe ze dit doen, ook in overleg met woningcorporaties. Dit kan bijvoorbeeld via het uitgeven van vouchers waarmee energiebesparende producten gekocht kunnen worden, het uitdelen van energieboxen met bijvoorbeeld tochtstrips, radiatorfolie en ledlampen of het geven van energieadvies door energieteams langs gezinnen te laten gaan.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële ondersteuning aan gemeenten ten behoeve van steun aan kwetsbare huishoudens.

Bron

- <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/10/15/150-miljoen-euro-voor-aanpak-energiearmoede-kwetsbare-huishoudens>

Nationaal Warmtefonds

Wat is het?

Energiebespaarlending: Het Nationaal Warmtefonds biedt

financieringsmogelijkheden voor de verduurzaming van huizen en gebouwen van particuliere woningeigenaren, Verenigingen van Eigenaren (VvE's) en scholen. Het gaat hierbij om een lening met aantrekkelijkere voorwaarden ten opzichte van een reguliere lening. Particulieren kunnen maximaal 65.000 euro per woning lenen. Er zijn verschillende leenpakketten beschikbaar met verschillende voorwaarden.

Wanneer een woningbezitter boven de € 30.000,- wil lenen voor een "Zeer Energiezuinig Pakket" of "Zeer Energiezuinig Pakket+" of "Nul op de Meter?", dan

moeten de maatregelen voldoen aan hogere isolatiewaarden, ventilatie-eisen en kierdichtheid. De woningbezitter kan maximaal € 50.000,- per woning lenen voor een *Zeer Energiezuinig Pakket* en maximaal € 65.000,- voor een *Zeer Energiezuinig Pakket + of Nul op de Meter* renovatie. Ook als VVE kan er een lening aangevraagd worden met een looptijd van 30 jaar van max. 65.000 euro per appartement. Scholen kunnen meedoen met een minimale leensom van 15.000 euro en een looptijd van 15 jaar. De lening wordt aangevraagd onder begeleiding van een procesbegeleider.

Tot eind 2020 heeft het fonds bijna 600 miljoen euro aan Energiebespaarleningen toegekend. Dit heeft vooralsnog geresulteerd in meer dan 75.000 energiebesparende maatregelen voor 40.000 woningen. Eind 2023 wil het Warmtefonds 1,2 miljard euro aan leningen hebben verstrekt. Doel is om hiermee dan meer dan 220.000 energiebesparende maatregelen en 90.000 huishoudens en onderwijsinstellingen te realiseren.

Energiebespaarhypotheek: Het Warmtefonds heeft haar doelgroepen en diensten per 2021 verbreed. Zo wordt op verzoek van de overheid in 2021 de Energiebespaarhypotheek ontwikkeld. Deze hypotheek is bestemd voor huizenbezitters met een beperkte leencapaciteit en van wie de woning deel uitmaakt van een wijkaanpak van een gemeente of woningcorporatie. Dit maakt het mogelijk dat alle inwoners straks mee kunnen doen aan de verduurzaming van hun wijk of straat. Het Nationaal Warmtefonds behandelt nu de eerste aanvragen van woningeigenaren voor energiebespaarhypotheek uit wijkaanpakken van gemeenten en corporaties. Voor de zomer van 2022, op basis van de eerste ervaringen met deze doelgroep, worden vanuit de overheid de mogelijkheden beschreven om ook buiten wijkaanpakken financiering aan te bieden aan woningeigenaren zonder leenruimte.

Welke instrumenten worden ingezet?
Lening en hypotheek.

Bron

- <https://www.energiebespaarlening.nl/>
- <https://www.aardgasvrijewijken.nl/themas/kostenenfinanciering/energiebespaarhypotheek+voor+bewoners+in+wijkaanpa/default.aspx>

EZK korting energiebelasting

Wat is het?

Extra belastingkorting op de energierekening en verlaging van het belastingtarief op elektriciteit in 2022. Voor een huishouden met een gemiddeld verbruik (d.w.z. .170 m³ gas en ruim 2.384 kWh elektriciteit) betekent dit een daling van het belastingdeel van ongeveer 400 euro op jaarbasis. In de praktijk zal dat bedrag per huishouden verschillen. Dat hangt af van het energieverbruik van het huishouden.

Welke instrumenten worden ingezet?
Financiële steun.

Bron

- <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/10/15/kabinet-verlaagt-energiebelasting-en-stelt-extra-geld-voor-isolatie-beschikbaar>

Nationaal isolatieprogramma*Wat is het?*

Het isolatieprogramma biedt zowel woningeigenaren als huurders mogelijkheden om hun woning (beter) te isoleren. Voor dit programma is 514 miljoen euro gereserveerd en ligt de focus op het verbeteren van slecht geïsoleerde woningen en de inzet van hybride warmtepompen. Het programma bevat de volgende hoofdlijnen:

- Een basissubsidie voor verduurzaming van koopwoningen: de bestaande Investeringsubsidie Duurzame Energie en Energiebesparing (ISDE) en Subsidie Energiebesparing Eigen Huis (SEEH) wordt verhoogd van 20% naar 30%.
- Een basissubsidie voor verduurzaming van huurwoningen: hier is 100 miljoen euro voor vrijgemaakt.
- Middelen voor gemeenten voor een lokale aanpak: gemeentes kunnen huishoudens makkelijker bereiken en beschikken over kennis en beleid vanuit eerdere projecten. Om gemeentes te ondersteunen in hun lokale aanpakken wordt 148.5 miljoen euro beschikbaar gesteld.
- Middelen voor de ontwikkeling van een aanbod voor gelijksoortige woningtypen: er wordt tussen 2022 tot en met 2024 8 miljoen euro per jaar beschikbaar gemaakt voor het aanjagen en ondersteunen van marktontwikkelingen wat betreft collectieve verduurzamingsaanpakken.
- Natuur inclusief, duurzaam en circulair isoleren: bij woningisolatie moet rekening worden gehouden met beschermde diersoorten die in een woning of gebouw nestelen. Om het isolatieprogramma natuur inclusief te houden wordt de aanpak samen met het ministerie van LNV ontwikkeld. Hiervoor is vanuit BZK 4 miljoen euro gereserveerd.
- Ondersteuning via communicatie en voorlichting: om burgers te attenderen op het isolatie programma wordt van 2022 tot en met 2024 per jaar 1 miljoen euro beschikbaar gesteld voor een landelijke communicatiecampagne.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen en subsidies.

Bron

- <https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2021/11/12/minister-ollongren-presenteert-nationaal-isolatieprogramma>

F Provinciale programma's en beleid rondom energiearmoede

Zuid-Holland

Wat is het?

Subsidie lokale initiatieven energietransitie: Om de slagingskans van lokale projecten m.b.t. duurzame energie, isolatie en energiebesparing te vergroten heeft de regio Zuid-Holland een subsidieregeling opgezet. Deze subsidieregeling financiert maximaal 50% of €75.000 van de projectvoorbereidingskosten. Met dit budget kunnen de initiatiefnemers van lokale projecten hun project professioneel voorbereiden.

Provinciaal programma: Een provinciaal programma genaamd "Naar een inclusieve energietransitie in Zuid-Holland". Het programma loopt van 2021 tot 2023 en bestaat uit:

- Het versterken van bestaande initiatieven voor een inclusieve transitie in verschillende wijken;
- Het ontwikkelen van een lerend netwerk rondom goede voorbeelden van inclusieve aanpakken;
- Het starten van energiearmoede projecten in vijf wijken met een grotere kans op energiearmoede.

Om dit "lerend netwerk" te stimuleren zijn (en worden) Community of Practice bijeenkomsten georganiseerd. Tijdens deze bijeenkomsten komen verschillende afgevaardigden uit Zuid-Hollandse gemeenten samen om van elkaar én experts uit de leefwereld en systeemwereld te leren. Naast kennisuitwisseling staan het formuleren van acties, het versterken van de relatie met andere gemeentelijke opgaven en het monitoren van de effectiviteit van energiearmoede aanpakken centraal.

Belangrijkste lessen van het programma:

- **Meer samenwerking binnen en tussen gemeenten loont:** Er is behoefte aan meer interne én externe samenwerking, met name tussen het sociale domein en het energiedomein. Tijdens de COP zijn stappen gezet, maar er is ruimte voor meer én betere samenwerking.
- **De actieve rol van de provincie heeft meerdere gedaanten:** Een strategische en beschouwende blik stelt de provincie in staat om te zien waar het soms hapert in de denk- of handelwijze van gemeenten, of waar de nadruk op ligt en wat er mogelijk nog meer nodig is. Hiermee is de provincie dus organisator, verbinder, strateeg en stimulator in één.
- **Goede voorbeelden, inspiratie en 'feest der herkenning':** Gemeenten lopen tegen veelal dezelfde uitdagingen aan, met name bij het verbinden van verschillende beleidsopgaven. Daar energiearmoede problematiek verschillende thema's raakt zijn er veel koppelingen mogelijk.
- **Samenbrengen van uitvoerders, experts, en bestuurders werkt:** Door experts, uitvoerders, en bestuurders te betrekken wordt de samenwerking tussen overheidsniveaus gestimuleerd, met een betere aansluiting van regelingen op de praktijk als gevolg.

- **Ervaringen delen maakt actief:** Het uitwisselen van ervaringen tussen gemeenten zorgt ervoor dat men van gebaande paden kan, én durft, te wijken. Bovendien helpt het uitwisselen van ervaringen bij het aanbrengen van prioritering - een lastige taak bij complexe opgaven zoals de energietransitie.
- **Handelingsperspectief is vergroot:** Deelnemers van de COP geven aan dat ze meer handelingsperspectief hebben gekregen, meer verbindingen hebben gecreëerd met het sociale domein of andere organisaties en meer actiegericht zijn geworden.

Welke instrumenten worden ingezet?

Subsidie lokale initiatieven energietransitie: subsidie.

Provinciaal programma:

Provincie Zuid-Holland organiseert een leerkring en biedt ondersteuning in:

- Kennisuitwisseling tussen gemeenten en experts (door het bij elkaar brengen van mensen);
- De formulering en uitvoer van energiearmoede aanpakken (op gemeentelijk niveau).

Bron

- <https://www.zuid-holland.nl/online-regelen/subsidies/subsidies/lokale-initiatieven/>
- <https://www.zuid-holland.nl/onderwerpen/energie/duurzame-verwarming/gebouwde-omgeving/inclusieve-energietransitie/>

MRA Metropool Regio Amsterdam

Wat is het?

De MRA is een bestuurlijk samenwerkingsverband tussen de provincies Noord-Holland en Flevoland, 31 gemeenten en de Vervoerregio Amsterdam. De MRA is bezig met het opzetten van een programma om gemeenten te ondersteunen in het aanpakken van energiearmoede. Dit programma gaat bestaan uit vijf sporen:

- 1 Monitoring en informeren: in kaart brengen van energiearmoede cijfers per gemeente en het verspreiden van energiearmoede kennis en inzichten.
- 2 Uitwerken van een menukaart: overzicht maken van de top 5 meest kansrijke energiearmoede interventies en het beschikbaar stellen van middelen om de top 3 meest effectieve interventies uit te rollen.
- 3 Experimenteren: het opzetten van pilotprojecten om energiearmoede aanpakken te monitoren en evalueren.
- 4 Leren van én met elkaar: leerlabs opzetten voor gemeenten over energiearmoede.
- 5 Lobby en inzet op financiering: met andere regio's een lobby opzetten richting Den Haag, projectvoorstellen indienen voor nationale of Europese programma's, gemeenten helpen met het opzetten van eigen subsidieregelingen.

Welke instrumenten worden ingezet?

De MRA gaat ondersteuning bieden in het beschikbaar stellen van verschillende middelen: kennis, menskracht en geld.

Bron

- <https://mraduurzaam.nl/aanpakken-energiearmoede-versnelt-energietransitie/>

FIXbrigade van stichting Jungle Amsterdam: Jungle is het onafhankelijke informatie- en adviescentrum voor duurzaamheid in Amsterdam. De Jungle wil om te beginnen Amsterdam Oost tot het meest duurzame stadsdeel van Amsterdam maken. Een stadsdeel waar de verduurzaming van onderop wordt gedragen en waar ook aandacht is voor de sociale aspecten van duurzaamheid. Met de FIXbrigade worden energiecoaches op pad gestuurd om bij bewoners van Amsterdam Oost thuis informatie te geven over energiebesparing en kleine energiebesparende maatregelen uit te voeren. Voor mensen met een laag inkomen zijn materialen en uitvoer geheel gratis. Vooralsnog zijn de coaches vrijwilligers (leerwerktraject voor uitkeringsgerechtigden): de taken worden aangeboden als leertraject met het idee dat vrijwilligers hun kansen vergroten op de arbeidsmarkt (betreft de stijgende vraag naar het isoleren van woningen). Er is de wens om dit project op te schalen naar de hele stad. <https://www.jungle.amsterdam/>.

Papillon project België: Witgoed regeling

- Lease constructies witgoed voor energiearme huishoudens
- Samenwerking met Bosch-Siemens
- Sociaal Franchise model – opbouwwerker ‘middel man’ tussen huurder-bedrijf
- Saamo - Samen uitsluiting aanpakken.

Stichting Energiebank: De Energiebank is nationaal actief (in 6 gemeenten, o.a. Haarlemmermeer). Zij beschikken over vrijwillige energiecoaches. De Energiecoaches geven advies over energiebesparing en hulp bij het doorvoeren van de energiebesparende maatregelen. De bewoners ontvangen een bespaarpakket met o.a. radiatorfolie en ledlampen. Dit pakket wordt kosteloos geïnstalleerd zodat mensen structureel lagere lasten hebben. Ook is er de mogelijkheid -voor huishoudens die het kunnen missen- om energie te doneren aan energiearme huishoudens.

Bron

- <https://www.energiebanknederland.nl/>
- [Ik wil mijn woning duurzaam maken, bijvoorbeeld isoleren, energie besparen, of geen gas meer gebruiken - Gemeente Amsterdam](#)

Noord-Holland

Zie MRA.

Drenthe

Wat is het?

Isolatiegift: Provincie Drenthe wil een specifieke groep huizenbezitters (namelijk met een laag inkomen²⁴ en wonend in een niet-geïsoleerd huis) een isolatiegift doen. Deze gift bestaat uit een subsidie voor het aanbrengen van spouwmuur-

²⁴ Een laag inkomen wordt hier gedefinieerd als een inkomen tot 130% van het minimum.

en/of vloerisolatie, waarbij 100% van de kosten worden uitgekeerd aan het isolatiebedrijf, tot aan het richtbedrag van circa € 2.500,-.

Om te onderzoeken wat de effecten van deze isolatiegift zijn op o.a. wooncomfort, energierekening en gezondheid van bewoners wordt er in een aantal gemeenten een pilot onderzoek uitgevoerd. Tijdens deze pilot worden o.a. wooncomfort, energierekening en gezondheid van bewoners gemeten vóór het ontvangen van de isolatiegift en na het ontvangen van de isolatiegift.

Actieplan Energieneutraal Wonen: Naast de isolatiegift heeft Drenthe ook het “Actieplan Energieneutraal Wonen” opgesteld. Ook al is dit plan niet specifiek opgesteld ter ondersteuning van energiearmoede huishoudens, de bedoeling is dat met dit plan óók energiearmoede huishoudens worden ondersteund. Het doel: in 2040 zijn alle Drentse inwoners niet meer afhankelijk van fossiele energiebronnen. Om dat doel te bereiken verstrekt de provincie o.a. leningen en subsidies aan inwoners om hun woning te verduurzamen.

Welke instrumenten worden ingezet?

- *Isolatiegift:* isolatie en onderzoek.
- Actieplan Energieneutraal Wonen: financiële middelen.

Bron

- <https://www.provincie.drenthe.nl/energieexpeditiedrenthe/expeditie/expeditie/>

Flevoland

Wat is het?

Provincie Flevoland wil starten met een meerjarig programma om energiearmoede te bestrijden. Daarom is er recent gestart met een samenwerking tussen TNO en de provincie. TNO gaat energiearmoede in Flevoland in kaart brengen en voorbeelden geven van meerjarige programma's en hoe een meerjarig programma er voor de provincie Flevoland eruit kan zien.

Welke instrumenten worden ingezet?

Nader te bepalen.

Bron

n.v.t.

Groningen

Wat is het?

De Gedeputeerde Staten zijn eind 2021 met een voorstel voor twee nieuwe financieringsregelingen gekomen:

- 1 *Energiebespaarlening:* maximaal 1000 huishoudens met een laag inkomen kunnen een lening aanvragen van maximaal € 2500 voor het aanbrengen van energiebesparende maatregelen. Het idee is dat huishoudens met de maatregelen meer kosten besparen dan ze maandelijks betalen aan het aflossen van de lening.

- 2 *Ontwikkelfonds lokale energie*: de provincie gaat starten met het “Ontwikkelfonds lokale energie”. Dit fonds is bedoeld om lokale initiatieven mee te laten profiteren in de projectontwikkeling van zon- en windparken. Vaak hebben lokale initiatieven niet het kapitaal om mee te doen, maar vanuit het fonds is €4,5 miljoen beschikbaar voor energiecoöperaties.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen.

Bron

- <https://www.provinciegroningen.nl/actueel/nieuws/nieuwsartikel/twee-regelingen-om-deelname-aan-energietransitie-te-vergroten/>

Brabant

Wat is het?

De provincie Brabant financierde (gedeeltelijk) vier pilot projecten waarin werd onderzocht hoe bewoners, die beschikken over weinig financiële middelen, hun huis kunnen verduurzamen. Deze projecten vonden plaats in Breda, Bernheze, Tilburg en 's-Hertogenbosch. Naast financiering ondersteunt de provincie door het delen van geleerde lessen door de rest van Brabant.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen, kennisdeling en onderzoek.

Bron

- <https://www.brabant.nl/subsites/brabantdoetwat/projecten/energie/energie-voor-iedereen>
- <https://publicaties.brabant.nl/evi/cover/>

Utrecht

Wat is het?

Provincie Utrecht heeft binnen de aanpak “Inclusieve Energietransitie” €8.9 miljoen vrijgemaakt om een inclusieve energietransitie te realiseren. Deze aanpak focust op de ondersteuning van collectieve projecten en bestaat uit drie programmalijnen:

- Actie: hieronder valt ondersteuning met subsidies.
- Kennis: hieronder valt onderzoek, expertise en netwerk.
- Innovatie: hieronder valt het ontwikkelen van een nieuw (financierings) instrumentarium.

Voorbeelden van type ondersteuning zijn:

- Financiële middelen beschikbaar stellen voor de inhuur van experts en capaciteit
- Het Kennis- en Actienetwerk waarin de provincie stakeholders op het gebied van inclusiviteit samen brengt en kennis toegankelijk maakt voor o.a. gemeentes, woningcorporaties en energiecoöperaties en bewonersinitiatieven.
- Financiering voor project- en procesaanpakken.

Welke instrumenten worden ingezet?

Kennisdeling en financiering.

Bron

- <https://energietransitieutrecht.mett.nl/themas/inclusieve+energietransitie/default.aspx>
- <https://energieworkplaatsutrecht.nl/themas/inclusieve+energietransitie/documenten+inclusieve+energietransitie/handlerdownloadfiles.ashx?idnv=1806142>

Zeeland

Geen aanpak of beleid bekend.

Friesland

Wat is het?

De provincie Friesland is in 2019 gestart met het faciliteren van het “Energieteam Fryslân”, een Fries netwerk van energiecoaches voor zowel huurders en woningeigenaren. De provincie verstrekt subsidies voor dat netwerk.

Welke instrumenten worden ingezet?

Financiële middelen.

Bron

- <https://www.fryslan.frl/flysystem/media/energieprogramma.pdf>

Overijssel

Wat is het?

Subsidie energiebesparende maatregelen: De provincie Overijssel stelde een subsidie beschikbaar voor woningeigenaren om energiebesparende maatregelen te installeren. Deze subsidie was bedoeld voor woningeigenaren die zelf te weinig financiële middelen hadden om deze investering te doen. In 24 gemeenten werd een energieloket ingericht, waar bewoners terecht konden voor de subsidieaanvraag. Bijna 10.000 woningen hebben gebruik gemaakt van de subsidie.

Startup-in-Residence-programma: In 2020 heeft provincie Overijssel een programma gestart om innovatieve oplossingen te vinden voor zeven verschillende vraagstukken rondom energie en verduurzaming:

- 1 Renovatiepakketten die de energievraag verminderen, geschikt voor woningen uit de jaren '70 en '80, die praktisch uitvoerbaar én betaalbaar zijn voor huurders en woningeigenaren.
- 2 Oplossingen voor de verduurzaming van woningen met cultuurhistorische waarde en monumentale gebouwen met een hoog rendement, tegen een betaalbare prijs.
- 3 Een duurzame warmtevoorziening voor bestaande woningen waarbij lage temperatuur verwarming onvoldoende is, of voor woningen die niet ingrijpend kunnen worden gerenoveerd.

- 4 Oplossingen om voorzieningen zoals gemalen, verlichting en telecommasten in het buitengebied zelfvoorzienend, duurzaam en toekomstbestendig te maken.
- 5 Oplossingen voor opslag en/of buffering om energie (elektriciteit of warmte) op een ander moment te kunnen gebruiken dan wanneer het beschikbaar is.
- 6 Oplossingen om sportvelden te benutten voor het opwekken van energie.
- 7 Wildcard: andere innovatieve oplossingen passend bij onze uitdagingen in de energietransitie.

Om deel te nemen aan dit programma, en te mogen werken aan één van de vraagstukken, konden partijen hun oplossing als voorstel indienen. Er volgde 53 inschrijvingen, waarvan 16 deelnemers geselecteerd zijn. Deze deelnemers volgden van 2020 tot 2021 verschillende trainingen, liepen praktijkstage en voerden gesprekken met de opdrachtgever van het vraagstuk. Dit alles ter voorbereiding van een testfase waarin het, door de deelnemers bedachte, idee werd getest in de praktijk. Als het idee succesvol blijkt, kan het worden ingekocht door de opdrachtgever en in de praktijk worden toegepast.

Welke instrumenten worden ingezet?

- Subsidie energiebesparende maatregelen: Financiële middelen.
- Startup-in-Residence-programma:

Bron

- <https://www.rvo.nl/initiatieven/energiebesparing-bestaande-bouw/overijssel-overijsselse-aanpak-20>
- <https://www.weblogzwolle.nl/nieuws/100038/provincie-overijssel-biedt-actiepakket-energieveerbaarheid-voor-bewoners-bedrijven-en-instellingen.html>
- <https://www.overijssel.nl/onderwerpen/economie/innovatie/launching-customership-inkopen-impact/start-up-residence/>

G Voorbeelden van gemeentelijke aanpakken

Arnhem

Wat is het?

Het energiearmoedebeleid (2020-2023) zoekt de verbinding tussen beleidsterreinen, armoede en schulddienstverlening. De woonlasten zijn vaak meer dan 50% van het inkomen. Vanuit armoedebeleid wordt dit op twee manieren beïnvloed;

- Woondeal voor meer betaalbare woningen
- Via de energietransitie op het verlagen en beter beheersen van de energierekening.

De hoofddoelgroep is daarbij; huishoudens met een hoge energiequote (meer dan 10%) en een betaalrisico. Er is een verdeling van typen wijken met elk een eigen plan van aanpak; aandachtbuurten en -wijken, kansrijke buurten en wijken, actieve wijken en stadsbreed individueel.

Welke instrumenten worden ingezet?

Pilot in de wijken Geitenkamp, Arnhemse Broek en Kronenburg/ Vredenburg. In totaal zijn tot en met februari 2020 38 huishoudens twee keer bezocht. Deze huishoudens kregen allemaal gratis advies aan huis en gratis energiebesparende maatregelen. Met als belangrijkste lessen:

- Energiebesparing van 200 tot 300 euro per jaar
- Persoonlijke ondersteuning heeft het beste effect
- Bereiken kwetsbare groepen vraagt nauwe samenwerking met armoedebeleid
- Aandacht voor laaggeletterdheid en taalproblemen.

Koppelkansen

- Werk & Inkomen; mensen met afstand tot de arbeidsmarkt opleiden en inzetten als energiecoach
- Gezondheid & welzijn; lagere energierekening kan huishoudens lucht geven in persoonlijke situatie

Vervolgstappen

- Werken aan de samenwerking binnen het netwerk van private en particuliere partners, inclusief rolneming
- Werven van extra energiecoaches inclusief hun opleiding.

Evaluatie

Persoonlijke ondersteuning op basis van energie coaching draagt effectief bij aan het verlagen van de energierekening.

Positieve bevindingen

- Werven van huishoudens ging relatief eenvoudig met een persoonlijke uitnodiging
- Centrale planning en coördinatie droeg positief bij aan de uitvoering van de werkzaamheden van de energiecoaches

- Maatregelen droegen bij aan een serieuze verhoging van de potentiële besparing
- Goede basis gelegd voor opschalen; integratie van het thema energiearmoede binnen de energietransitie.

Uitdagingen

- Bij meer kwetsbare huishoudens werd er een grens bereikt; aanmeldingen bleven uit
- Inbedding van het thema energie in de schuldhulpverlening.

Bron

- <https://api1.ibabs.eu/publicdownload.aspx?site=Arnhem&id=92fa1fb9-0bd3-4088-842d-01867b77fa80>
- https://perpetear.nl/onewebmedia/200720_Evaluatie_Pilot_Energiearmoede_Arnhem.pdf

Capelle aan den IJssel

Wat is het?

Met het Actieplan Gemeente Capelle aan den IJssel wil deze gemeente dat energiearme huishoudens bij kunnen dragen aan, en profiteren van, de energietransitie. In dit plan is een drietal subdoelen geformuleerd:

- 1 Het versnellen van de energietransitie;
- 2 Het tegengaan van verergering van schuldproblematiek;
- 3 Het stimuleren van gezondheidsvoordelen door een goed verwarmde woning.

Het actieplan is opgesteld voor de komende drie jaar (tot 2025) en richt zich op de volgende drie aspecten:

- **Voorlichting:** Informatie voor inwoners is actueel, goed vindbaar en begrijpelijk. De volgende middelen moeten daarvoor zorgen; communicatieaanpak, Capelse Energieloket, inloopschool, energiearmoede toevoegen aan aanbod hulpverleners en financiële regelingen van de (Rijks)overheid
- **Praktische ondersteuning:** Wat betreft de praktische ondersteuning zet de gemeente in op energiecoaches, financiële educatie, pilot inductie koken, financieringsconstructies aanschaf energiezuinige huishoudelijke apparaten en installatieservice.
- **Onderzoek:** Als derde pijler wordt onderzoek ingezet middels in gesprek gaan met de doelgroep, Community of Practice (COP) Inclusieve Energietransitie, het volgen van ontwikkelingen en onderzoeken, (wijkgerichte) aanpak voor slecht geïsoleerde gebouwen en onderzoek naar de wenselijkheid/noodzaak en mogelijkheden om huishoudens te compenseren.

Welke instrumenten worden er ingezet?

Financiële middelen, energiebesparende maatregelen en onderzoek.

Leiden

Wat is het?

Gemeente Leiden is momenteel bezig met twee aanpakken:

Adviesgesprekken met bewoners over energiebesparing. Op diverse manier worden er adviesgesprekken gevoerd met bewoners over bewustwording en gedragsverandering met betrekking tot energiebesparing:

- Een wijkambassadeur voert samen met Stichting de Leidse Uitdaging gesprekken met flatbewoners in de Hoven.
- Twee wijkambassadeurs gebruiken gesprekskaarten voor groepsgesprekken (gesprekken met 6-8 mensen over energiebesparing). Als huurders zich melden wordt soms ook individueel en telefonisch advies gegeven.
- Mohammed Menhali van JustForYou geeft energieadvies aan bewoners en werft bewoners om energieadviezen te geven.
- SME advies geeft advies aan bewoners over energiebesparing.
- HOOM geeft advies aan bewoners over energiebesparing.

Werving energiecoaches. Leiden wil een stadsbreed en laagdrempelig ondersteuningsnetwerk van energiecoaches door en voor bewoners. Om de mankracht aan energiecoaches te verbeteren, worden via verschillende wegen energiecoaches geworven:

- Via een campagne over energie besparen wordt gezocht naar mensen die energieadvies willen geven aan burens en familieleden.
- SME advies / HOME biedt een opleiding voor energie coaching voor huurders. Daarnaast biedt deze organisatie training aan jongeren om kleine maatregelen te promoten ('Community Heroes').
- Via diverse maatschappelijke organisaties worden energiecoaches geworven onder voortijdig schoolverlaters, mensen met afstand tot de arbeidsmarkt en mensen die gaan inburgeren.
- Twee wijkambassadeurs hebben contact met verschillende bewoners om hun interesse te wekken voor het geven van energieadvies.
- Mohammed Menhali van JustForYou wordt ingezet in de wijk en heeft zijn eigen plan van aanpak wat nog wordt gepresenteerd aan Leiden.

Welke instrumenten worden er ingezet?

Energiecoaches en adviesgesprekken met bewoners over energiebesparing.

Nijmegen

Wat is het?

Energiefixers: Teams van "energiefixers" gaan langs bij Nijmeegse inwoners om hulp te bieden in het aanbrengen van energiebesparende maatregelen (bijv., radiatorfolie en/of kierdichting). De teams gaan langs in wijken waarvan de gemeente vermoedt dat er veel energiearmoede voorkomt. Bewoners zelf hoeven dus niks te doen, maar kunnen om hulp van een "energiefixer" vragen als ze daar behoefte aan hebben. Hoe de bewoners precies benaderd worden, is nog niet duidelijk. Wel is duidelijk dat er 2,6 miljoen euro beschikbaar is in totaal, wat neerkomt op 880 euro per woning.

Cadeaubon: Huurders en woningeigenaren kunnen online een gratis cadeaubon t.w.v. 50 euro aanvragen voor energiebesparende maatregelen (zoals LED lampen, radiatorfolie etc.).

Adviesrapporten energiezuinig wonen: In verschillende Nijmeegse wijken zijn buurtacties georganiseerd over energiezuinig wonen. In deze actie hebben

technisch adviseurs verschillende voorbeeldwoningen onderzocht. Op basis daarvan hebben de adviseurs energiebespaarrapporten opgesteld voor bewoners. In deze rapporten (die op de website van het Regionaal Energieloket te vinden zijn) staan per wijk en type woning tips en advies hoe bewoners hun woning energiezuiniger kunnen maken.

Welke instrumenten worden er ingezet?

Financiële middelen en kennisdeling.

Bron

- https://www.gelderlander.nl/nijmegen/nijmegen-stuurt-fixers-langs-deuren-in-strijd-tegen-energiearmoede-dik-2-5-miljoen-voor-isolatie~a13ce70c/?cb=22074a1c9b26b7f0c6f4b35645c80e82&auth_rd=1
- <https://regionaalenergieloket.nl/nijmegen/cadeaubon>
- <https://regionaalenergieloket.nl/nijmegen/acties>

Zaanstad (Zaandam, Assendelft, Krommenie en Wormerveer)

Wat is het?

Zaanstad is met bestuurders en ambtenaren uit verschillende domeinen op zoek gegaan naar antwoorden op de vraag hoe zij de energietransitie betaalbaar kunnen maken voor mensen met een laag inkomen. De groepsgesprekken leverden 36 ideeën op, zoals goedkope leningen, het verhuren van witgoed aan minima en het collectief inkopen van energie. Sommige ideeën pasten in bestaande armoedeprogramma's en bleken niets extra te kosten.

Welke instrumenten worden er ingezet?

De volgende instrumenten worden toegepast:

- Een routekaart die intern gebruikt kan worden om koppelkansen te benutten. Zoals de energiearmoede opnemen in de opdracht aan de wijkteams en prioriteit geven aan de woningkwaliteit van oude huurwoningen
- Energiecoaches
- De Energiefixer: Die begint waar de energiecoach eindigt en helpt huishoudens om de kleinere isolerende maatregelen uit te voeren
- De energiearmoede opnemen in de opdracht aan de wijkteams en prioriteit geven aan de woningkwaliteit van oude huurwoningen.

Bron

- <https://www.binnenlandsbestuur.nl/ruimte-en-milieu/zaanstad-gaat-de-energiearmoede-te-lijf>

Leeuwarden

Wat is het?

De gemeente Leeuwarden heeft de Aanpak Energiearmoede: 'Gewoon doen' – 'Doch it gewoan' opgezet. Aan de hand van data hebben ze in kaart gebracht waar de woningen met energiearmoede staan. Vervolgens zijn er 6 energiecoaches actief die bij bewoners op bezoek gaan. Met behulp van een flyer met briefkaart kunnen bewoners een aanvraag doen voor gratis advies. Ook krijgen bewoners een gratis energiebox. De energiecoaches werken samen met woningcorporaties om de doelgroep nog beter te bereiken.

Welke instrumenten worden ingezet?
Energiecoaches en Energieboxen.

Bron

Webinar BZK

Haarlem

Wat is het?

In 2019 en 2020 zijn er drie pilot projecten in Haarlem gestart:

Pilot Energiearmoede: Het aanbod energiecoaches wordt geïntegreerd binnen bestaande processen van het sociaal domein, zoals Schulddienstverlening, Minima, WMO en Sociaal Wijkteam. Op die manier wordt beoogd de doelgroep energiearmoede huishoudens beter te bereiken. Daarnaast wordt onderzocht of Haarlem, via het sociaal leenfonds, de aanschaf van energiezuinig witgoed makkelijker kan maken voor bewoners met weinig financiële middelen. Daarnaast is er een energiebesparingsapp in ontwikkeling. Daarmee moeten bewoners direct kunnen zien wat het effect is van energiebesparende maatregelen en hun eigen gedrag.

Pilot Werkgelegenheid door energietransitie: Om het tekort aan werknemers in de energiebranche te verminderen en meer Haarlemmers aan werk te helpen is Haarlem in 2019 gestart met werkgelegenheidstrajecten. Binnen deze trajecten wordt samengewerkt met opleiders en werkgevers, en worden leerlijnen en leerwerktrajecten opgezet om Haarlemmers die een uitkering ontvangen om te scholen voor een baan in de energiebranche.

Pilot Integrale wijkaanpak: Om bewoners voor te bereiden op de energietransitie wordt geëxperimenteerd met een projectleider in de wijk. Deze projectleider dient de energietransitie middels een integrale aanpak op de kaart te zetten, door de sociale energietransitie te verbinden met andere opgaven in de wijk (bijv., criminaliteit of werkloosheid).

Welke instrumenten worden ingezet?

Energiecoaches, financiële middelen, onderzoek en werkgelegenheidstrajecten.

Bron

- <https://gemeentebestuur.haarlem.nl/Vergaderingen/Commissie-beheer/2020/13-februari/17:00/Bijlage-1-Visiedocument-Sociale-Energie-Transitie.pdf>

H Limburgse plannen rondom energiearmoede

Maastricht

Wat is het?

Het onderzoek Veerkracht in Maastricht geeft inzicht in leefbaarheidsproblemen en hoe die zich ontwikkelen en de instroom is van kwetsbare groepen. Het is niet direct gelinkt aan energie of energiearmoede maar brengt wel in kaart waar kwetsbare bewoners zich bevinden en welk type woningen Maastricht heeft. Grofweg bestaat Maastricht uit een noordelijk deel met een hoge concentratie sociale huurwoningen en een zuidelijk deel met een veel minder hoog aandeel corporatiewoningen. Doordat kwetsbare mensen steeds vaker in een corporatiewoning wonen, zien we mede daardoor een toenemende ruimtelijke segregatie in de stad tussen noord en zuid (AEDES, 2018)

Welke instrumenten worden ingezet?

Onderzoek op basis van landelijk beschikbare data, aangevuld met gegevens uit onder andere het WoON, de Leefbaarometer en de WoonZorgwijzer.

Vanuit het interview met de gemeente Maastricht met de afdelingen Wonen, Transitie Aardgasvrij, en Bestaanszekerheid, armoede en schulden zijn een aantal trajecten genoemd waar het thema energiearmoede naar voren komt;

- Verduurzamingsplannen vanuit de Maastrichtse woningcorporaties
- Het starten van een voorzieningenwijzer in buurten waar percentage energiearmoede het hoogst is
- De leefbaarometer heeft zes wijken geprioriteerd voor meer aandacht voor veerkracht
- Samenwerkingsverband van gezamenlijke dienstverlening vanuit het sociaal domein met omliggende gemeenten
- Contact met kredietbank Limburg over stijgende energieprijzen

Bron

<https://dkvwg750av2i6.cloudfront.net/m/16e458814e279f4a/original/Rapport-Veerkracht-van-het-corporatiebezit-RIGO-30-januari-2020.pdf>

Venlo

Wat?

- (Vernieuwd) Zonnepanelentraject. Vanuit de provincie was er al de mogelijkheid om een lening aan te vragen voor zonnepanelen, maar deze procedure was vrij ingewikkeld voor burgers. Daarom kun je nu ook via de gemeente een lening krijgen voor zonnepanelen. Het onderhoud voor de zonnepanelen wordt 15 jaar lang door een externe partij gedaan. Het is voor bewoners mogelijk om hier rendement uit te halen. Er zijn geen specifieke selectiecriteria, de mogelijkheid wordt opengesteld voor alle eigenaren. De lening is wel zoveel mogelijk afgestemd op lage inkomens. Het eerste doel is een groep van 750 huishoudens laten meedoen. Daarna wordt er geprobeerd nog een groep van 750 huishoudens te bereiken.
- Een wijk is aangemerkt als proeftuin. Hier wordt ingezet op participatie en vergroening. Er staat een **woning van morgen**. Hier kunnen mensen hun

verhaal doen en naar binnen lopen om een aantal besparende maatregelen met eigen ogen te zien. Er loopt op dit moment een aanvraag voor een tweede proeftuin wijk.

- Samenwerking met het Duurzaam Bouwloket. Bij deze instantie kun je terecht voor al je vragen op het gebied van duurzaam (ver)bouwen, energiebesparing, energie opwekken en financieringsmogelijkheden.
- Team Goede Buren (via woningcorporatie): zij geven gratis energieadvies aan bewoners.

Bron
Interviews

Regio Parkstad (Brunssum, Beekdealen, Heerlen, Kerkrade, Landgraaf, Simpelveld, Voerendaal)

Wat?

Er is een werkgroep opgezet die bestaat uit verschillende gemeenten uit de regio Parkstad, waarbij collega ambtenaren uit het energiedomein en het sociaal domein samenwerken. Daarnaast zijn o.a. de woningcorporaties Wonen-Zuid en Heemwonen, en de woonwijzerwinkel aangesloten. Hoewel gemeenten individuele keuze houden over de besteding van de BZK gelden, heeft deze samenwerking als doel om te komen tot een vergelijkbaar aanbod besparingsmaatregelen (zoals energieboxen) en een vergelijkbare aanpak bij het bereiken van huishoudens. Er is een totaal van 3,9 mln. waar huishoudens mee geholpen kunnen worden. Uitgangspunt is zo veel mogelijk van dit geld direct bij huishoudens te krijgen, en te besteden vóór mei 2022.

Welke instrumenten worden ingezet?

Voor alle Parkstad gemeenten:

- Energiebesparende maatregelen (energiebox)
- Witgoedregeling
- Energiecoach
- Subsidie
- Energieadvies (via [WoonWijzerWinkel](#) - Zij adviseren particulieren over het verduurzamen van woning (niet geschikt voor huurders)).
- Energiebespaarlening

Per gemeente:

- **Heerlen:** Heerlen Duurzaam Spaarplan (initiatiefnemer: Coöperatie Heerlen Duurzaam) wil de energietransitie ook betaalbaar maken voor mensen met een smalle beurs. Met het Heerlen Duurzaam Spaarplan kan de woning na 15 jaar van het gas af. Dit plan bestaat uit 4 stappen. Middels een startkapitaal wordt een eerste maatregel genomen, deze maatregel leidt tot een besparing in de energiekosten. Het bedrag dat bespaard wordt, wordt gedurende een periode van vijf jaar gereserveerd. Het bedrag dat in deze periode opgebouwd wordt, investeren we weer in maatregel 2. Deze maatregel leidt opnieuw tot een kostenbesparing, welke wederom vijf jaar lang gereserveerd wordt. Dit proces herhaalt zich tot we na 15 jaar de laatste stap kunnen zetten en de woning van het gas af kan. De initiële investering van stap 1 wordt bewerkstelligd door een partnerschap tussen met de bewoner, een financier (b.v. de gemeente(n) en/of

woningcorporatie, de provincie via “Duurzaam Thuis”), energieleveranciers (b.v. Om, Greenchoice), de WoonWijzerWinkel en Coöperatie Heerlen Duurzaam en Samenwerkingsverband Windpark Parkstad Zuid Heerlen Duurzaam, De Omslag en De Windunie. Na vijf jaar wordt het partnerschap beëindigd of, en dat heeft onze nadrukkelijke voorkeur, verlengd met vijf jaar ten behoeve van Stap 2 en vervolgens Stappen 3 en 4.

- **Landgraaf:** de gemeente heeft toenadering gezocht tot verhuurders met de vraag of ze mee willen denken en mogelijk mee-investeren in een wijkgerichte aanpak tegen energiearmoede.

Bron

Interviews

Multimedia story van studenten aan de Hogeschool

Wat?

Twee groepjes studenten van de opleiding Communication and Multimedia Design (CMD) aan de Hogeschool Zuyd hebben voor hun opleiding een “multimedia story” over energiearmoede gemaakt. Deze twee verhalen zijn te bekijken op de volgende websites:

Vrouwen en energiearmoede – De kou in haar huis

Dit verhaal gaat over drie verschillende vrouwen die in energiearmoede leven en hun dagelijkse leefsituatie. Te bekijken via: <https://student-2063413sluy.mamdt.com/de-kou-in-haar-huis/hoofdstuk-1.html>

Gemaakt door: Zoe Sluysmans en Marieke Vanderbosch

Energiearmoede – aanpassingen in huis

In dit verhaal bezoek je als energiecoach het huis van Anna. Je krijgt een plattegrond van het huis te zien met daarop verschillende opties om haar huis te verduurzamen. Te bekijken via: <https://student-1521756smit.mamdt.com/eyeopener/>

Gemaakt door: Jessica Smits en Milene Jacobs

Welke instrumenten worden ingezet?

Storytelling

Bron

<https://student-2063413sluy.mamdt.com/de-kou-in-haar-huis/hoofdstuk-1.html>

<https://student-1521756smit.mamdt.com/eyeopener/>

Interviews Rechtvaardigheid bij renovatieprocessen

Wat?

Interviews om inzicht te krijgen in lessen over rechtvaardige woningrenovatie processen. Tussen juli en november 2020 zijn 15 interviews gehouden met leden van huurdersverenigingen en werknemers van wooncorporaties. De geïnterviewden hadden allen ervaring met renovaties van sociale huurwoningen. Tijdens het interview werden vijf dimensies van milieurechtvaardigheid besproken: *disruption*, *recognition*, *participation*, *capability* en *responsibility*. De resultaten laten per dimensie barrières en aanbevelingen zien (voor het volledige overzicht zie <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214629622000342>).

Welke instrumenten worden ingezet?

Interviews, onderzoek.

Bron

Referentie: Broers, W., Kemp, R., Vasseur, V., Abudjidi, N., & Vroon, Z. (2022). Justice in social housing: Towards a people-centred energy renovation process. *Energy Research & Social Science*, 88, 102527.

<https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214629622000342>